NEAGU DJUVARA

Însemnările lui Gheorghe Milescu

Roman

Humanitas

NEAGU M. DJUVARA s-a născut la București în 1916, într-o familie de mai îndepărtată origine aromână, care a dat Țării mai mulți oameni politici, diplomați, profesori și oameni de știință. Tatăl autorului, Marcel Djuvara, cap de promoție la Politehnica din Berlin-Charlottenburg în 1906, a murit căpitan de Geniu în armata română în cursul marii epidemii de gripă spaniolă din 1918. Mama autorului, Tinca Grădișteanu, aparținea ultimei generații dintr-un neam de mari boieri munteni (în secolul al XVII-lea, Bunea Vistierul Grădișteanu a fost ctitorul mai multor biserici sau mînăstiri, printre care viitoarea Mitropolie din București, unde a fost înmormîntat).

Neagu Djuvara și-a făcut studiile la Paris: licență în litere (istorie), 1937; doctorat în drept, 1940; doctorat de stat în litere (filozofie a istoriei), 1972; diplomă a Institutului de Limbi și Civilizații Orientale (I.N.A.L.C.O.), 1988.

În 1941 participă cu Regimentul 6 Dorobanți de Gardă „Mihai Viteazul" la campania din Basarabia și Transnistria.

În 1943 intră prin concurs la Ministerul de Externe. La 23 august 1944 e trimis de Mihai Antonescu curier diplomatic la Stockholm pentru reluarea negocierilor de pace cu URSS. Guvernul de după 23 august 1944 îl numește Secretar de Legație în Suedia, unde stă pînă la preluarea definitivă a puterii de către comuniști în toamna 1947, cînd hotărăște să nu se întoarcă în țară. Din 1948 pînă în 1961 și din 1984 în 1989 a activat în sînul exilului românesc (Comitetul de asistență pentru românii refugiați, Radio Europa Liberă, Fundația Carol I, Casa Românească etc.).

Între 1961 și 1984 a stat în Africa sub-sahariană, în calitate de consilier diplomatic și juridic la Ministerul de Externe al Republicii Niger. În virtutea acestei funcții a călătorit mult în Africa, Europa și America.

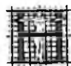
În 1990 s-a întors în țară, fiind, din 1991 în 1997, profesor-asociat la Universitatea din București. E membru de onoare al Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" din Iași și al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" din București.

Cartea *Civilisations et lois historiques*, Mouton et Cie, Paris, 1975 (versiunea românească: *Civilizații și tipare istorice*, Humanitas, București, 1999) a fost premiată în 1976 de Academia Franceză. N. Djuvara a publicat diverse lucrări istorice consacrate spațiului românesc, din care reținem doar: „Demetrius Cantemir, philosophe de l'Histoire" (analiză a scrierii *Monarchiarum Physica Examinatio*), în *Revue des Etudes Roumaines*, vol. XIII–XIV, Paris, 1974; — „Les grands boïars ont-ils constitué dans les Principautés Roumains une véritable oligarchie institutionnelle et héréditaire?", în *Südost-Forschungen*, vol. XLVI, München, 1987; — *Le pays roumain entre Orient et Occident*, Publications Orientalistes de France, 1989 (ed. rom.: *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800–1848)*, Humanitas, 1995); — *Les Aroumains* (operă colectivă), Publications Langues'O, Paris, 1989 (ed. rom.: *Aromânii. Istorie, limbă, destin*, Fundația Culturală Română, 1996); — „Sur un passage controversé de Kékauménos. De l'origine des Valaques de Grèce", în *Revue Roumaine d'Histoire*, vol. XXX, 1–2, 1991, București: — „Souvenirs de l'exil de 1948", în *Revue Roumaine d'Histoire*, vol. XXXIV, 1–2, 1995.

NEAGU DJUVARA

Însemnările lui Gheorghe Milescu

Roman

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DJUVARA, NEAGU
Însemnările lui Gheorghe Milescu / Neagu Djuvara. - București: Humanitas, 2004
ISBN 973-50-0666-9

821.135.1-31

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/222 85 46, fax 021/224 36 32
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/223 15 01,
fax 021/222 90 61, www.librariilehumanitas.ro

ISBN 973-50-0666-9

*Țin să exprim aici sincere mulțumiri
domnului general Mihail E. Ionescu — directorul
Institutului de Studii Politice de Apărare și
de Istorie Militară — și domnului colonel Petre Otu,
care au binevoit să citească paginile din roman
consacrate bătăliei din Stepa Calmucă
din noiembrie 1942 și să formuleze cu acest prilej
unele observații și cîteva sugestii prețioase.*

Cuvînt înainte

Acest roman a fost scris mai întîi în franceză, la Paris, în 1958-1959. Am trimis manuscrisul la trei mari edituri franceze, care l-au refuzat, cu obișnuitele formule politicoase. L-am supus atunci criticii a doi prieteni: Manuel de Diéguez, tînăr filozof care fusese critic literar la ziarul *Combat* și Emil Cioran. Primul mi-a zis cam așa: „E bine scris, dar îți lipsește spiritul de fabulație..." (cu alte cuvinte, prea mirosea a autobiografie!). Cioran mi-a spus cam același lucru: „E bine scris, dar ai puține șanse să-l publici acum... Nu ești în tonul «noului roman»! (pe atunci erau în vogă Robbe-Grillet, Michel Butor, Nathalie Sarraute)... Apoi, evocarea războiului din Rusia, acum, în Franța!... Dar ai să-l poți publica mai tîrziu, dacă te faci cunoscut în alt domeniu..." Avea probabil în gînd eseul de filozofie a istoriei la care lucram.

Acel moment a sosit poate acum, în România. Recitind însă manuscrisul după aproape 45 de ani, îmi dau seama și eu că poate fi criticat ca roman, dar cred că poate să rămînă, în versiunea lui românească, un fel de *document de sociologie istorică*: care era mentalitatea, care putea fi soarta în perioada interbelică, în război, apoi în exil a unui tînăr născut în fosta „societate" românească din vechiul re-

gat. Ca atare, îndrăznesc să predau această carte cititorului.

De relativa modernizare a românei mele de acum trei sferturi de veac e vinovată Diana Coriciuc, care m-a ajutat la adaptarea versiunii originale franceze.

Bucureşti, iunie 2003

I

15 octombrie 1947. În tren, între Innsbruck și Paris. Ghemuit într-un colț, la fereastră, bucurîndu-mă de modestul confort cu care nu mai eram obișnuit. Drăguț din partea francezilor că mi-au oferit acest bilet la clasa a doua.

În fața mea, o doamnă între două vîrste, în uniforma Crucii Roșii și-a întins dosarele pe măsuță și scrie de zor. Din cînd în cînd, aruncă o privire pe deasupra ochelarilor, fără să pară că te vede, apoi, cu un gest mecanic, și-i împinge pe nas, iar aceștia alunecă din nou. Pe aceeași bancă, la ușă, un domn roșcovan, înfofolit într-un loden verzui, doarme cu gura deschisă.

Afară, peste imaginea tovarășilor mei reflectată în geam, luminițe sclipesc în noapte, rămîn în urmă, pier. Firele de telegraf, luminate o clipă de pătratul ferestrei, urcă, apoi coboară, se încrucișează. Mă las legănat de trenul, al cărui zgomot surd, vătuit, nu-mi pare că vine dinafară, ci mai degrabă dinăuntru, din mine însumi, în ritmul respirației și pulsului meu. Îmi place trenul de cînd, copil, făceam în fiecare an dus-întors drumul București-Paris. Să visez două zile și două nopți, străbătînd continentul în zgomotul înfundat al fierului!

Nu mai am vești de la Elena de zece luni. Ea aflase că mă ascundeam și a încetat să scrie chiar unor prieteni. De altfel, de doi ani încoace, scrisorile ei se răriseră; erau mai reci, străine. Desigur, era la mijloc și teama de cenzură. Sînt cuprins de o vagă teamă. Ar trebui să mă bucur la gîndul regăsirii și nu pot.

Dar Cocoloș? (Cocoloș. Ce poreclă ciudată! Cum de mi-a venit în minte și cînd? Oare în vremea în care era bebeluș, la București sau mai tîrziu, cînd Elena îmi trimitea acele fotografii pe care le priveam înduioșat, dîndu-i în gînd tot felul de nume? Nu mai știu. Acum, că i-am vorbit în vis de sute de ori, spunîndu-i Cocoloș, a rămas Cocoloș pentru mine.) Un băiețel de vreo patru ani. Pesemne slăbuț, cum eram și eu la vîrsta lui. Imaginea închipuită de micuț despre taică-său va fi spulberată cu siguranță de apariția bărbatului în carne și oase. Dezamăgire, mirare? Doi străini.

Au trecut mai mult de trei ani... De ce n-am fugit mai devreme? Să fi crezut oare Elena că nu eram nerăbdător s-o găsesc? Să fi fost din cauza Sandei? Nu cred. De altfel, cînd mă gîndisem să plec, povestea cu Sanda era deja uitată sau, să zicem, terminată. Atunci de ce? De teamă? Nehotărîre? Pasivitate? Oare nu pentru că, de fapt, găseam de datoria mea să stau pe loc? Din solidaritate cu ceilalți? Imposibil de regăsit mobilul, de reconstituit adevărul psihologic al propriului meu trecut. Mă frămînt. Un soi de sentiment de culpabilitate, indefinit — e ca atunci cînd am întîlnit-o pe Ketty Shapira pe Calea Victoriei în 1940, în timpul guvernului legionar. O văzusem venind spre mine pe același trotuar, în momentul în care mă pregăteam să trec strada; eram chiar pe șosea, cînd deodată mi-am dat seama că și-ar

putea închipui că o ocoleam dinadins, fiindcă era evreică și-atunci am vrut să mă întorc din drum, dar erau mașini și m-am gîndit că dădeam dovadă de prea multă ostentație dacă mă întorceam doar ca să o salut; stînjeneala ar fi fost și mai mare. Apoi mi-am dat seama că, în timp ce aceste idei contradictorii mi se învălmășeau în minte, continuasem să merg înainte și era prea tîrziu să fac cale-ntoarsă. Și deodată n-am mai fost sigur dacă avusesem cu adevărat de gînd să traversez *înainte* s-o fi zărit și m-am simțit îngrozitor de umilit, de dezgustat de mine însumi, de nefericit.

Firele de telegraf urcă, apoi coboară, se încrucișează. În depărtare luminițele sclipesc, rămîn în urmă, pier. Zguduitul ritmic al roților, surd, monoton...

Amintirile ultimelor zile, ale ultimelor săptămîni mi se îmbulzesc în minte. Totul a mers prea repede. Sînt liber. LIBER! Parcă nu-mi vine să cred. Trenul mă duce spre Paris. Oamenii aceștia din fața mea nu se tem de nimic. Nici mie nu îmi mai e frică. Nu mai departe de ieri, la Viena, mi-era încă teamă. Cu toate că mă aflam deja în sectoarele occidentale, în principiu la adăpost, protejat, nu mă simțeam încă în siguranță. În această capitală în ruine, înconjurată din toate părțile de zona de ocupație sovietică, eram ca într-o cușcă. Nu mă voi simți cu adevărat liber decît o dată ajuns dincolo de Cortina de Fier, după Linz.

Chiar azi-dimineață am străbătut zona sovietică. Am un act de repatriere pe numele Raoul Duchemin, născut la Dijon, la 15 decembrie 1918, fiul lui Jacques și al Mariei, născută Blondin — document perfect în regulă, fotografie, ștampile... Totuși, singur în compartiment, așteptînd sosirea

ofițerilor de control sovietici, eram ca un osîndit la moarte în celula sa, în dimineața execuției. Dar cînd s-au arătat în fața mea, mîna care le-a întins actele nu tremura deloc.

Încerc să nu-mi mai bat capul cu nimic. Ce ușurare și, în același timp, ce straniu cînd, de-abia ajunși la Viena, am sunat, Despina și cu mine, la vila din Grinzing, în care locuia maiorul Kellan! Contrastul dintre veșmintele noastre și confortul, luxul vilei era uluitor.

A naibii Despina! Cum de își aducea aminte de adresa lui Kellan? De altfel, ea era cea care descoperise această filieră de evadare și tot ea cea care ne scosese din încurcătură la Budapesta.

Kellan, foarte de treabă: baia, micul dejun, pijamaua, cămășile pe care mi le-a dat, costumul aproape nou mă făceau să mă simt alt om. Ne-a încredințat a doua zi serviciului american competent, care ne-a instalat într-un hotel confortabil, unde nu duceam lipsă de nimic. De-abia așteptam să povestesc, să dau la iveală tot ce știam, dar, drept să spun, nu știu de ce nu m-am simțit în apele mele în acele zile de interogatoriu. Aveam o senzație de claustrare. Mă separaseră de Despina. Cei doi americani în compania cărora fusesem lăsat erau foarte corecți. Să fi fost oare din pricina englezei mele defectuoase stînjeneala pe care o simțeam între noi, sau aparțineau ei cu adevărat altei lumi? N-aș putea spune. Ah, și chestionarele alea! Eram bombardat cu o grămadă de întrebări despre care am avut impresia că se trăgeau direct din tehnica interogatoriilor Poliției Criminale; nu știam niciodată dacă aveau intenția să mă prindă cu ocaua mică, dacă întrebările se datorau necunoașterii situației reale sau, pur și simplu,

dacă nu reprezentau altceva decît aplicarea mecanică a unei metode. Pînă și părțile plăcute ale șederii mele în acest hotel — whisky-ul, coca-cola, sandvișurile zaharisite de la room-service — îmi accentuau inconfortul.

După vreo opt zile, m-au pasat francezilor. M-am mutat într-un hotel care fusese luxos pe vremea lui Franz-Josef. O oarecare delăsare accentua aparența vetustă. M-a luat în primire un ofițer care s-a prezentat drept „căpitanul Martin", după aspect, rezervist. Părea la curent cu situația din țară pînă în amănunte, iar întrebările pe care mi le punea erau dintre cele la care puteam răspunde.

La cantina ofițerilor (unde fețele de masă nu erau imaculate) am regăsit, cu o bucurie neașteptată, un Bordeaux adevărat, un biftec care era biftec și o salată cu gust de salată. Mă cuprindea deodată o senzație de securitate, mă regăseam cu deliciu în bătrîna noastră Europă.

Doamna de la Crucea Roșie și-a adunat hîrtiile, și-a scos ochelarii, și-a ascuns capul în spatele mantalei agățate în cuier. Ar trebui să sting lumina; compartimentul e al meu. E cald, plăcut.

Era o căldură la clasa a III-a, acolo unde ne înghesuiserăm după trecerea clandestină a graniței româno-ungare! Despina, călăuza și cu mine, într-un compartiment, ceilalți trei în cel vecin. Îmi părea bine că eram împreună cu călăuza, că era singurul care vorbea ungurește. Despina și cu mine ne băgaserăm capetele sub manta, ca să ne facem că dormim, să nu ne provoace ceilalți călători la o imposibilă conversație. Mă prefăcusem atît de bine, că adormisem de-a binelea, cînd m-a trezit deodată o scuturătură brutală, urmată de strigăte, brambureală, oameni în picioare... Oprirea prea bruscă a trenu-

lui provocase căderea din plasa de bagaje a unui coș cu ouă, tocmai în poala Despinei! Mă uitam năuc la omleta băloasă care curgea pe mantaua ei... O țărancă voluminoasă, în picioare, gesticula și clătina din cap, jelindu-se pe limba ei, din care înțelegeam doar, repetat la nesfîrșit, *iștenem... iștenem...* Pe cînd ceilalți călători din compartiment și chiar de pe culoar comentau zgomotos incidentul, simțeam cum momentul trecea subit de la grotesc la tragic, căci tăcerea noastră părea mai ciudată cu fiecare clipă. Ne-a salvat prezența de spirit a călăuzei: s-a făcut că descoperă deodată că aceea era stația unde trebuia să coborîm; a bolborosit în grabă cîteva cuvinte pe ungurește și ne-a tîrît afară din compartiment și din vagon tocmai cînd trenul se urnea din loc. Dar îi lăsaserăm acolo pe ceilalți trei, care probabil nici nu văzuseră că am coborît. Era Bunea, tînărul învățător, pe care-l cunoscusem la *Dreptatea* — cel prin care găsisem, în cele din urmă, această filieră. (Pe Despina n-o descoperisem decît o dată ajuns la Arad.) Apoi acel avocat bucureștean al cărui nume nu-l cunosc nici azi, un dobitoc care-și dădea aere, și nevastă-sa, cam văicăreață, dar care în cele din urmă a dovedit mai multă bărbăție și cumsecădenie decît bărbatul ei.

Mă văd cum am sosit la Arad cu false hîrtii de identitate și cu o adeverință de la ferma de stat din Fundeni, că eram însărcinat să cumpăr scroafe York de prăsilă, în județ. Negustor de porci — mi se potrivea de minune. Din fericire, n-am avut nevoie să folosesc adeverința...

Să găsesc strada... numărul... să bat în ușă de două ori, apoi parola. Cei patru tovarăși de drum — o descopăr pe Despina. A doua seară, pe cînd se lăsa întunericul, înghesuiți, în straie țărănești, în-

tr-o căruță, am ajuns în satul de graniță. Am trecut prin fața Primăriei unde străjuiau doi milițieni, prefăcîndu-ne că nu ne uităm. Apoi acea casă la marginea satului, unde am stat grămadă în bucătărie, tăcuți, luminați doar de focul din sobă. Emoție la fiecare zgomot. Ce spunem? Ce atitudine luăm dacă apare deodată miliția? În toiul nopții a venit călăuza și am luat-o îndată peste cîmp. Am mers întîi de-a lungul unei pădurici, pînă am ajuns la loc deschis. Cer de stele fără lună, dar care îmi părea încă prea luminos. Pesemne că puteam fi zăriți ca niște umbre de la zeci, poate chiar de la sute de metri. Îmi ziceam totuși că o fi știind omul ăsta ce făcea. Dar dacă ne-a atras într-o cursă?

Deodată, s-au auzit focuri de pușcă în depărtare. Ne-am trîntit cu toții la pămînt. Iarăși cîteva împușcături, apoi strigăte care păreau că se îndepărtează. Am stat nemișcați. Cît? O jumătate de ceas? Mai mult? Mirosea a pămînt reavăn. M-am uitat la cer. Stelele sclipeau. O stea căzătoare. Să-mi doresc ceva... Să scăpăm de-aici, Doamne, să scăpăm!... Despina era lîngă mine — m-am mai apropiat pînă să-mi simtă trupul. A întors capul spre mine și a șoptit: „Fii cuminte!" Dar n-a mișcat. I-am ghicit zîmbetul în umbră.

La un semn al călăuzei, ne-am ridicat și am reluat marșul istovitor prin arătură. Avocatului grăsun trebuia să-i cărăm pe rînd geamantanul. Îngîna: „E argintăria mea... Am și cocoșei, destui... Vă dau jumătate cînd ajungem la Viena, pe cinstea mea!..."

După trei săptămîni de aventură la Budapesta, ne-am regăsit la Viena, dar tot eu i-am plătit un pahar la o cafenea.

17 noiembrie 1947. E mai rău decît îmi închipuiam. Cocoloș încă nu-i copilul meu; Elena nu mai e soția mea.

Elena, dragostea mea! Parcă am fi dansat împreună și ne-am fi învîrtit într-o horă nebună, amețitoare. Ne țineam de mînă și deodată am fost rupți unul de altul, iar acum parc-am căuta în beznă să ne regăsim, dar mîinile nu ni se mai întîlnesc.

Sosirea mea la Paris, în Gara de Est. Elena și ăla mic. Am găsit-o frumoasă, elegantă, dar parcă schimbată. Cocoloș mă privea cu ochi mari și se ținea lipit de maică-sa, strîngîndu-i mîna sfios. În taxiul care ne-a dus pe Rue de Condé, conversația noastră a fost de o banalitate cumplită, ca atunci cînd ai prea multe de spus — sau chiar nimic. Tăceri apăsătoare.

În acea noapte mi-a cedat cu un soi de silă, de repulsie, ceea ce m-a înspăimîntat. Dar apoi și-a trecut mîna prin părul meu, plimbîndu-și unghiile de-a lungul cefei, spinării, cum nu o obișnuia înainte. Trebuia să fie ceva. Trebuia să aflu cu orice preț.

Noiembrie, cea mai tristă lună a anului.

19 noiembrie 1947. Ce-am făcut în acești trei ani? Am îndurat. Ea a acționat. Născută la Paris, Elena a putut să-și recapete cetățenia franceză, profitînd de situația tulbure din primele momente de după eliberare și cu ajutorul relațiilor unui văr de-al ei. A plecat apoi, ca infirmieră, cu „Armata Rinului". Îmi vorbește din cînd în cînd de șeful ei, un oarecare doctor Walker. Viața plină de primejdii pe care a dus-o a transformat-o. Intuiesc la ea nostalgia trecutului care nu-mi aparține, un fel de nerăbdare în fața mediocrității existenței pe care sîntem condamnați s-o ducem de-acum. Ce-i de făcut?

23 noiembrie 1947. Tot fără lucru, de cînd am sosit. Nenumărate vizite pe la verii ei, pe la cunoștințe, pe la persoane importante, care abia catadicsesc să te primească cinci minute, după o recomandare, atunci cînd nu sînt „în ședință", și care, cu un aer de stînjeneală, te însoțesc la ușă... „N-aveți experiență în acest domeniu..." „Nu sînteți francez..." „...Nu pot face nimic pentru dumneavoastră... De ce nu vă adresați domnului X, care e mult mai bine plasat decît mine ca să vă găsească ceva?"

Am dat niște anunțuri în *Le Figaro* și în *France-Soir*. Nici un răspuns. Încep să fiu descurajat. Iar bunica Elenei, în fiecare zi: „Ei, Georges dragă, tot nimic? Nu se poate!" Stăm la ea și, prin urmare, trebuie să-i fiu recunoscător. Dar comportamentul ei nu-mi făcea deloc sarcina mai ușoară. Oricum, ea nu înțelegea nimic. Cînd îi vorbesc de situația din țară, mă privește cu condescendență: „ Aici e la fel! Nu vezi? Cîte parale mai fac acțiunile noastre astăzi? Cînd mă gîndesc, înainte de război..."

Cred că n-a fost fericită în căsătorie sau, mai precis, că nu s-a adaptat la viața din România. N-a fost la moșia soțului ei decît o singură dată: „Dragă, praful ăla și ce numeau ei pădure era o pădurice amărîtă!... Și casa aia, cu lămpi de petrol." S-o fi așteptat, pesemne, să găsească un castel tip Ludovic al XIII-lea!

Îl cunoscuse pe bunicul Elenei, Radu Antim, cînd acesta era atașat la legația română din Paris, prin anii 1890. Se îndrăgostise de el (am auzit adesea că bunicul Antim, în tinerețe, fusese un bărbat tare chipeș), dar părinții ei l-au acceptat foarte greu; un balcanic, un ortodox! Tînărul, bineînțeles, era diplomat „de carieră", dar România, unde vine asta?

Răsfoiseră albume de geografie și citiseră atent ce scria în Larousse; se informaseră discret, prin vărul Boisguislin, care lucra la Quai d'Orsay. Aflaseră astfel că era de familie bună, că tatăl avea mii de hectare și că fusese ministru în guvernul prințului Sturdza. De altfel, tînărul era foarte bine crescut, dar „cu oamenii ăia nu se știe niciodată"... Și nici măcar nu era catolic!

În cele din urmă, părinții cedaseră în fața încăpățînării fetei și cu durere în suflet, o văzuseră plecînd acolo, la București, la capătul lumii.

L-a urmat pe Antim în toate posturile sale diplomatice. După euforia primilor ani, a îndurat cu demnitate și cu multe „Ave Maria" infidelitățile fermecătorului ei soț. După moartea lui, în anii '30, s-a grăbit să regăsească Parisul, apartamentul din Rue de Condé și mobilele Ludovic al XVI-lea. Cine ar putea s-o judece?

Bătrîna nu-i acasă acum. Scriu în salon. În fața mea, o gravură frumoasă, reprezentîndu-l pe marele strămoș Louis Bouvier de l'Aulnaie, consilier la Parlamentul din Paris. De atunci, au uitat de „Bouvier" (*văcar*), care amintea la această familie aristocratică originile prea modeste. În timpul Revoluției, suprimaseră grabnic particula „de"; nu merita să riști ghilotina pentru un simplu „de"! Și cum afacerile au mers binișor în epoca napoleoniană, au rămas definitiv Delaunaie, într-un singur cuvînt.

26 noiembrie 1947. Ieri eram cu Elena într-o tutungerie; cînd și-a deschis poșeta ca să plătească, am zărit niște foi cu un scris necunoscut. Tot restul zilei am fost într-o stare de îngrijorare vecină cu nebunia. Noaptea, am așteptat pînă a adormit lîn-

gă mine; apoi, încet, m-am strecurat afară din pat, pînă la geanta ei agățată în cuier. Am lăsat întredeschisă ușa dormitorului, prin care trecea o dîră de lumină. În semiobscuritatea odăii, trăgeam cu ochiul să nu se trezească. Am luat scrisoarea... Mă sperie foșnetul hîrtiei. Inima-mi bate dezordonat. Mîinile-mi tremură și rîndurile-mi joacă-n fața ochilor... *„Elena, iubita mea, dragostea vieții mele* (îi vorbește cum eu n-am știut să-i vorbesc niciodată)... *Sînt neom de cînd m-ai părăsit... Nu se poate...* (suferă și el îngrozitor)... *mi se pare că-ți mai aud încă glasul spunîndu-mi «dragul meu»..."* Îi spune „dragul meu", cum îmi spunea mie! Apăsarea asta în piept devine insuportabilă. „Dragul meu", această expresie banală, folosită de milioane de femei, era pentru mine, numai pentru mine. Că a putut să-i vorbească la fel altuia, mi se pare monstruos.

Am pus scrisoarea la loc. Iarăși foșnetul hîrtiei. Mă uit speriat prin crăpătura ușii: Elena doarme. De ce am făcut asta? Picături de sudoare îmi curg pe față, ca lacrimile. Mîinile și picioarele mi-s de gheață, deși în cameră nu-i frig deloc. Mă întorc în pat. Elena doarme buștean. Să n-o trezesc cumva cînd trag cearșaful peste mine. S-a întors brusc cu fața la perete și s-a rezemat de mine. Îmi strecor o mînă rece sub ea. Sînt fericit că e aici. În capul meu e un vid total. Pendula din salon bate o dată. Cît o fi ceasul? O melodie, o rumbă, mă obsedează... *Canto indio... Canto indio...* Certitudinea asta înspăimîntătoare — mai bine nu știam, da, de o mie de ori mai bine. Nu-mi închipuiam că aș putea suferi atît de mult... Dacă iubește pe altul, de ce n-a cerut divorțul, de cînd am venit? De ce a acceptat reluarea vieții în comun? Din cauza copilului? Sau din milă?

O mai fi simțind ceva pentru mine? S-au scurs șase săptămîni; poate că i-a trecut.... *Canto indio... Canto indio...*

Mîine dimineață trebuie să merg la Prefectură pentru permisul de ședere. Din curte în stînga, la primul etaj, biroul 311, în capătul coridorului, la dreapta. Coada interminabilă a solicitanților — unii îngrijorați, alții resemnați, alții revoltați, dar și dintre aceia care se bagă în față. Înghesuială mare! Polițaii se răstesc. Iar nu mi se va da decît o recipisă provizorie, căci pentru un buletin de ședere îmi trebuie un contract de lucru, pentru un contract de lucru îmi trebuie carte de muncă, pentru carte de muncă îmi trebuie buletinul de ședere, iar pentru buletinul de ședere îmi trebuie contract de lucru... Să dorm! *Canto indio... Canto indio...*

Orele, grele, au trecut, întrerupte de sunetul sîcîitor al orologiului, din sfert în sfert de oră. Cînd s-a crăpat de ziuă am adormit, frînt.

29 noiembrie 1947. Ieri seara am cinat cu Mihai D., ca de obicei, la Lipp — plin, ca întotdeauna. Mihai mi-a arătat un bărbat așezat la cîteva mese de noi:

— Îl cunoști? E doctorul Walker. Un tip nemaipomenit — are „Medalia Rezistenței" și multe altele... Se pare că va candida la Lyon la viitoarele alegeri...

— Nu, nu-l cunosc.

Mi s-a pus o ceață pe ochi. Mă întrebam dacă Mihai știa ceva și vroia să-mi verifice reacțiile. Totuși, nu cred; n-ar avea el inima asta.

Nu mă pot stăpîni și-l privesc insistent: alură atletică, păr grizonant, tuns scurt; ochi gri-oțelii, ten

rozaliu, fălci puternice. Tipul de bărbat hotărît. Aplecat spre interlocutorul său, vorbește vehement, însoțindu-și din cînd în cînd vorbele cu cîte o lovitură ușoară de pumn în masă.

Îmi spun: el e! Elena și-a rezemat capul pe umărul lui. Mîinile astea, cam scurte, au mîngîiat-o. Acum înțeleg mai bine. Mă doare. Ce drept am să intervin? Fiindcă, nu-i așa, „omul nu are voie să despartă ceea ce Dumnezeu a unit."

Am avut iar o scenă violentă cu Elena. Violentă și scurtă. Ca de fiecare dată, am tăcut în cele din urmă, iar efortul pe care-l făceam să mă stăpînesc îmi dădea un aer de slăbiciune, de pasivitate. Acum că a trecut momentul, furia mea interioară a ieșit la suprafață și se întețește pe măsură ce-mi dau seama cît am fost de slab. Discuția îmi revine și mai viu în minte. Acum îi arunc în față acele cuvinte cumplite pe care n-am îndrăznit să i le spun atunci. Am o greutate în stomac.

(Seara.) M-am liniștit. Ce ușor e să-ți plîngi de milă și să-ți îndrepți furia spre celălalt! Dacă încerci să-l înțelegi, începi să fii ros de îndoială. Cine-i de vină? Aveau poate dreptate anticii — de vină este acel *Fatum (Ananke)*. Față în față sînt doar Omul și Destinul.

4 decembrie 1947. Nu mai pot. Mă lupt cu disperată încăpățînare; mă rog la Dumnezeu să-mi dea putere s-o fac să nu plece — dar nu mai știu dacă în adîncul sufletului nu aș dori să mă părăsească. Ca să se termine odată! Să se termine și gata! Dar Cocoloș? Doamne, fie-ți milă de mine!

5 decembrie 1947. Am cedat nervos. Am plîns aseară ca un copil, în hohote, mult... Era prea mult.

Elena mă mîngîia, îmi făgăduia că nu vom mai vorbi de asta. Eram stors, ca după o boală grea, dar de-acum liniștit, ușurat într-un fel, ca și cînd dragostea noastră ar fi putut să reînvie.

(Notă pe marginea foii, nedatată: Încă nu știam că bărbatul care plînge în fața femeii iubite e un om pierdut.)

26 ianuarie 1948. Mi-am găsit în sfîrșit de lucru, datorită unui vechi prieten al bunicului Milescu, al cărui fiu este unul dintre directorii Băncii Franceze a Indiei și Madagascarului, pe Rue Scribe. O slujbă măruntă, unde trebuie să controlezi portofoliile, să tai cupoanele etc. Cifre, cifre... Sîntem trei înghesuiți într-un birou, cu o sobă de fontă încinsă (doamna André e friguroasă). Doamna André e teroarea noastră. După ce că-i înghițeam toată ziua tîmpeniile și obrăzniciile, mi-a pus în cîrcă — sub diverse pretexte — și centrala telefonică. Asta mă înfurie la culme. Degeaba-ți zici că toate astea n-au nici o importanță...

Din fericire, mai e și nea Grelier, o bomboană de om. Nu trebuie însă să uiți în fiecare dimineață să-l întrebi de sănătatea soției, care-i paralizată de zece ani. Bietul Grelier! Trăiește o nesfîrșită tragedie, însă banalitatea repetiției acestei evocări parcă o golește de orice substanță, îi dă chiar o notă comică. O tragedie trebuie să fie scurtă.

— 'Neața, doamnelor și domnilor!

Vine în fiecare zi cu cinci minute întîrziere, din cauza trenului de Montmorency, care nu sosește în Gara de Nord înainte de 8:45.

— Bună dimineața, domnule Grelier!

— 'Neața, dom' Grelier (doamna André e cea care-l întreabă de obicei de nevastă-sa). Ce mai face doamna?

Pune întrebarea asta de zece ani. Face parte din ritualul cotidian — cinci minute, nu mai mult — cîtă vreme îi trebuie ca să-și agațe paltonul în cui, să-și atașeze manșetele și să pună de-o cafea.

20 februarie 1948. Elena doarme lîngă mine. Eu nu pot să dorm. Credeam că timpul va curge în favoarea mea și îngrijorarea se va stinge încetul cu încetul. Dar mă înșelam. E posibil să se întîlnească pe ascuns și să facă presiuni asupra ei. Alaltăieri mi-a cerut să ne despărțim.

Era cu vreun sfert de oră înainte să plec la serviciu, chiar după micul dejun. Stăteam pe divanul din camera noastră, iar ea a venit și s-a așezat lîngă mine, pe un colț. Mi-a cerut o țigară, pe care și-a aprins-o stîngaci (nu era fumătoare). Am simțit că vrea să-mi vorbească și nu mi-a picat deloc bine. Cîteva clipe de liniște apăsătoare, apoi mi-a zis:

— Nu mai putem continua așa, Georges! Îți dai seama, nu? Nici tu nu mai poți! Și nu vrei să recunoști! Nu ne mai suportăm unul pe altul. Poate că te-am iubit, nici nu mai știu, dar acum s-a terminat, s-a terminat, gata! E stupid să te-ncăpățînezi așa! Tu trăiești mereu în trecut. Nu e bine!

Mă durea. Ce mă durea?

— Elena, nu pot să cred că totul s-a terminat! Cum e cu putință? Ne iubeam atît de mult! Nu poți să spui că n-a fost nimic; nu-mi pot închipui că de mîine vom fi doi străini... E înspăimîntător! Să mai așteptăm cîteva săptămîni, cîteva luni. Ai să vezi c-ai să-l uiți, totul trece!

— Dar n-are nici o legătură, Georges! N-am de gînd să fiu cu el! Tu nu poți să-nțelegi! Să stăm despărțiți o vreme, apoi mai vedem... Acum ne facem rău unul altuia, nu vezi? Ce sens are?

Nu mai aveam nici un argument. Ce mă fac, Doamne?! O vedeam în fața mea crispată, dușmănoasă, încruntată, cu buzele strînse, care o făceau de nerecunoscut. Cu ultimele forțe, i-am zis:

— Dacă vrei să mă părăsești, nu te pot împiedica, dar copilul rămîne cu mine...

Ea a și sărit:

— Ai înnebunit! Cum te-ai descurca tu cu el? Cum o să te imparți între copil și slujbă? (Îmi dădeam seama că avea dreptate, dar nu știam ce să spun.) Ești de-un egoism feroce! La el nu te gîndești? (Era groaznic, dar dacă era așa?) Dacă ai de gînd să faci asta, cer divorțul și sigur voi obține copilul.

Eram lac de sudoare. Mi-era frică. Trebuia să plec la serviciu. Credeam că n-or să mă țină picioarele. În hol, mi-am șters fruntea, fața. Afară, cu toate că aveam paltonul pe mine, am început să tremur. Dacă găsesc apartamentul gol cînd mă-ntorc? Poate să plece în lipsa mea, cu Cocoloș cu tot. Diseară el nu-și va mai pune brațele în jurul gîtului meu, ca în fiecare zi, cînd mă duceam să-l sărut și să-l învelesc.

Lumea se uita la mine pe stradă. Mi-am suflat nasul și mi-am șters ochii. Se întîmplă să lăcrimezi și din cauza frigului. După masă la birou a fost un chin. Nu puteam să mă concentrez deloc. Închipuiam ce avea să urmeze: singurătatea mea, Cocoloș crescut de un străin, dialoguri imaginare cu el mai tîrziu... Trăiam cîțiva ani în cîteva momente. Clipele îmi păreau secole.

Plecînd de la birou, îmi venea s-alerg spre casă, dar dimpotrivă, am încetinit ca și cum, dacă aș fi mers așa, lucrurile *ar fi trebuit* să reintre în normal.

Pe Rue de Condé am urcat scările două cîte două, fără să mă uit către cămăruța portăresei. Doamna Léon a crăpat ușa și s-a uitat după mine pe casa scării, dar m-am făcut că n-o văd. Pe palierul nostru m-am oprit, de-abia respirînd, am ascultat la ușă și-am auzit vocea lui Cocoloș. Într-o clipă am uitat totul. Parcă mi-era rușine.

Elena nu mi-a vorbit decît monosilabic toată seara. Iar cînd eram singuri în pat, mi-a spus că hotărîse să rămînă. A plîns toată noaptea, cu capul pe umărul meu. Mi-era tare milă de ea, dar eram atît de lipsit de vlagă, că nu mai puteam spune nimic. Am mîngîiat-o încet pe frunte, pe păr, încet... ca pe un copil mic.

25 iulie 1948. Am aflat de la Mariana Ghika, sosită de curînd din România, că a murit domnișoara Fabre, fosta mea guvernantă. Dacă există un Dumnezeu, cred că ea n-are nevoie de rugăciunile mele ca să i se deschidă porțile Raiului. Aseară, venind acasă de la birou, am intrat în biserica Saint-Roch și am aprins o lumînare la altarul Maicii Domnului.

29 octombrie 1949. Anul ăsta a fost tare greu. Am acceptat în cele din urmă despărțirea. A fost extraordinar de simplu.

Cînd mă gîndesc la înverșunarea mea de anul trecut, nu mai înțeleg. Am stricat viața a doi oameni. El s-a căsătorit de ciudă, acum cinci-șase luni, cu o bogătașă din Lyon. Eu am fost cel care a părăsit apartamentul. Acum stau într-un mic hotel din Rue Vaneau. Elena mi-l trimite pe Cocoloș duminica după-masă, cu Louise, bătrîna bucătăreasă a bunicii ei care a murit la începutul anului. Poate că, dac-ar mai fi trăit... Cred că am fost nedrept cu ea.

2 noiembrie 1949. Cocoloș trebuie să vină după-masă, dacă nu cumva merge la ziua unui prieten (în general, asemenea vești mi le transmite Louise). Sînt neliniștit: ce-am să fac azi ca să-l distrez? Camera asta de hotel e lugubră. Am să-l duc la o cofetărie, dar pe urmă?

Sînt la masa mea de lucru, plină de hîrtii. Ar trebui să fac ordine, să răspund la toate scrisorile astea care se adună pe masă, dar, cu cît trece vremea, am din ce în ce mai puțin chef. M-am sculat de zece ori, de douăzeci de ori. Mă duc pînă la ușă, apoi către fereastră; privesc o clipă afară, să văd trecînd mașinile; lumea asta pleacă, vine, atîtea vieți despre care nu voi ști niciodată nimic, pesemne la fel de nule ca a mea. Mă duc spre lavabou, mă uit în oglindă — aceste cute în colțul buzelor, ceva mai pronunțate la stînga. Îmi privesc ochii, în oglindă; mă găsesc urît, îmbătrînit. Ce înseamnă frumusețea la un bărbat? Privirea. Privirea mea e tristă, moartă.

13 noiembrie 1949. Directorul Băncii mă trimisese ieri după-amiază cu un comision pentru un profesor de la École des Mines. Cum eram la doi pași de liceul Montaigne (unde învață Cocoloș), m-am gîndit să mă duc să-l aștept la ieșire. Credeam că va veni Louise să-l ia. Dar pe cînd urmăream să-l văd ieșind printre zecile de copii care umpleau zgomotos strada, l-am văzut apărînd de mînă cu Elena. Instinctiv m-am îndepărtat și am luat-o pe Rue d'Assas. Mi se pare că m-a văzut și și-a întors îndată privirea. M-am întors acasă foarte abătut, foarte trist, nemulțumit de mine. De ce i-am provocat această inutilă neplăcere? Și chiar

de l-aș fi găsit singur sau cu Louise, pot fi sigur că ar fi fost bucuros să mă vadă?

Cu maică-sa e altceva. Între două muștruluieli pentru mici năzbîtii, ea e veselă. Știe să se joace cu el. Mi-i închipui alergînd amîndoi în apartament și rîzînd gălăgios. Dar eu? Bucuria revederii cu el mă paralizează, mă neliniștește pînă la tristețe. Ce păcat mai mare decît să lipsești un copil de bucurie?

N-ar trebui să-l mai văd sau poate c-ar fi bine să-l văd cît mai rar. Ar trebui să mă uite. Ar fi preferabil, da! Mai tîrziu, poate, mult mai tîrziu... Iată-mă plîngînd ca un prost.

2 aprilie 1951. Astăzi se face un an, un an de la nenorocirea asta. Și nu pot uita nimic. Mă mir că mai am încă puterea de a scrie această simplă frază.

9 aprilie 1951. Trebuie totuși să vorbesc: într-o duminică după-masă m-au chemat jos la telefon. Era Elena. Mi-a spus că ăla micu' era bolnav de cîteva zile, foarte bolnav. Mi-a cerut să mă duc să-l văd. Am luat un taxi. Trebuia să fie foarte grav, dacă îmi telefona Elena.

Specialistul chemat de doctorul de familie confirmase diagnosticul: leucemie. Mă uitam la Elena și refuzam să-nțeleg. Nu era nici o speranță? Ea a schițat un gest de neputință.

Cocoloș era culcat în patul lui, cu fața subțiată, cu ochii imenși. Nu părea mirat să mă vadă. Mai tîrziu, cînd a adormit, am vrut să plec. Ea mi-a zis: „Doar nu vrei să pleci acum!" Simțeam că-i venea să plîngă, dar și-a stăpînit lacrimile. M-am dus la fereastră. Am ridicat puțin perdeaua. M-am făcut

că privesc afară, ca să nu se vadă că eram mai slab decît ea. Ploua. Picăturile de apă cădeau oblic pe geamul în care se reflectau lampa, gheridonul rotund și fotoliul Ludovic al XVI-lea de lîngă el. Apoi dispăreau. Nu mai vedeam decît imobilul din față, poarta închisă și felinarul cu lumina tăiată de ploaie. Picăturile alunecau mai departe, de-a lungul geamului, încet. Cu fiecare dintre ele, o minusculă lume luminoasă se ivea și pierea.

A doua zi dimineață, amintindu-și poate că m-a văzut în timpul nopții, Cocoloș mi-a zis:

— Tu stai cu noi acuma, tată, nu-i așa?

Am încuviințat.

— Tot timpul de-acum încolo, nu?

— Bineînțeles, dragul meu!

„Tot timpul" avea înțelesuri diferite pentru fiecare dintre noi.

Acele zile, la birou! Doamna André cerea mereu vești despre doamna Grelier. Eu nu îndrăzneam să spun nimic. Ei însă și-au dat seama că eram și mai taciturn ca de obicei, mai absent, desfigurat de oboseală și de grijă — a trebuit să le povestesc.

Cocoloș slăbea de la o zi la alta. Am consultat cei mai buni specialiști, am încercat tot ce se putea! Era condamnat. Aproape că nici nu mai vorbea. Într-o dimineață, mi-a spus c-o văzuse pe mama-mare (bunica Elenei) care-l luase de mînă să-l ducă-ntr-o grădină mare. Am avut un șoc. Știam deja, dar după acest vis, mi-a fost totul limpede.

A murit în acea noapte, pe cînd îl veghea Elena. Nici unul dintre noi nu mai avea lacrimi. Ba chiar am adormit pe un scaun, cîteva clipe, spre dimineață.

Iau contact cu realitatea cînd mă trezesc. Pentru o clipă sînt confuz. Apoi palpitații: îmi aduc aminte. Aș vrea să mă întorc la acea stare tulbure de inconștiență, dar e prea tîrziu... M-am dus să mă spăl, să mă bărbieresc. Fac toate aceste gesturi mecanic, ca în fiecare zi: bărbieritul, aranjatul părului, cărarea să fie dreaptă. Simțeam în toate astea ceva monstruos. La ce bun într-un astfel de moment să fii bărbierit, pieptănat?... Totul era de un evident absurd, însă eu continuam să fac aceste gesturi ca pe o necesitate. Nici măcar nu mă revoltam.

Am dat un telefon la birou. M-am ocupat de formalități la Primărie, la Pompele funebre, am dat anunț în ziar... Au venit să ne vadă rude, prieteni.

Ziua înmormîntării... Florile, slujba, condoleanțele. Strîngeam din dinți ca să nu plîng. Am străbătut Parisul în goana mașinii de la Pompele funebre, cu micul coșciug alb în spate. Mașini care te depășesc, opriri la semafoare. Cîțiva trecători își scot pălăriile, alții, puțini ce-i drept, își fac semnul crucii. Gonim. În metropolă nu mai e loc pentru morți.

Cimitirul Père Lachaise, acest orășel artificial. Casele morților, mărunte, aproape că se ating. Cavoul Delaunaie și toate aceste nume care nu înseamnă nimic pentru mine mi-l iau pe Cocoloș... Cred că preotului îi e frig — părul său rar e zburlit de vînt. Din cînd în cînd cuvinte latinești... *requiem sempiternam... amen*. Se coboară sicriul pe niște frînghii lungi.

Mă prinde cineva de braț; trebuie să plecăm. „Spre ieșire, pe aici, doamnelor și domnilor!" Trecem prin spatele cavoului; lipite de perete — o găleată, o mătură și o frînghie.

1 mai 1951. Elena tricotează într-un fotoliu, lîngă mine. Cît de lipsite de sens mi se par acum certurile noastre din trecut! Cine și-ar fi putut închipui că am fost atîta vreme despărțiți, văzîndu-ne acum plimbîndu-ne la braț pe cheiurile Senei, ca doi oameni fericiți, ce stau împreună de-o viață?

20 ianuarie 1952. Mă întorc de la aeroportul Bourget.

Elena a vrut să scape de această atmosferă înăbușitoare a amintirilor. Împreună cu Geneviève Fontaine, s-a angajat la Ministerul Aviației, ca însoțitoare militară. Acum 15 zile m-a rugat s-o las să plece în Indochina. Nu puteam s-o refuz.

Din nou singur și îngrijorat.

5 aprilie 1952. Știam că bunică-mea, ca mai toți foștii proprietari, avea domiciliu forțat la Cîmpulung, de la ultima expropriere din 1949. Alaltăieri, Mihai mi-a semnalat sosirea la Paris a unui tînăr inginer silvic român, fugit în condiții dramatice prin Iugoslavia, trecînd Dunărea înot și care era originar din Cîmpulung. Am vrut să știu dacă, din întîmplare, n-o cunoștea pe bunică-mea. O cunoștea. Am aflat astfel amănunte despre arestarea ei din martie '49. Au venit s-o ridice în plină noapte, fără s-o lase să-și ia altceva decît un palton aruncat pe umeri în grabă, peste cămașa de noapte. După o scurtă ședere într-un lagăr, cu alți proprietari din regiune, a fost pusă să aleagă drept reședință între două orașe situate fiecare la peste 100 km de fosta ei moșie, cu interdicție de a merge în satul ei sau în București. A ales să stea în Cîmpulung, unde ședea fiica unei foste guvernante a mamei, care era croi-

toreasă acolo. A trăit la ea și i-a meditat copiii la franceză și germană.

Un amănunt emoționant: i s-au vîndut la licitație mobila și hainele, iar unii vecini au cumpărat cîteva efecte de care gîndeau c-ar avea ea nevoie și i le-au adus, cîteva săptămîni mai tîrziu, pe ascuns, la Cîmpulung.

3 august 1952. În seara de 17 iunie, cînd m-am întors de la serviciu, am primit un telefon de la Ministerul Aviației. Mi se spunea cu menajamente că avionul în care se afla Elena fusese dat dispărut în munții din nordul Vietnamului, de 48 de ore. Cercetările continuau. Nu trebuia să ne pierdem speranța. Am pus întrebări mai mult sau mai puțin stupide. Nu știau nimic... Mă vor ține la curent. Mă aflam în cămăruța portăresei. Doamna Léon mă privea îngrijorată: „Vești proaste, monsieur Georges? Sînteți alb la față. I s-a întîmplat ceva doamnei Milescu?" „Nu, adică nu știu..."

Cum să aflu mai multe? Din ziare? Nu puteau nici ei să știe ceva în plus sau poate că da... Am alergat afară. Chioșcul din Place de l'Odéon; cumpăr „Paris Soir" din ziua respectivă și îl cer și pe cel din ajun; nu-l mai aveau. L-am căutat la mai multe chioșcuri, pînă l-am găsit pe Boulevard Saint-Michel. În picioare, am răsfoit paginile de mai multe ori... La pagina 4, sus, în dreapta, un scurt articol.

Am din nou în fața ochilor acest pătrat de hîrtie mototolită. Una dintre acele știri peste care privirea trece zilnic fără să se oprească: „Hanoi, 15 iunie. Nici o veste despre avionul militar care a decolat ieri la orele 14:00 de la Langson, în direcția Hanoi. Aparatul, un Junker de transport, avea la bord în afara celor patru membri ai echipajului (dintre care o în-

soțitoare de bord), 12 răniți evacuați din zona Langson. Mai multe avioane de la baza din Haïphong participă la căutări."

Știrea era scurtă, fără nici o poză, iar Elena era doar un cuvînt între paranteze. Mulțimea pestriță de pe Boulevard Saint-Michel trecea pe lîngă mine indiferentă.

Au fost două zile de așteptare înfrigurată: rănită, prizonieră, moartă. Mă urmăreau imagini de coșmar. De ce o lăsasem să plece? Era vina mea... Numai a mea.

La 19 iunie, se pierduse orice speranță: doi din Legiunea Străină, răniți, scăpaseră cu viață din accident și reușiseră să ajungă la un post militar francez. Zece zile mai tîrziu, debarcau la Bourget, cu un convoi de răniți repatriați. Mi s-a dat voie să-i văd un moment în sala de așteptare. Erau un sergent francez și un legionar neamț. Primul mi-a povestit accidentul: flăcări la motorul din dreapta; un început de incendiu pe care au reușit să-l stingă. Avionul și-a continuat zborul cu un singur motor, pierzînd însă mereu din altitudine. Mi-a zis că Elena se plimba printre răniți ca să-i liniștească. Apoi aterizarea forțată pe un cîmp insuficient de lung. Șocul. Sergentul și-a pierdut cunoștința, apoi s-a trezit, împreună cu camaradul său, aruncat la cîteva zeci de metri de carlinga în flăcări. Erau singurii supraviețuitori, nu știau prin ce minune. Probabil că la primul șoc se rupsese coada avionului, unde se aflau ei doi. Au mărșăluit așa, răniți cum erau, pînă în primul sat de care se temeau să nu fie în mîinile vietnamezilor.

Pe cînd povestea, sergentul îmi vorbea din cînd în cînd de Elena:

— Ce drăguță era doamna! Și deloc fricoasă. Vedeam cum coboram, din ce în ce mai mult... Ea trecea pe la fiecare și stătea de vorbă cu toți, cu cei care erau pe targă, apoi cu cei de la coada avionului... Zîmbea...

Îl ascultam pe omul ăsta care-mi destăinuia lucruri despre Elena, ca și cînd acele cîteva minute pe care le petrecuse alături de ea ar fi fost, dintr-o dată, mai prețioase decît cei zece ani petrecuți de mine cu ea. De fapt, cine era Elena? Credeam că o cunoșteam și iată că în doar cîteva clipe li se arătase acestor oameni așa cum era ea în realitate. Mă încerca un fel de jenă. Îl auzeam pe sergent repetînd:

— Ce drăguță era, nu-i așa, Hans?

Acesta dădea din cap.

Ambulanța militară aștepta afară. A trebuit să punem capăt discuției. Tînăra femeie ofițer care mă însoțise m-a dus la bufet și mi-a oferit un coniac. Holul aeroportului era gol.

4 august 1952. N-am plecat în concediu. Ce să fac, unde să mă duc? M-am aruncat în munca asta stupidă ca să uit. Doamne, de ce m-ai oropsit? Am pierdut totul, absolut totul!... Nu mai am de ce să mă agăț. Oare există un Dumnezeu? Eu văd că peste tot domnește absurdul. Da, n-avem de ales decît între Dumnezeu și absurd...

5 august 1952. Aseară eram în Place Saint-Michel. Cîțiva clienți întîrziați pe terasele cafenelelor. Miros greu de la gura de metrou. Mașini rare, care trec în viteză. Am coborît treptele către cheiurile Senei. Silueta fantastică a catedralei Notre-Dame se oglindește în apă, o dată cu tremurul ușor al luminii felinarelor. Sena pare nemișcată. Cercuri con-

centrice încrețesc luciul apei, lărgindu-se, dispărînd, apărînd din nou. O altă lume, calmă. Numai bună să te pierzi în ea! Nu mă săturam să privesc apa la picioarele mele. Cred că eram acolo de-o bună bucată de vreme, cînd am auzit pași în spatele meu. Erau doi agenți de poliție.

M-am întors încet către Rue Saint-Jacques. Pustie... În capăt se vede turnul Sorbonei, verde-coclit. De-acolo și-a făcut Pascal experiența privind greutatea aerului... Era puțin mai în vîrstă decît mine cînd a murit și deja dibuise misterele științei — ba-l regăsise și pe Dumnezeu.

Brusc mă simt obosit.

8 octombrie 1952. La terminarea orelor de serviciu, gloata de pe stradă. Bătrînul cu față mototolită, de eunuc; grasul ăla slinos, cu buza bleagă, care-și scoate în față burta susținută de niște picioare cu platfus; femeia cu privire speriată, cu o cută adîncă în colțul gurii rujate stîngaci; toți acești bărbați și femei care mișună, se zbat, se împerechează, se sfîșie... Ce fac ăștia, Doamne? De unde vin, încotro merg? Ce urît, ce trist și zadarnic!...

12 noiembrie 1952. Am ieșit aseară. Mergeam prin centru, prin cartierul Halelor. Ploua încet. Farurile mașinilor pe asfaltul umed. Lădițe de lemn, gunoaie aruncate pe trotuar. Firme luminoase se aprind intermitent în verde, roșu, verde, roșu... O cafenea. Numele scris pe vitrină, în semicerc: „Au rendez-vous des Lorrains — Café-Restaurant". Merg mai departe. Încotro? Mă izbesc de trecători.

Aș vrea să fiu singur. Singur, pe muntele alb sau în pustiu, pe ocean sau în aer... Dar mai degrabă

îți pui capăt zilelor cînd ești singur în mijlocul oamenilor.

M-am trezit într-un bar de pe Rue Pigalle — „La Goélette"... Erau vreo doi-trei bărbați lîngă niște jocuri mecanice și o fată la bar, destul de arătoasă. Am comandat un whisky, apoi încă unul...

— Cum vă numiți?

— Simone. Dar tu?

— Georges.

— Vrei să dansăm?

Nu dansa rău. N-o făcea pentru mine, cu atît mai puțin pentru propria plăcere, ci pentru ceilalți. După trei melodii mi-a spus că-i e sete. I-am făcut cinste. Își recăpătase culoarea în obraji, iar ochii îi străluceau. Cînd m-a privit, am avut un moment impresia c-ar putea să mă dorească nu pentru banii mei.

— Cît ceri pe noapte?...

Și am plecat împreună.

19 decembrie 1952. În curînd e Crăciunul. Evit lumea, în afara cîtorva compatrioți. Cu Neagu mă simt cel mai bine. Ne cunoaștem de cînd eram copii și știu că ținea la Elena. Dar evit să merg la el acasă. Am impresia că France nu prea agreează obiceiul acesta „balcanic" de a veni oricînd și nepoftit. Și perpetua noastră evocare a situației din România... Ce să vorbesc? Acum nu mă interesează nimic altceva decît drama de la mine din țară.

Sînt incapabil să găsesc aici un teren de activitate. Din cînd în cînd, citind ziarele, sînt entuziasmat de experiențele primarului din Florența sau ale abatelui Pierre de la Lyon. Aș vrea să plec cu un grup de exploratori... Nu. Sînt simple veleități.

Toată durerea mea e în altă parte. Dacă țara mea ar fi liberă și aș fi acolo, aș urma oare calea pe care mi-o alesesem?

Sînt strivit de mediocritatea existenței mele. Îi invidiez pe fanatici, pe toți cei care n-au nici o îndoială.

1 ianuarie 1953. Am rămas să locuiesc în camera bunicii Elenei, care dădea spre coridor, și am închiriat restul apartamentului. Intru pe scara de serviciu prin bucătărie. De ce-i așa deprimant aici? Absurd.

Ce voi face ziua-ntreagă? O să citesc. Am început zece cărți o dată și nu-mi pot fixa atenția pe nimic. Ar trebui să fac ordine în birou, dar nu pot nici asta. Mă tîrăsc de la pat la fereastră, de la fereastră la birou, de la birou la dulapul cu oglinda în care mă uit: am pungi sub ochi și pomeții roșiatici. Îmi dau seama că beau prea mult. Cîte puțin în fiecare seară, oriunde, numai să nu mă regăsesc singur în odaia asta. Să fie muzică, zgomot în jurul meu și să beau pînă cînd îmi joacă imaginea în fața ochilor, acea stare de reverie tulbure în care se cufundă realitatea. Realitatea! Ce-i aia realitate?

20 februarie 1953. Medicul meu m-a silit să-mi iau concediu. Mă aflu de trei săptămîni la Braunschweigerhütte, o cabană de munte în Tirol, la aproape 2 500 de metri altitudine (dacă-i putem spune cabană acestei imense clădiri de piatră ridicate la sfîrșitul veacului trecut de un duce de Braunschweig cam excentric, în mijlocul unui circ natural, pe o morenă îngrămădită de trei ghețari). Călăuza care m-a adus de la Hochsölden s-a întors, lăsîndu-mă la cabană cu o pereche de țărani bătrîni ca-

re-și vor petrece iarna aici. Ce oameni cumsecade! Trebuie să mă creadă cam nebun, dar le sînt recunoscător că-mi respectă tăcerea. Ei trăiesc în bucătărie; eu mă simt aproape fericit cu cărțile și cu tristețea mea. Stau cu orele în sala mare și privesc focul din cămin, care arde numai pentru mine. Fascinația flăcărilor albe, roșii, mereu în mișcare. Lemnul prinde mii de chipuri, trosnește, pîlpîie, moare încet... Așa-i și viața.

Cînd noaptea e luminoasă, îmi place să ies pe terasa cabanei. Frigul puternic îmi intră-n oase, îmi ciupește nările, dar în fața mea spectacolul e măreț: uriașul circ alb sub lumina lunii, cei trei ghețari cu reflexe turcoaz parcă stau suspendați; deasupra, dantela crestelor pe firmamentul pe care luna pare imensă. Îmi iau luneta și mă uit la ea îndelung, privind ca în copilărie acele întinderi haotice, care-mi par atît de aproape... Pînă ce frigul mă silește să intru-n casă.

În fiecare dimineață, dacă e frumos afară, plec în expediții lungi pe schiuri. „Gardienii" mei mă întreabă regulat pe unde urmează să mă plimb. Le arăt cu degetul vîrful pe care vreau să-l ating în ziua respectivă. Oare bătrînul ghid mi-ar putea veni în ajutor dacă în vreo seară nu m-aș întoarce? Lăsînd urme pe zăpada neîncepută, mă îmbăt de aerul curat, de soare, de albastrul cerului, de albul scînteietor al zăpezii — și cînd cotesc după un munte, iar cabana dispare, inima-ncepe să-mi bată mai tare, semn al fricii subconștiente în fața singurătății magnifice și înspăimîntătoare; începusem să îndrăgesc această frică nouă, ca și cum doar ea ar fi putut să mă trezească din toropeala indiferentă în care căzusem.

5 martie 1953. M-am întors la Paris. În ultimele două săptămîni ale sejurului, trei grupuri de schiori care mergeau spre Wildspitze și-au petrecut cîte o noapte la cabană, tulburîndu-mi liniștea cu dezordinea și cu veselia lor gălăgioasă. Totuși, privindu-i amuzat, mi se părea că am iar chef de viață, însă n-am simțit nici un regret cînd primele două grupuri au plecat. În al treilea grup (vreo 12 tineri de diferite naționalități, însoțiți de doi ghizi) era o belgiancă tînără, nu foarte frumoasă, dar proaspătă și jucăușă, grațioasă cu fiecare gest, încît n-o mai scăpam din ochi. Pe o sfoară întinsă dintr-un capăt în altul al camerei atîrnau șosete, tricouri, mănuși și pantaloni uzi. Își despachetau proviziile, se aruncau cu poftă asupra supei calde servite de cei doi bătrîni. Fusesem adoptat, înhățat de grup.

Belgianca pare a fi puțin mai vîrstnică decît ceilalți. În fond, nu-mi pun întrebarea dacă e frumoasă. E roșcovană, dar nu din acea nuanță „auburn", care-mi place, ci de un roșcovan deschis, avînd o piele cu pistrui, probabil accentuați de pîrleala soarelui de munte. Ochii sînt de un albastru foarte palid — nici asta nu-mi place — dar, ciudat, fixitatea cu care acești ochi mă privesc mă tulbură fizic și aproape mă jenează.

Deodată îmi aduc aminte de acea roșcovană căreia mă prezentase Jacques la Sorbona, spunîndu-mi, cu acea indecență pe care o au cîteodată bărbații cînd vorbesc despre o femeie (cu excepția soției lor), că vrusese „s-o aibă", dar, vorba lui Ranetti, „cînd a fost la pont, la dracu!"... mirosul ei intim îl izbise atît de violent, că renunțase. Pe mine, dimpotrivă, mă obsedase acea perspectivă și încercasem s-o-ntîlnesc pe fată, dar venise vacanța mare

fără să izbutesc și în anul următor nu mai apăruse la Sorbona.

Ideea fixă de a cunoaște o roșcovană mă urmărise însă de atunci și iată că acum această apariție îmi trezea vechea obsesie.

Fata s-a ridicat, a trecut pe lîngă mine și a ieșit pe terasă. Am lăsat să treacă un minut, cu gîndul că voi atrage mai puțin atenția și am ieșit și eu. Stătea sprijinită de balustrada de lemn. Priveliștea era atît de nemaivăzută, încît nici acum, după ani de zile, nu mi s-a șters din minte și nu cred să fi avut în toată viața o viziune mai grandioasă a splendorii naturii. Luna dădea zăpezii o lumină ca de ziuă. Cei trei ghețari ce ne înconjurau aveau pe alocuri, spre margini, licăriri verzi-albastre. În acea liniște totală, parcă nu mai eram pe pămînt. Să fie oare așa pe lună?

M-am proptit de balustradă lîngă ea, atingînd-o ușor. Nu s-a ferit — am avut, dimpotrivă, impresia că se apropia, pe cînd schimbam cîteva banalități despre spectacolul naturii. Am simțit cum îmi creștea dorința și a simțit și ea. Atunci s-a întors către mine. Mai mult i-am ghicit decît am simțit căldura trupului și, fără fasoane, ne-am sărutat îndelung. I-am spus după un moment că era mai cald înăuntru... apoi că o sfătuiam să-i îndemne pe tinerii ei tovarăși să meargă la culcare în dormitor, căci urma o zi grea; dar că dacă ea voia să vină unde era mai cald, la mine, în sala mare, cu focul aprins în vatră...

Cu greu i-a împins pe toți să treacă în dormitorul alăturat, unde termometrul arăta — 4°C și aveau să doarmă toți îmbrăcați, cu capul sub trei pături militare. Timpul mi-a părut lung și mi-era

mai frig ca de obicei, căci nu îmbrăcasem pijamaua. Aproape ațipisem cînd am auzit ușa scîrțîind. Umbla ușor în ciorapi și îi vedeam silueta la lumina tremurîndă a focului de lemne. S-a așezat pe pat și și-a lepădat ciorapii, pantalonii de schi, puloverul, slipul. Simțeam cum îmi crește dorința și-mi bate inima mai tare. Cînd s-a strecurat însă în pat, ridicînd pătura cam brutal, parfumul ei intim m-a izbit așa de tare, că am simțit ca un nod în gît și o clipă am crezut că-mi pierd puterea. Ea, cunoscînd pesemne acest risc, a luat inițiativa cu atîta iuțeală și căldură, acoperindu-mă întreagă, încît, în puține clipe, am ajuns ca un singur trup. Mișcările ei ritmice ridicînd plapuma mi-aduceau valuri din mirosul ei, care acum nu numai că nu mă paraliza, ci mă înflăcăra mai tare, mă îmbăta. Am stat uniți vreo două ceasuri.

Aș fi dorit să știu mai multe despre ea, dar cu greu i-am smuls vreo destăinuire personală. Era măritată? Mi-a răspuns: „Aproape"... Puteam spera să o mai văd? „Da, desigur, poate"... Locuia la Bruxelles. Va încerca să vină din cînd în cînd la Paris. Vrea să-i scriu numărul meu de telefon? Nu era nevoie. Îl va ține minte. L-a repetat de două ori. A trebuit s-o silesc să se îmbrace iar și să treacă în dormitorul glacial, reamintindu-i de ascensiunea de a doua zi.

Din fericire, dimineața coloana nu s-a urnit prea devreme. I-am însoțit și eu către Wildspitze — 3 700 m. Eram cincisprezece, cu călăuza și cu instructorul grupului. M-am așezat la rînd ca să fiu imediat în urma ei. Era o zi cu soare arzător. Cei mai tineri își scoteau pe rînd hanoracul, apoi puloverul. Ea la fel. Mă țineam cît mai aproape, doar-doar să

mă mai atingă o adiere din parfumul ei. Îi atîrna bluza pe șolduri, iar legănatul armonios al trupului feminin îmi stîrnea obsesiv amintirea din acea noapte, cînd mîinile mele ținuseră și mîngîiaseră, goale, acele forme superbe. Oare îi spunea instinctul cît de intens o priveam din spate? „N-ai pic de rușine!", mi-am zis și am încercat să-mi fixez privirea în jos, spre schiurile care alunecau în fața mea pe zăpada imaculată, creînd un fel de mecanism și înlăturînd oboseala mușchilor.

Cînd, după trei ceasuri de urcuș fără pauză, am atins piscul, sus bătea un vînt atît de rece și ascuțit, că n-am înțeles de ce organizatorii s-au încăpățînat să înghițim acolo, în acele condiții, sărăcia de sandvișuri pe care le căraserăm. Nu m-am bucurat decît de ceaiul fierbinte din termos. Am băgat de seamă că ea s-a ferit să se așeze lîngă mine.

Coborîrea de un ceas, pe o pantă ca o autostradă, a fost în schimb o încîntare. La cabană, cei din grup au poposit abia un sfert de ceas să-și adune echipamentul rămas și s-o ia din nou la drum, spre Sölden, unde-i aștepta către seară un autocar.

Ea mi-a strîns mîna, cu un zîmbet camaraderesc: „Au revoir!"... și eu „Au revoir!"... De atunci nu mi-a mai dat nici un semn de viață. Ea fusese pentru mine începutul unui vis. Eu, pentru ea, doar o aventură în plus...

*

La întoarcerea spre Paris am făcut un ocol prin Innsbruck. Într-o veche *stubbe* unde am cinat, o femeie între două vîrste, însoțită de un bărbat îmbrăcat țărănește, s-a așezat la masa mea. Văzînd că citesc un ziar francez, bărbatul m-a întrebat: „Sîn-

teți franțuz?" N-am zis nici da, nici ba. A continuat, arătînd spre femeie: „Are un fiu francez, știți?" Și a silit-o să-mi povestească întreaga ei relație cu un prizonier francez... „Era de la Bordeaux... Era băiat frumos. Mi-a spus c-o să se-ntoarcă, dar n-a mai dat nici un semn de viață"... A făcut un gest cu mîna, ca și cînd toate astea nu mai aveau importanță. Privirea i-a rămas într-o negrăită tristețe. Fuseseră cîteva luni, sau poate numai cîteva clipe care însemnau toată viața ei.

Am făcut ceea ce n-ar fi trebuit să fac: pe cînd bărbatul îndruga aceeași poveste, mi-am băgat nasu-n ziar, încruntat, ca pentru a descuraja trăncăneala acestui nepoftit. A încetat să-mi vorbească, cicălind-o în schimb pe femeie. Ea și-a isprăvit supa în tăcere, omul și-a băut berea și au plecat, salutîndu-mă din cap.

9 martie 1953. M-am întors la „La Goélette". Barmanul, Marcel, era acolo; și Simone, bineînțeles, aparent bucuroasă că mă revedea. Cineva era la bar cu ea. Mi-a șoptit la ureche: „Am un client, mă aștepți?" Am dat din cap. La un moment dat, au plecat amîndoi. Cînd s-a întors și-a petrecut brațele în jurul gîtului meu, pe la spate.

Aș fi vrut să stea mai mult așa, dar, cînd i-am privit obrazul prea fardat aproape de al meu, atingerea pielii ei mi-a displăcut. Aș fi dorit să ne plimbăm într-o zi împreună, dar nefardată, ca o mic-burgheză, cu taior și cu tocuri joase. A intrat atunci în bar o pereche de tineri eleganți, probabil ieșiți de la vreun spectacol. Ea era extrem de frumoasă și de delicată. Deodată, atitudinea Simonei mi-a devenit nesuferită. Am respins-o, probabil, prea brusc. S-a înde-

părtat, aruncînd o privire dușmănoasă către tînăra clientă și cu o grimasă de o vulgaritate dizgrațioasă.

2 iulie 1953. Trec, pe cheiul Malaquais, pe lîngă doi tineri: el blond, cu păr ondulat, îmbrăcat în cămașă și blugi, ea brunetă, pieptănată à la Juliette Gréco, avînd o rochie subțire și mulată. Se țineau de degetul mic, legănîndu-și mîinile în ritmul pașilor. Au coborît spre Sena. Mă uitam de departe, rezemat de tarabele buchiniștilor. S-au așezat pe mal și, întorcîndu-mi spatele, s-au sărutat îndelung. Păreau atît de tineri și de fericiți!

Mă revedeam cu Elena, zece ani în urmă... Mă simțeam bătrîn și obosit.

10 ianuarie 1954. Petre C. m-a sunat ieri ca să-mi spună că doamna Cordescu primise din România vestea morții bunicii mele. După ce-am ieșit de la birou, m-am repezit acasă la ea. Mi-a dat să citesc o carte poștală de la sora ei: printre alte vești, mai mult sau mai puțin anodine, era și fraza următoare — „Biata Eliza Hadji-Dima a murit luna trecută; am aflat-o de la Maria D., care locuiește și ea la Cîmpulung" — fără vreun alt amănunt.

Am scurtat vizita, pentru a evita comentariile doamnei Cordescu; toate acele platitudini nu-mi făceau decît rău; o cunoscuse odinioară pe bunica... ca și cum altcineva ar fi putut s-o *cunoască* pe bunica!

M-am întors pe jos din Rue de Courcelles. Nici o lacrimă, însă o durere surdă. Încercam să-mi închipui cum au fost ultimii ani ai bunicii. A trăit din pomana altora, eu n-am putut să-i ușurez cu nimic viața plină de lipsuri. Cu nimic. Dar știam sigur că și-a păstrat demnitatea pînă la sfîrșit.

Retrăiam ultima mea vizită la Cornățelu, în noiembrie 1945. Aveam sentimentul că vedeam pentru ultima oară și aceste locuri încărcate de amintiri, și pe această ființă care mi-era cea mai dragă din lume. De la drum, arborii fără frunze nu mai ascundeau casa. Gardurile din lemn erau mai aplecate, mai șubrede. Nucul cel mare fusese doborît, iar acareturile păreau mai aproape de casă. În curte nu mai erau nici animale, nici păsări. Doar Maria, îmbătrînită, îndesată, mereu acolo. Ghiță murise. Caterina — căsătorită într-un sat vecin; Dumitru — dispărut la Stalingrad. Casa avea un aer părăsit, sărăcăcios. Nu-mi puteam închipui că acest colț de grădină adăpostise atîtea vise.

Cînd am plecat a doua zi, m-am întors să privesc casa, cu inima strînsă, ca și cînd aș fi intuit că această imagine a Cornățelului pe care o luam cu mine le va arunca pe celelalte într-un trecut ce-mi va părea de-acum încolo ireal.

19 iunie 1954. Am întîlnit-o ieri întîmplător pe Despina Mareș, pe care n-o mai văzusem de vreo patru-cinci ani. Elenei nu-i era deloc simpatică. Poate că, știind că fugiserăm împreună din România, își închipuia că fusese ceva între noi. Era doar o prietenă din copilărie; dar dacă m-ar fi întrebat cineva, cînd aveam vreo 14-15 ani, care era idealul meu de frumusețe, aș fi schițat portretul Despinei: înaltă, subțire, ten măsliniu, păr castaniu, nas mic, puțin acvilin. Sigură pe ea, ca o femeie. Era doar cu cîteva luni mai mică decît mine, dar pe lîngă ea păream doar un băiețel (simțeam acest lucru ca pe un soi de umilire). Ori de cîte ori treceam prin București, nu puteam să nu merg s-o văd, în acel mic palat lugubru din strada Visarion.

Într-o zi am găsit-o întinsă pe pat, într-un capot. În ajun i se incizase un furuncul apărut ceva mai sus de coapsă. Și-a desfăcut dezinvolt capotul ca să-mi arate „operația". Văzusem deja la plajă destule femei în costume de baie, însă păstrez încă amintirea unei tulburări nemaisimțite la vederea picioarelor lungi, ivorii, cu un contur perfect.

În pragul războiului, s-a căsătorit cu Petre Mareș, care nu era de teapa ei și avea o reputație de om brutal. N-am apucat să-l cunosc și a dispărut la cotul Donului, în dezastrul de la Stalingrad. Nu-l pomenește niciodată, iar dacă și-a găsit pe altcineva, nimeni nu știe. Gurile rele spun chiar că ar fi devenit lesbiană și că a trăit un timp cu bine cunoscuta Chantal de Villeneuve. Se spune că nu mai sînt împreună. Să aibă cumva un amant?

Și-a deschis un magazin de croitorie și are o singură angajată. Cînd am întîlnit-o ieri, tocmai livrase o rochie unei cliente în Avenue de l'Opéra. În seara asta mîncăm împreună.

20 iunie 1954. Am cinat aseară cu Despina la „Paul", Place Dauphine. Niște măsuțe de fier pe trotuar. Piața cu clădirile ei seculare și cu castanii în floare. Calm provincial. Un cocker melancolic plimba un domn bătrîn la capătul zgardei. Nici o mișcare, în afară de acel du-te-vino al chelneriței.

Despina era mai frumoasă ca niciodată, ca și cînd ultimii 12-13 ani nu lăsaseră nici o urmă. Mi-a vorbit cu entuziasm despre munca ei, despre cunoștințe, despre micul apartament unde a avut norocul să se instaleze în cartierul Saint-Germain și pe care îl dichisește în fiecare zi cu dragoste.

Ajutat și de vin, am regăsit după mulți ani bucuria de a trăi. Privirea îmi întîrzia pe ochii și pe

buzele ei. După cină, ne-am întors braț la braț pe Pont Neuf și pe cheiuri. Palatul Monedei, Academia, Luvrul, toate luminate își dezvăluiau discret splendoarea pe ambele maluri ale Senei. Mersul Despinei, ușor, se armonizase cu al meu și la fiecare pas îi atingeam coapsa. Ajunși în fața numărului 9 din Rue de Verneuil, Despina s-a oprit ca să ne luăm rămas-bun. Am întrebat-o dacă pot să-i văd apartamentul. A acceptat cu un zîmbet și am urcat în tăcere scara strîmtă, pînă la etajul cinci.

A aprins lumina, din spatele ușii. Camerele nu erau înalte, iar holul era îmbrăcat într-un tapet vărgat, roz și alb; pe pereți, cîteva gravuri din veacul al XVIII-lea. Despina s-a oprit o clipă în fața unei oglinzi mici de epocă aranjîndu-și părul cu mîna. Privirile ni s-au întîlnit în oglindă. Am stins lumina și am tras-o încet la pieptul meu.

— Așa vroiai să-mi vezi apartamentul?

Drept răspuns, am sărutat-o, cam stîngaci, însă corpul ei îl căuta pe al meu cu o delicioasă impudoare; apoi s-a desprins și, luîndu-mă de mînă, m-a dus în camera alăturată. Luna pătrundea printr-o fereastră mansardată, prin care se vedeau acoperișuri și coșuri din vechiul Paris, lăsînd o dîră luminoasă pe divanul acoperit cu catifea oliv. Despina s-a dezbrăcat cu puține gesturi și s-a culcat pe divan. Păstrase doar un colier de perle la gît. Trupul ei de fildeș, galeș întins pe catifea, părea ieșit dintr-un tablou renascentist. Fapta noastră nu mai avea să fie atunci „spurcata împreunare" din expresia popească, ci un fel de jertfă adusă frumuseții.

Întinși unul lîngă altul. În penumbră, urmăresc cu privirea lentoarea rotocoalelor fumului de țigară. Am luat de jos perna căzută din pat și am pus-o sub cap. Brațele noastre goale se ating. Nu vorbim.

Și ce fierbinte fusese clipa dinainte! Acum sîntem ca doi străini. Mă întrebam dacă mîine sau vreodată, în acest corp pe care-l ținusem prizonier, pe care-l frămîntasem cu furie, la limita plăcerii și a durerii care se confundă, o mai puteam găsi pe cealaltă Despină, ascunsă în spatele măștii elegante, ornată cu un surîs de femeie mondenă.

Tăcere. Fum de țigară. Oare Elena mă vede de-acolo, de sus? Prostii! Și totuși, neliniște și un gust amar.

5 septembrie 1954. Am petrecut împreună trei săptămîni pe malul Oceanului Atlantic. Aproape fericiți, cu tot caracterul capricios al Despinei. Eram înscriși la hotel numai pe numele meu și mă întrebam dacă situația asta nu mă va stînjeni, dar recepționerul nici nu s-a uitat la pașaportul ei — a trecut în registru doar domnul și doamna...

De cînd ne-am întors, îmi petrec aproape toate nopțile la ea.

20 septembrie 1954. Chantal de Villeneuve și cîteva prietene au deschis chiar pe strada unde stă Despina un bar căruia i-au spus, semnificativ, „Bilitis"... Să fi fost o simplă întîmplare că această bombă era chiar pe strada ei? Parcă văd cum șireata aia de Chantal își țese pînza de păianjen... De fiecare dată cînd trec prin dreptul fațadei pictate în roșu și negru, am poftă să intru. Dracul mă împinge!... I-am pomenit de mai multe ori Despinei de Chantal, ca să-i pîndesc reacțiile. Se prefăcea bine.

Mergem mîine să bem un păhărel acolo.

22 septembrie 1954. „Bilitis"... Am deschis ușa și am lăsat-o pe Despina să intre prima. Întuneric

beznă. Lămpi mici, cu abajur roșu, pe fiecare masă. Ne-am așezat într-un colț. Cînd ochii ni s-au obișnuit cu lumina scăzută, am distins cîteva siluete la bar și altele la vreo două-trei mese. Toate femei. Ne priveau. Mă simțeam în plus. După vreo cîteva minute, s-a apropiat de noi Chantal, cu o urmă de zîmbet batjocoritor pe buze. Am simțit-o, pentru prima oară, pe Despina tulburată. Îi dispăruse obișnuita siguranță nonșalantă.

— Pot să stau jos?

— Da, bineînțeles!

M-am ridicat de pe scaun. Despina a făcut prezentările.

— Dar noi ne cunoaștem, nu-i așa?

— Da, ne-am întîlnit o dată, la familia Boulanger.

— Fac eu cinste!

Am stat mai mult de o oră. Chantal a vorbit mai tot timpul. Nemaipomenită. Nu puteam să n-o privesc insistent. Nu era frumoasă deloc: avea niște ochi bulbucați, un nas nițel borcănat, tenul pămîntiu, nefardat. Și mai ales buzele aveau ceva ciudat — erau ori prea roz, ori prea mobile, ori prea expresive, nu-mi dau seama și nu cred că exageram.

S-a ridicat.

— Trebuie neapărat să ne mai vedem...

— Vino la noi la masă într-una din zilele astea. Cînd ești liberă? Vineri e bine? Ție, Georges, îți convine vineri? (Despina vroia să arate că eram de-ai casei.)

Chantal a consimțit, cu o privire iute spre mine și cu același surîs ironic.

23 septembrie 1954. Azi n-am văzut-o pe Despina. Probabil gîndindu-mă la seara ce va urma, sînt un pic cam nervos. Imaginația mea morbidă!...

24 septembrie 1954. Am ieșit de la gura de metrou Sèvres-Babylone. Mai era o oră pînă ne întîlneam la Despina. Trebuia să ajung la mine ca să fac o baie și să mă schimb. Deodată, toate astea mi-au părut plicticoase și mi-a venit chef să beau ceva înainte. Am intrat într-o cafenea, apoi am ieșit. Am să merg la „Deux Magots" sau la „Flore". Nu știu de ce însă, merg pe Boulevard Raspail, dar nu bag de seamă. Mă gîndeam la seara ce va să vină. Despina ne va servi cu punci și cu sandvișuri micuțe. Mă voi duce puțin mai tîrziu. Nu, din contră, voi ajunge mai devreme, ca să arăt că Despina-mi aparține. Și pe urmă? După ce-o să bea puțin, Despina o să pună cîteva discuri cu muzică lentă și-o să se întindă pe divan, cum face de obicei, cu mîinile sub ceafă. Ce-o să facă atunci Chantal? Dar eu? Lucrurile nu se petrec niciodată cum ți le închipui.

Nu eram deloc în apele mele. A început să plouă încet. Mi-am ridicat gulerul trenciului. Am luat-o pe Rue de Luynes, la dreapta, ca să intru pe Boulevard Saint-Germain. Îndată după colț, la ușa unui imobil din fața mea, era o draperie neagră și o literă cusută cu fir de argint: B. Ce-o fi? Bernard?... Bertrand?... Bonhour?... Mii de nume care-ncep cu B. Cine-o fi murit? Poate unei cucoane bătrîne i-a venit rîndul!... Și de ce o fi murit? De cancer? Sau din ceva mai simplu, o răceală, o tuse?... A stat prea mult la pat, a făcut o congestie? La ce etaj o fi? Pesemne se află încă în casă, pentru priveghi... I s-o fi pus panglica albă în jurul gîtului, ca să țină pielea zbîrcită (sîntem într-un cartier burghez). Mîine, trei sau patru bărbați îmbrăcați în gri o vor îndesa cu grijă într-un sicriu pe măsura ei și vor bate capa-

cul în cuie. Nimeni n-o va mai vedea. Bilanțul vieții sale? Poate mai bun decît al meu. M-am hotărît: nu mă duc în seara asta la Despina.

Am mers distrat pe Boulevard Saint-Germain. Înaintea mea, fațada clasică a bisericii Saint Thomas d'Aquin. Am ocolit piațeta prin dreapta. În stînga treceau neîntrerupt mașinile care încercau, pe această cale, să evite semaforul de la intersecția Bac-Saint-Germain. Un bărbat la vreo cincizeci de ani, cu o geantă sub braț, a ieșit din biserică, prin portalul din stînga. Ce-o fi făcut acolo la ora asta? S-o fi rugat pentru unul de-ai lui grav bolnav? Nu cred. S-ar fi grăbit mai curînd spre casă. Poate că e nefericit în căsnicie. Și-a pus pălăria și-a luat-o spre Rue du Bac.

Am pătruns în biserică cu sfială. Penumbră. Nimeni. Cîteva lumînări aprinse în capela din stînga, lîngă ultimul altar. O statuie de epocă a Fecioarei Maria, de o grație searbădă. Am îngenuncheat. În fața mea, acel tablou mare, cu o sfîntă în genunchi. Nu-mi plac bisericile baroce. S-ar zice că de la sfîrșitul Evului Mediu, creștinul apusean a pierdut simțul sacrului. Ce bine a reprezentat Biserica Răsăriteană sfinții! Nu în atitudinea lor pămîntească, roși de slăbiciuni și de gesturi inutile, ci așa cum i-a prefăcut eternitatea în ei înșiși. Figuri hieratice, culori definite printr-o tradiție neschimbată, repetarea formei, ca exercițiu al unei rugăciuni, ca o incantație... De ce au fixat cărțile de rugăciune franceze stilul veacului al XVII-lea? Anost și prețios în același timp, parcă ieșit dintr-o piesă a lui Molière. Să-i spui „dumneavoastră" Domnului! Ca un curtezan regelui! De ce s-a renunțat la tutuirea aceea care crea o minunată intimitate între om și Dumnezeu?

Mi-am dat seama că vorbeam cu mine însumi. Venisem de fapt să mă rog: „Tatăl nostru, carele ești în ceruri, sfințească-se numele Tău... Preasfîntă născătoare de Dumnezeu, miluiește-ne pre noi"...

— Închidem!

Un țîrcovnic aranja cu zgomot scaunele. Am plecat. Încă ploua. Mă hotărîsem să nu mai merg la Despina.

Ajuns la mine, am rugat-o pe portăreasă să-i telefoneze și să-i ceară scuze din partea mea că nu pot ajunge, fiindcă nu mă simt prea bine. Din fericire, nu am telefon în casă; l-am cedat chiriașilor mei. De altfel, Despina nu m-ar fi sunat, din cauza lui Chantal.

În fond, am făcut bine că nu m-am dus? N-o aruncam astfel pe Despina din nou în brațele acelei vrăjitoare? Mare scofală am făcut!

26 septembrie 1954. Despina i-a telefonat portăresei ca să afle vești despre mine. Ce-o fi crezînd, dat fiind că n-am sunat-o? Are prea multă clasă ca să mă ia la rost! Îmi lipsește tare mult. De vreo zece-douăzeci de ori eram gata, gata să-i dau telefon sau să mă duc la ea. Nu, nu voi mai merge acolo!

5 octombrie 1954. Am primit o scrisoare de la Nicolae Dona, care-mi propune să lucrez la ferma lui din Alberta. Prin urmare, m-am hotărît să plec în Canada.

II

Foi redactate în timpul șederii în sanatoriul „Les Alouettes"

10 iunie 1956. Mi-am citit și recitit notele. Ce jalnic! Imposibil să reconstitui trecutul după povestirile astea fade, care se vor sincere. Încercarea mea de a-mi cristaliza impresiile la un moment dat n-a făcut decît să le transforme în ceva lipsit de substanță.

Ieri se transmiteau la radio șlagăre vechi și deodată am auzit acea rumbă care mă obseda cînd eram îndrăgostit de Elena. Timp de o secundă, cu o intensitate halucinantă, anii s-au evaporat — eram eu, cel de atunci. Am fost curios, apoi, să citesc paginile pe care le scrisesem în acea vreme. Am recunoscut foile scrise cu cerneală neagră. Păreau să aparțină unei alte realități, care nu se mai „lega" de ceea ce trăisem. Dispăruse esența. Era ceva stîngaci, fals și, pe măsură ce reciteam paginile, se contura o imagine paralelă, mai palidă și mai superficială. Lipseau vădit profunzimea, esențialul.

Să regăsești clipa, momentul unic. Înspăimîntător gînd! Ce se schimbă de fapt? Trupul nostru? Fără îndoială! Și lucrurile din jurul tău sînt mai uzate — scaunul ăsta, peretele, pomul... Dar asta nu-i nimic! Înfricoșătoare e neputința de a regăsi *eul* din clipa trecută. Astfel, cînd printr-un hazard extraordinar o emoție ne face să retrăim un mo-

ment de atunci, ieșim o clipă din timp — o scînteie de eternitate, un privilegiu nepreţuit. Însă această stare e greu de detectat, nu atît prin faptul că e meteorică, ci mai ales fiindcă ocupă tot spaţiul psihologic, ca şi cînd această viziune ar fi fost, în orbitoarea lumină a unei secunde, una cu sfera mea interioară, nelăsînd nici un ungher din care s-o pot contempla. Şi pe măsură ce conştiinţa îşi reintră în drepturi, nu poate să o facă decît uzurpînd senzaţia primă. Cele două stări se exclud. Iar eu pretind acum nu numai să regăsesc clipa, dar s-o şi comunic!

11 iunie 1956. Trebuie să judec la rece: nu sînt în stare să redau ce simt. Toate ciornele astea sînt nesărate; apoi e prea multă politică în ele; nu mai interesează pe nimeni! Şterg, rup, arunc...

13 iunie 1956. Ieri l-au luat pe bietul Devraisse. Se procedează cu discreţie. Moartea pîndeşte peste tot, dar nu trebuie s-o vezi. Unii o au scrisă pe faţă. Eu pot s-o văd. Îmi aduc aminte de faţa bunicului meu, pe patul de moarte, primul mort pe care l-am văzut — pielea gălbuie, străvezie, nările ciupite. Am impresia că tînărul algerian de la primul etaj, mă are la suflet, dar, cu laşitate, îl ocolesc.

Coridoarele astea unde ne întîlnim, în cămăşoaie şi saboţi de lemn... O indiferenţă afectată... Cu toate că geamurile sînt deschise şi e curent, miroase a formol şi a frică.

16 iunie 1956. Iar n-am putut să dorm azi-noapte. M-am zvîrcolit în pat ca un vierme. Azi-dimineaţă, a venit din nou să-mi facă injecţia doamna Charlier, pe care o visasem toată noaptea. Să ne dea bromură, fir-ar să fie! Doză dublă!

21 iunie 1956. M-am săturat de toți acești bolnavi din jurul meu! E ca o închisoare! Înnebunesc! Închisorile mele...

Mi-aduc aminte de copilărie, cînd eram intern la liceu, apoi serviciul militar, războiul, ascunzătorile la București, în '47–'48. Toate aceste momente sînt de fapt destul de scurte, însă în prezent îmi umplu orizontul. Parcă se înlănțuie unul de altul și-mi stăpînesc tot trecutul. Ele sînt morile de vînt cu care mă lupt.

*

Au trecut doi ani de-atunci; la început n-am înțeles bine ce mi se-ntîmpla. Coborînd scările Consulatului Canadian, pe Avenue de l'Opéra, nemulțumirea mea imediată era că nu puteam emigra în Canada și că acest obstacol neprevăzut (o leziune pulmonară pe care o credeam ușoară) lua proporțiile unei catastrofe. Cu toate că perspectivele acestei emigrări erau vagi, ea îmi apăruse ca bagheta magică care mi-ar fi rezolvat toate problemele și care m-ar fi scăpat de povara întregului meu trecut.

Pe urmă au început vizitele la spital, frica nestăpînită de îndată ce intram în pavilionul de la Broussais, sala de așteptare, mirosul de spital, tristețea din priviri și din lucruri. Redevenisem un număr, un pion de care se putea dispune.

Radiografii, intubări, analize. Am ascultat diagnosticul specialistului, cu privirea fixă; simțeam fierbințeală în cap, furnicături în mîini, picături reci de sudoare pe spinare și la mustață — frica!

Într-o dimineață de noiembrie am trecut de portalul spitalului Broussais într-un taxi, cu o valijoară. Curînd am fost lipsit și de ultimele rămășițe ale

persoanei mele și m-am regăsit în acest pat strîmt, cu cearșafuri reci, mototolite, și cu această cămașă de noapte aspră, ciudată.

*

Mă văd în 1939, la Școala de Ofițeri de Rezervă de Infanterie din Bacău. A sunat deșteptarea. Am alergat la spălător, prin frig, cu un prosop în jurul gîtului. Apă rece pe pieptul gol. La întoarcerea în dormitor, un aer călduț și greu mirositor. Sergentul-major se răstește la noi. Buimăceală.

Stăm acum afară, așteptînd semnalul pentru a intra la masă. Fac cîțiva pași cu Popescu-Mîndru. Înghesuiți în uniformele cu care nu sîntem obișnuiți, cu gulerul ridicat, cu mîinile în buzunare... E încă noapte. Doar o lanternă la intrarea în fiecare companie. Plopii care străjuiesc aleea se pierd în ceața de dimineață.

Absurditatea vieții militare: să strivească personalitatea. Mă tem ca un copil în fața metodelor folosite pentru a ne constrînge. În sala de mese, am luat bolul de ceai cu ambele mîini, ca să mă încălzesc. Mă vedeam deodată cu zece ani înainte, intern la liceu; eram iarăși copilul singuratic, prizonier într-o lume dușmănoasă.

Doi cîte doi, de-a lungul zidului de piatră, în halate cenușii; felinare prăfuite. Se deschid ușile sălii de mese: copiii se înghesuie gălăgios înăuntru. Vacarm, zgomot de farfurii și de tacîmuri pe mese. Vinul „botezat" se prelinge din pahare pe marmură și învinețește un colț din bucata mea de pîine. Bolurile de supă se umplu cu un polonic de aluminiu.

— Îi șutim porția lui Milescu?

— Lasă-l!... Na și ție!

Cu greu mi-am dat seama că se vorbea despre mine. Am luat bolul cald în mîini. Înăuntru, o zeamă decolorată, deasupra căreia plutesc urme de grăsime. Ce frumoase sînt aceste paiete aurii! Stele, un cer de stele... Zbor spre ele, pier în acest infinit, către acea stea, mai sus, tot mai sus. Ce-i Pămîntul în spatele meu? Ce liniște...

Deodată, zgomotul din sala de mese m-a izbit ca un pumn în moalele capului. Lumea mea de stele s-a prăvălit sub al doilea polonic de supă.

— Ei, bobocule, visezi? Iată-ți suplimentul!

*

Nisa. Am unsprezece ani. M-a băgat mama intern la liceu, fiindcă așa a hotărît bunicul, care suportă cheltuielile educației mele. Intern în străinătate, cum a fost tata, cum a fost bunicul. Cică așa te faci om!

Duminică, într-o sală de cinema, la antract. Sala „Paris-Palace", cu fotolii confortabile, uriașa cortină ce ascunde ecranul, cu broderii reprezentînd o luptă între samurai. Muzică de cinema la orgă.

— Înghețată la cornet, bomboane mentolate, gumă cu surprize...

Mama îmi cumpără o înghețată. Se trage încet cortina, luminile se sting pe rînd, sînt fericit. Deodată îmi bate inima mai tare, mai iute. Acel nod care mi se pune în gît — îmi amintesc: peste un ceas după film, trebuie să mă întorc *acolo*... S-a făcut noapte. O țin pe mama de mînă. Mergem pe Avenue de la Victoire și pe Rue Gioffredo. La colț, în dreapta, îmi apare clădirea mare de piatră. Se intră pe ușa din spate. Mama m-a sărutat în fața ușii, am întins biletul de ieșire portarului. Gata. Coridorul e slab luminat. Ajung în sala de „perma-

nență", numărul 3, la parter. Ușa e întredeschisă, o lumină vie înăuntru.

— Bună seara.

Supraveghetorul mormăie un răspuns, aruncîndu-mi o privire distrată. Doar vreo zece băieți în clasă. Liniște. Unii ridică încet capul, apoi se cufundă din nou în vreo revistă ilustrată. Mă așez în fundul clasei. Am adus și eu *L'Intrépide* și încerc să citesc. Mai sînt zece minute pînă la ora mesei.

Sala de mese e pe jumătate goală — lipsesc cei care se întorc de-abia luni dimineață. Marmura rece, farfuriile groase, pîinea uscată, cana mare de vin... Aproape nimeni nu vorbește. Se aude doar zgomotul tacîmurilor. Nu pot să înghit nimic. Gata masa. Supraveghetorul bate din palme: „Hai, ieșiți odată!"

Ieșim. Înaintez ca un somnambul. Ce-i în jurul meu nu înseamnă nimic pentru mine. Stăm un moment în curtea interioară. Mi se face frig. Nu departe, toaletele prost luminate, urît mirositoare. Am o strîngere de inimă. Nimeni nu vorbește. Pe jos, ciment. Ziduri de piatră cenușie, două felinare slabe și foarte înalte, de care spînzură pînze de păianjen. Urcăm scările către dormitor doi cîte doi. A rămas puțin rumeguș pe dalele de piatră și pe scări.

Atunci începea așteptarea sîmbetei viitoare, cînd reconfortantă, cînd neliniștită (căci orice greșeală, o neînsemnată întîrziere la clasă, șușotelile din dormitor puteau să te lipsească de această bucurie care nu se compara cu nimic de aici). De ce prestigiu se bucura în ochii mei acea mică pensiune de familie, din Rue Alphonse Karr, pe care o alesese mama! La ieșirea din închisoarea mea mohorîtă, orice mi se părea luxos și îmi dădea chef de viață. În sufragerie, fețele de masă erau albe, mesenii binevoitori, mîncarea delicioasă. Atmosfera de aici mă înviora.

Cămăruța obișnuită, cu patul acoperit de o cuvertură de bumbac cu franjuri, îmi părea prietenoasă. Aș fi vrut ca aceste seri care-mi aduceau atîta bucurie să nu se mai sfîrșească... Lampa, cu un mic abajur de sticlă opacă, putea fi glisată pe un fir. Mama îmi lăsa mie patul cel mare și se culca pe divan. Dar ceea ce conta era prezența ei. Puteam s-o sărut oricînd, fără martori sau fără vreun motiv anume. Și-mi plăcea să vorbesc, să vorbesc...

Cîteva săptămîni mai tîrziu, s-a întors la București. Îi făgăduisem să fiu tare, să nu plîng. N-am plîns. Încetul cu încetul m-am închis într-un soi de melancolie în care simțeam o satisfacție secretă.

Nu ieșeam duminicile sau, mai curînd, ieșeam cu grupa, noi, cei fără familie, cei pe care persoanele însărcinate cu supravegherea nu-i pofteau la ele. Eram vreo treizeci cu toții. Mergeam să ne plimbăm la „castel", în rînd, însoțiți doar de supraveghetorul de serviciu, încet, fără entuziasm. Ajunși sus, unii jucau fotbal, alții se trînteau pe iarba uscată sau priveau din turn, îndelung, Golful Îngerilor. După un ceas sau două ne întorceam fără grabă, ocolind vechiul oraș.

*

Bunicul meu a sosit în ianuarie. Mergeam la el la hotel în fiecare duminică dimineață. Îmi plăcea nespus acel Grand Hôtel du Portugal, pe Boulevard Victor Hugo, străjuit de platani mari, cu scoarța cu pete albe, după cum îmi plăcea intrarea cu picoli în straie înzorzonate. Portarul, ceremonios, mă saluta zîmbind și îmi zicea „domnule".

— Bună ziua, domnule. Cum vă simțiți azi? Urcați, domnul general Milescu vă așteaptă!

Și cînd, ieșind din ascensor, călcam pe covorul roșu și moale de pe coridor, înainte să bat sfios la ușa mare, albă, nu mai știu exact dacă emoția ce mă cuprindea se datora fricii pe care încă mi-o inspira bunicul sau, dimpotrivă, bucuriei confuze de a fi din nou „cineva".

*

Pe acest om sever, care putea fi chiar rău, am început totuși să-l iubesc. Poate fiindcă acum simboliza pentru mine, în fiecare săptămînă, acea evadare într-o altă lume, dar poate și fiindcă interesul distant pe care mi-l acorda era felul lui de a mă iubi. Sau poate și mai simplu, fiindcă aveam același sînge și n-am știut niciodată să urăsc sau să disprețuiesc pe cineva din neamul meu.

*

Într-o dimineață din luna aprilie, directorul adjunct al liceului a intrat în clasă în timpul unei ore de engleză. Toată clasa s-a ridicat în picioare. A făcut scurt un gest cu mîna: „Stați jos!" Apoi i-a șoptit cîteva cuvinte profesorului Battistini la ureche. Acesta din urmă a spus, cu o voce gravă:

— Milescu, te rog să mergi cu domnul director!

M-am înroșit la față. De ce mă scotea directorul din clasă?

— Bunicul tău te așteaptă la vorbitor.

Traversez curtea mare în tăcere. Am o vagă presimțire. La vorbitor, bunicul se plimbă nervos, aplecat puțin înainte, cu mîinile la spate, cum are obiceiul. Se întoarce cînd ne aude intrînd. Îi văd mustața albă, lornionul care îi ciupește șaua nasului, adîncindu-i

cuta dintre sprîncene. Înaintez cu pași mărunți, parcă intimidat de parchetul lustruit ireproșabil.

— Domnule general, vă las cu tînărul nostru, zice directorul.

Apoi iese. Bunicul ia un aer solemn. Mă sărută pe frunte. Îi regăsesc mirosul de săpun de ras și de tutun blond.

— Stai jos!

Mă ia de încheietura mîinii și mă strînge puțin.

— Dragul meu Georges... (Nu mi-a zis niciodată așa.) Ești deja bărbat. Trebuie să ai mult curaj...

Înțeleg că s-a întîmplat ceva cumplit. Îl privesc atît de fix, că imaginea se tulbură și îmi tremură în fața ochilor. Lacrimi grele îmi curg pe obraji.

Așa am aflat că mama murise la București, pe masa de operație.

*

Mama. Salonul bunicii de la Cornățel. În stînga, ferestre înalte, împărțite în pătrate, cu vedere spre veranda umbrită de viță-de-vie. În capăt o ușă cu geamlîc, care dă spre grădină. În dreapta, în spatele ușii, cîteva icoane la care obișnuiam să ne rugăm; sub ele, o candelă în care tremura încontinuu o luminiță. Puțin mai departe, pe perete, portretul bunicului mamei, pictat în picioare, în uniforma de colonel din războiul de la 1877: dolman roșu cu fireturi negre — bărbia în afară, mustață și barbișon à la Napoleon III, picioare curios arcuite, specifice celor din cavalerie, mîna stîngă pe mînerul sabiei mari și curbate (însă pe mine mă fascinase mai tîrziu cealaltă mînă, în prim-plan, rezemată de colțul mesei; mi se părea de o rară frumusețe; de atunci

începusem să sper, de fiecare dată cînd îmi priveam mîinile, că se vor face într-o zi, prin nu știu ce mimetism straniu, ca ale colonelului Cândescu). În față, între ferestre și ușa ce dădea în grădină, pianul cu coadă, iar deasupra — fotografii și bibelouri. În rest, nu țin minte ce mai era.

De-aș revedea astăzi acel salon așa cum era, probabil că mi s-ar părea tare urîte mobilele din lemn de culoare închisă, acele fotolii acoperite cu stofe cu franjuri, bibelourile cu iz dulceag. Și totuși, de atunci am hoinărit fără încetare, am fost mereu străin printre lucruri străine; numai acolo m-am simțit acasă.

Ușa care dă spre grădină e deschisă. Afară, aproape de prag, tufișuri de rochița-miresei. Mai departe, teiul cel mare; de-abia vezi un colț de cer printre ramurile lui. E o seară de vară. Un vînt moale intră în casă, încărcat de parfumul florilor de tei. Stau culcat pe covor, lîngă pian, în timp ce mama cîntă niște nocturne de Chopin. Se ridică și închide capacul pianului. Zgomotul sec parcă mă doare.

— Mamă, te rog, mai cîntă ceva!...

În picioare, o îmbrățișez. Ea mă mîngîie blînd și mă sărută.

— E tîrziu! Trebuie să văd de masă!

— Încă o bucată, numai una...

Se așeză din nou la pian. Eu stau cu capul pe genunchii ei. Notele își împrăștie din nou încîntarea; în depărtare se aud cîinii satului.

*

Mă văd în același salon de la Cornățel, cîțiva ani mai devreme. Cred că aveam șase ani. De ce mi-au dus pătuțul de fier în salon? Am febră. De ce m-au

lăsat singur? Lumina mă supără. Și mai e și degetul meu mare de la mînă, pe cearșaf, foarte aproape de ochi — nemișcat și atît de mare! Aș vrea să-l înlătur și nu pot. Oare-i chiar al meu sau e altceva, un lucru monstruos, amenințător? În spatele lui e marginea brodată a cearceafului, o bridă, o gaură, o bridă, o gaură... Deodată, găurile prind viață. Da, sînt niște drăcușori roșii, care dansează rînjind într-o horă nebunească. Și degetul ăla enorm e tot în ochii mei...

— Șșșt, șșșt, nu mai plînge!

— Dar, sînt aici, mamă, uite-i!

— Cine, mamă? Numai eu sînt lîngă tine, nu vezi? Nu trebuie să-ți fie frică!

Mîinile ei subțiri și răcoroase mă mîngîie pe frunte. Cred că ațipisem. Mi-a schimbat cămașa transpirată, m-a fricționat cu oțet aromatic. Mă simt ușor, dar sînt din nou singur. Mă uit la fereastra înaltă din fața mea. E împărțită în șase pătrățele. Trei rînduri de cîte două. Le număr, începînd de sus, din stînga: unu, doi, trei, patru...

Afară — stîlpul verandei, vița agățătoare, un colț de cer. Pătrățelul numărul doi din dreapta sus e al tatei. Pe acolo mă vede el din cer. Unu, doi, trei, patru... „Tatăl nostru carele ești în ceruri, sfințească-se numele Tău... precum și noi iertăm greșiților noștri..." (nu înțeleg prea bine cine sînt „greșiții noștri"; mama mi-a explicat o dată, dar pe mine nu m-a supărat nimeni). Unu, doi, trei, patru... Cînd o să cresc, o să fiu un om mare, foarte mare, un general, un împărat, da, un împărat! Unu, doi, trei, patru...

O rază de soare. O dîră de lumină se prelinge în cameră. O ploaie de praf aproape invizibilă dan-

sează lent, suspendată. Musculițe și țînțari zboară cu mișcări bruște de sus în jos, de jos în sus. Le aud zumzetul. În casă, liniște. De ce m-au lăsat din nou singur?

— Ionel! îl strig pe vărul meu.

Vreau să vină să ne jucăm. Ionel! I-o-neel! Îi repet în gînd numele: Io-nel, Io-nel; pe măsură ce le-am repetat, silabele au ajuns să se lege altfel: Nel-io, Nel-io, Nel-io. Repet asta la nesfîrșit. Imaginea lui Ionel s-a șters. Nelio, cine-i Nelio? Iarăși Ne-lio, Ne-lio-nel, Ionel. Ca prin minune, imaginea lui Ionel a reapărut. Rîd. E un joc foarte nostim.

*

Cu un an înainte, ne întorseserăm la București pentru prima dată de la sfîrșitul războiului. Aveam cinci ani. Era deci în 1923. După moartea tatei n-am mai avut apartament în oraș. Mama a tras la mătușa Ana, sora mai mică a bunicii, a cărei răceală mă îngheța. Locuia într-o casă arătoasă, care dădea într-o grădină, pe o stradă al cărei nume îmi scapă; era undeva pe lîngă strada Batiștei. La începuturi, am dormit în salon. Era vară. Revăd camera cu draperiile mereu trase.

Dimineață. Ai casei dorm încă, dar ziua pătrunde prin transperante. În față disting cele două portrete mari. Bărbatul are mustață și barbă albe, o bonetă lărgită sus; la brîu se vede mînerul unui pumnal, bătut în pietre scumpe. La femeie nu remarc decît buclele negre (mi se va spune mai tîrziu, căci erau foarte mîndri de această ascendență, că era vorba de marele logofăt Manole Cândescu și de soția lui, o nepoată a lui Dimitrie Cantemir).

Cuvertura e prea grea — o țesătură țărănească, aspră la mînă. Nu sînt învățat cu ea. Mă simt străin în casa asta și ciulesc urechea la orice zgomot. Strada s-a trezit deja. Trec neîncetat negustori ambulanți. Olteanul cu cobilița și cu panere cu zarzavat, vînzătorul de păsări — „Hai la pui, la pui!" altul strigă: „Gaz-benzin'!"...

Apoi un moment de liniște și iată țiganca cu flori. Are o fustă largă, strident colorată și poartă coșul pe cap. Vocea îi e cîntată, ascuțită, mlădioasă ca un triolet.

— Hai la garoafe, lalele, anarcise!...

Dintr-o dată totul îmi devine familiar, prietenesc. Intră mama, pe nesimțite, și mă sărută. Mă agăț de gîtul ei. În depărtare, vocea țigăncii se aude din ce în ce mai slab.

*

În anul următor, am fost dat la școala primară. Mă însoțea bucătăreasa mătușii Ana în fiecare dimineață, înainte de a merge la piață. Întrucît ceilalți copii veneau singuri, faptul că cineva mă aducea la școală mă umilea. De altfel, totul mă speria aici: brutalitatea copiilor, severitatea învățătorului, chiar sala de clasă cu bănci negre, crestate cu briceagul. O lume ciudată, neobișnuită. Apoi a avut loc acea dramă.

Ce mult mai e pînă la pauză! Învățătorul vorbește întruna, scrie la tablă; nu mai aud și nu mai văd nimic. Și totuși, nu-ndrăznesc să cer să ies. Deodată, simt ceva cald care curge de-a lungul coapsei. Mi se pare nesfîrșit. Sînt ca și paralizat. Capul îmi arde, urechile îmi țiuie.

A venit recreația. Toți ies zgomotos. Am rămas singur în clasă.

— Nu vii?

— Nu, n-am chef!

Nu știu ce pot face. Nu mă mai gîndesc la asta. În ora următoare mi s-a făcut frig și am început să tremur de frică. S-a ridicat o voce din fundul clasei:

— Domnu' învățător!... Sub banca lui Milescu e ud!

M-am ridicat. A urmat o liniște îngrozitoare, nu neapărat fiindcă toți din clasă tăceau, cît din cauza unui gol lăuntric pe care-l simțeam. Parcă-mi aud tremurul sîngelui în vine. Îmi ard ochii. În călimară, cerneala vînătă are reflexe verzi și aurii. Pereții clasei mă apasă, la fel ca privirile astea pe care le simt ațintite pe mine; dar n-am întîlnit decît privirea Steluței, lîngă mine. I-am citit în ochi stupoare și milă. Aș vrea să dispar.

Învățătorul mi-a spus să merg acasă. M-a luat cu blîndețe de mînă și m-a însoțit pînă la ușă. Mă văd singur în curtea goală. Am senzația că de la ferestrele caselor din jur sînt privit; cred că toată lumea știe ce s-a întîmplat.

Sosit acasă, am plîns cu hohote. Nu vroiam să mă mai întorc la școală. Totuși, a doua zi eram iar în bancă. Nici unul dintre colegii mei n-a mai pomenit vreodată întîmplarea!

*

Adevărata mea viață începea vara, la țară, la Cornățel.

Din cele 5 000 de hectare pe care bunica și mătușa Ana le aveau înainte de război la Cândești, la Cornățel și la Petrești, marea expropriere din

1919–1922 nu-i lăsase bunicii decît 120 de hectare la Cornățel. Vechiul conac de la Cândești, cu parcul și cîteva zeci de hectare, fusese lotul mătușii Ana, căreia nu-i plăcea să stea la țară, așa că s-a grăbit să vîndă totul aproape pe nimic, fostului arendaș, Chiriac — îi țin minte numele, fiindcă era pomenit mereu în casă, însoțit întotdeauna de atributul „banditul".

Bunica asistase cu durere în suflet la alienarea acestui domeniu, de la care strămoșii ei își trăgeau numele. Chiar și mama, căreia nu-i plăcea să evoce trecutul, îmi povestea cîteodată cu nostalgie scene din copilăria ei de la Cândești: mulțimea de servitori, verișorii care veneau în vacanță, partidele de tenis, picnicurile, plimbările cu trăsura sau călare... Ascultam mirat aceste povestiri dintr-o vreme relativ recentă, care-mi păreau tot atît de îndepărtate și de ireale, ca scoase dintr-un roman al contesei de Ségur. (Dar nu cumva tot ce ține de evenimentele anterioare propriilor noastre amintiri este aruncat confuz într-o antichitate impersonală?)

Mai tîrziu, cînd galopam după-amieze întregi, uneori pînă la Cândești, aflat la șase sau șapte kilometri de Cornățel, mă opream la marginea satului, la intrarea în parc. La capătul aleii străjuite de castani bătrîni, care formau o boltă, apărea fațada albă a conacului, cu loggia de la etaj, cu coloane ajurate în stil brîncovenesc. Zidul ce împrejmuia parcul se prăbușise pe alocuri și se vedeau ierburi și bălării crescute de ani de zile. Un lanț ruginit închidea poarta.

Chiriac păstrase pămîntul, dar vînduse conacul unui măcelar înstărit din București. Acesta îl vînduse la rîndul lui unui bancher grec, care și el dăduse înapoi în fața investiției ce trebuia făcută pentru în-

treținerea proprietății. Într-o zi, cred că aveam 15 sau 16 ani, cu prilejul unuia dintre „pelerinajele" mele la Cândești, am avut surpriza de a vedea oameni lucrînd în parc, cosind iarba, măturînd aleile, curățînd pomii. Lanțul ruginit dispăruse. M-am interesat la cîrciumarul satului, care mi-a zis că proprietatea fusese cumpărată de un inginer olandez care lucra în industria petrolieră, la Ploiești. Am plecat cu un sentiment de părere de rău pe care nu mi-l puteam explica. Parcă mi-aș fi dorit să rămînă părăsit conacul; nefiind al nimănui, aparținea doar visurilor mele. Mi se părea că am pierdut Cândeștii pentru a doua oară și pentru totdeauna.

Casa de la Cornățel era o clădire lungă și joasă, fără prea mari pretenții. Străbunicul meu Hadji-Dima o clădise pentru bunicii mei, după nunta lor, în anii 1880. O verandă acoperită de viță-de-vie ținea toată fațada, ca prispele caselor țărănești, dar lemnul, care nu mai fusese vopsit de mult, era acum mîncat de cari. Două sau trei rînduri de salcîmi și un gard de lemn neîntreținut despărțeau casa de drumul mare, unde rarele mașini care treceau pe-acolo ridicau de cîteva ori pe zi un nor înecăcios de praf. Alt gard ne despărțea de acareturi într-o parte și de o uliță care ducea spre rîu. În spatele casei erau niște tufișuri de merișor năpădite de buruieni. Nu-mi amintesc să le fi văzut vreodată tăiate. Mai departe, o pantă destul de abruptă cobora spre rîu. Nu arăta nici a parc, nici a livadă; era în paragină. Două cărări șerpuind printre buruieni duceau la un zăvoi de pe marginea apei.

Această grădină a fost raiul copilăriei mele. Oare numai al copilăriei? Vai, ce seacă e inima noastră de adulți! Nu vom putea niciodată trăi emoții cu ace-

eași intensitate... Nu doar pentru a pătrunde în împărăția cerurilor trebuie să fim „ca acești copii"!

Cireșul zgrunțuros în care mă cățăram să-i mănînc fructele; nucul uriaș la picioarele căruia, toamna, zăceau atîtea coji, unele încă verzi, altele înnegrite, altele uscate. Parfumul lor pătrunzător și mirosul de marmeladă de prune, amestecată la foc de lemne; cazanele imense în care fierbea bulionul, cu zilele, în curte; dulcețurile pentru iarnă. Mai era și alunul cel mic în care-mi făcusem un palat de ramuri și de frunze, pentru mine mai frumos decît castelele împăraților, în care, ca Făt-Frumos, o apăram pe Ileana Cosînzeana cu spada mea de lemn.

Minunea minunilor se afla dincolo de plopii din zăvoi și la început îmi fusese interzisă — rîul. Mă opream în crîng și priveam cu nesaț albia acoperită de pietre, printre care vara șerpuia un fir de apă. Dar am văzut într-un an aceeași albie năpădită dintr-un mal în altul de o apă tulbure, care căra furios pomi dezrădăcinați și vite înecate. Era în timpul vacanței care a precedat plecarea mea în Franța și moartea mamei. Aveam zece ani. Dumitru, fiul îngrijitorului, doisprezece. Mai scund decît mine, era totuși deja un bărbat. Îl priveam cu admirație cum trăgea vițelul de la ugerul vacii sau cum sălta călare, fără șa și fără frîu, doar cu o funie petrecută după gîtul calului. Niciodată n-am să fiu în stare să fac ce făcea el!

Într-o seară frumoasă de toamnă, puțin înainte de asfințit, Dumitru m-a întrebat dacă vreau să merg cu el la cîmp, ca să aducem acasă cei doi cai pe care îi priponise dimineața în miriște, departe de casă, dincolo de rîu. Ar fi trebuit să-i cer voie bunicii, dar nu era acasă. Oare m-ar fi lăsat? Prin ur-

mare, cu inima cît un purice, m-am urcat pe unul din caii din curte și am plecat.

Cu o lună înainte, unchiul Alexandru începuse să-mi dea lecții de echitație, pe Roxy, un hunter irlandez bine dresat, ultima rămășiță din fostul lui grajd de la București. Învățasem deja să fac trap englezesc în șa, cu scări, cu frîu și tot harnașamentul. Pe acest căluț fără șa, cu picioarele atîrnînd și doar cu o coardă în mînă, era altceva. În orice caz, groaznic de neplăcut. Ieșiserăm prin deschizătura făcută în gardul viu din spatele clăilor de fîn, pentru a ajunge la drumul care cobora spre vad. În praful pe care-l ridicau copitele, se vedea ocrul soarelui la apus. Am trecut vadul pietruit și cele cinci-șase brațe ale rîului în care apa limpede bolborosea vesel sub pașii cailor. Am urcat pe cărarea scobită în malul celălalt. Dumitru mergea la pas ca să nu mă lase-n urmă. În fața noastră, cîmpul uscat de soarele nemilos; ici-colo, pămîntul deschidea guri de secetă. Ne-a trebuit aproape un ceas ca să ajungem la miriștea cu pricina.

Dumitru descălecase deja, dezlega caii și le punea căpăstrul. Deodată, tunete surde și zarea se înnegrește la apus. Un vînt ușor prevestește furtuna. Îl aud pe Dumitru țipînd:

— Prăpăd, conașule! Trebuie să ne întoarcem la galop! Uite cum faci: strîngi picioarele sub burta calului și te lași puțin pe spate! Nu-i greu!

Și cu capătul frînghiei sale lovește întîi calul lui, apoi pe al meu și pe cei doi legați la stînga lui. Îmi înclestez mîinile în coama calului. Galop nebun sub un cer de plumb. Încep fulgerele și tunetele. Zgomot înfundat de copite pe pămîntul uscat. Sute de ciori ni se ridică în cale, croncănind sinistru, în-

tr-un zbor greu. Deodată, ploaia torențială, biciuitoare, orbitoare. Într-o clipă, pămîntul tare e noroi lunecos în care se-afundă caii. Trebuie să mergem la pas. Nu scoatem o vorbă. Din cînd în cînd, arunc cîte-o privire spre Dumitru, care strînge din dinți și privește fix în față, ca să pătrundă perdeaua de ploaie. Va putea să regăsească drumul spre vad? Încep să dîrdîi. Ploaia îmi șiroiește pe spate. Caii merg încet, cu capul plecat. De pe grumazul lor lucios se ridică un iz de grajd.

Deodată, rîul ne apare în față, dar recunosc cu greu locurile. De la un capăt la celălalt, o masă impresionantă de apă gălbuie se rostogolește învîrtejit. Din loc în loc ramuri, arbori smulși din rădăcină, chiar o oaie purtată de torent. Dumitru strigă:

— Am putea trece pe podul de la Bujoreni, dar e la doișpe kilometri. Vom face aproape două ceasuri pînă acolo și tot atîta de acolo pînă acasă. Ai noștri or să intre la idei... Apoi ăsta-i pod de lemn, poate că nici nu mai e!

Pesemne că ar vrea să-mi dau și eu cu părerea, dar am amuțit. El hotărăște: trecem pe-aici.

Trage de căpăstru brusc spre dreapta și îndeamnă calul cu călcîiele goale. Calul meu îl urmează. Mergem cîteva zeci de metri în amonte, ca să nu ne poarte curentul dincolo de vad, unde ne-am izbi de malul înalt. Dumitru a găsit un drum. Îmi dă ordine, ca un general înaintea bătăliei: plasăm caii liberi în stînga noastră, în aval, pentru că, fiind mai ușori, vor lupta mai lesne împotriva curentului și ne vor ține și pe noi; să strîng bine burta calului cu picioarele; cu mîna dreaptă să mă țin de coama calului și cu stînga de coada calului său.

Apoi ne-am făcut cruce și am îndemnat caii spre apă. Era călduță, dar înșelătoare. Eram incredibil de calm. Apă pînă la brîu; piciorul stîng prins între calul meu și unul dintre caii liberi. Toți patru țin gîtul întins și nările deasupra apei. Nici o mișcare sub mine. Oare cum pot animalele astea să înoate cu copitele ferecate?! Înaintăm împinși puternic spre stînga. Malul înalt se apropie în noapte, dar deodată calul saltă puternic. A dat de pămînt. Sîntem salvați!

*

Mama petrecuse aproape toate vacanțele cu mine, la Cornățel. Dar cînd încerc astăzi să evoc acei ani din copilărie, nu imaginea ei îmi vine în minte, ci a bunicii. Bunica mea maternă era, fără îndoială, un personaj extraordinar: mică, slăbuță, cîrnă, cu părul cărunt și ochi de mioapă, clipind des, cu fața arsă de soare, zbîrcită prea din vreme, robotea din zori pînă seara, cînd în pantaloni și cizme de călărie, cînd cu o vestă de piele și într-o fustă prea lungă, iar pe cap ba cu un sombrero, ba cu o păläriuță de fetru. Nici nu-i trecea prin cap că, din cauza unor asemenea ținute cel puțin ciudate, lumea ar fi putut fi necuviincioasă cu ea. O zi din viața bunicii însemna o adevărată luptă. Sculată din zori, supraveghea lucrările la cîmp, alerga pe la țăranii care-i munceau pămîntul, pe la negustorii de cereale, la gară și la Primărie, bombănind tot timpul, pe toată lumea și totuși incapabilă să refuze o favoare pe care i-ar fi cerut-o vreun țăran, chiar dacă știa că omul o trăgea pe sfoară. Era în stare să vegheze o noapte întreagă la căpătîiul unui bolnav.

Dacă stăteai s-o asculți, totul mergea prost în țară. „Porcii de liberali" aduseseră corupție peste tot. La putere nu erau decît parveniți și șnapani fără educație, fără simț moral și fără curaj. Toți oamenii ăștia nu făceau decît să-i lingușească pe rege și pe primul-ministru. Era departe vremea cînd unchiul ei, Costache Cândescu, îndrăznise să-i spună bătrînului rege Carol, cînd acesta-i propusese să intre în Guvern: „Nu vreau, maiestate, să fiu arătat cu degetul pe stradă, zicîndu-se: încă un bou!"

Îl țineam minte prea puțin pe bunicul meu Hadji-Dima, mort în 1922. Fotografiile — erau prin toată casa, în salon, în odaia bunicii — îmi arătau imaginea unui domn cu barbă și monoclu, în unele cu un aer sfios, în altele țanțoș și important. Mi-era greu să împac portretul pe care mi-l făcea bunica cu cel pe care mi-l făcea mama. Mama, care probabil suporta greu firea autoritară a mamei sale, îmi evoca imaginea unui om blînd, cam șters, foarte cult, petrecîndu-și viața în biblioteci; lăsase mii de fișe acoperite de un scris mărunt și îngrijit, pentru a pregăti o istorie a macedoromânilor, fără a trece vreodată mai departe de prima pagină.

Bunica era cocoșul în casă, impunînd o afectuoasă tiranie acelei ființe slabe, nehotărîte, nepregătite pentru a înfrunta marile schimbări de după primul război mondial. Nu-i plăcea viața la țară, nu-i înțelegea pe țărani. Surprins și speriat de răscoala din 1907, fusese puternic marcat de anii războiului și de retragerea în Moldova. Venise apoi marea expropriere care-l descumpănise fără măsură. Atunci i se luase 90% din imensul lui domeniu. În 1922 s-a stins în cîteva zile, din cauza unei congestii pulmonare.

De cîte ori mi-a povestit bunica moartea soțului ei! De altfel, nu-i displăcea să retrăiască toate nenorocirile care-i loviseră familia de-a lungul ultimelor generații. Însă astăzi mă întreb dacă nu cumva pîndeam eu însumi cu nerăbdare acele seri de toamnă cînd, după cină, o provocam pe bunica la confidențe.

— Știi, Georges, uneori habar n-avem cîtă forță e în noi! Dar în noaptea aceea, nu știu de ce, m-au părăsit puterile! N-am mai putut să-l sprijin, mă-nțelegi? Numai ce-am ațipit cîteva clipe, c-a și murit!

Și această femeie, care putea să împingă bărbăția pînă la inconștiență, plîngea încet, de fiecare dată cînd îl evoca pe omul pe care îl iubise, pe care îl ținuse de mînă toată viața ca pe un copil și care murise *fiindcă ea nu putuse să lupte pentru el.*

*

Familia Hadji-Dima își trăgea numele de „Hadji" de la un strămoș care făcuse un pelerinaj la Ierusalim, dar nimeni nu avea mai multe amănunte despre acest subiect. Tot ce se știa era că fuseseră bijutieri la Moscopole și părăsiseră orașul în timpul distrugerii centrului macedoromân de către otomani, după războiul ruso-turc din 1769–1774. Se stabiliseră mai întîi la Viena, apoi la București, unde deschiseseră la începutul veacului al XIX-lea una dintre primele bănci din țară. Afacerile lor trebuiau să fie prospere, dat fiind faptul că au fost în măsură să împrumute tezaurul imperial de la Viena cu o sumă frumușică. Bănuiesc că această operațiune le-a permis să capete titlul de baron, pe care bunica îl purta fără mîndrie excesivă și numai cînd pleca în străinătate. La noi (ceea ce la ea însemna

sau toată țara, sau numai „societatea bucureșteană") ar fi considerat nu numai de prisos, dar chiar ridicol, să se împopoțoneze cu un titlu, ca și cum lumea n-ar fi știut cine era. În fața mea n-a făcut niciodată vreo comparație între familia ei și cea a soțului, dar insistența cu care o lăuda pe aceasta din urmă îi trăda convingerea secretă că făcuse o mezalianță. Pentru ea, în toată țara nu se afla familie mai veche, mai nobilă și mai curată decît Cândeștii. În gîndul ei, asta era o certitudine, un adevăr pe care-și clădise toată filozofia. Mă gîndesc astăzi la toate astea cu un fel de înduioșare. Cred că nici o familie aristocratică — fie ea dintr-o provincie obscură sau dintr-una dintre metropole — nu s-ar fi putut menține fără o convingere orgolioasă și de nezdruncinat ca a bunicii. Bunica însă lega această naivă „certitudine" a apartenenței la o rasă privilegiată, ca să nu spun superioară, de o dragoste sinceră și devotată pentru cei pe care-i credea mai simpli. Nu realiza că aceste două sentimente erau incompatibile.

*

O dată sau de două ori pe lună, bunica mergea la București, ca să-și regleze afacerile. Plecînd din colțul acela de țară, fără mari eforturi de toaletă, ateriza direct la Athénée Palace. Odată, pe la nouă sau zece ani, am însoțit-o, fiindcă dorea, mi-a zis ea, să mergem împreună la biserica Sfîntul Anton. Am luat o birjă din fața hotelului, cu muscal îmbrăcat în haină largă de catifea verde, încinsă la mijloc. Am coborît Calea Victoriei la trap încet. Birjarul îndemna caii din cînd în cînd din gură, apoi îl șfichiuia ușor cu biciul pe unul dintre ei, mereu același, iar eu mă întrebam de ce această nedrepta-

te. Pietonii care mergeau pînă spre mijlocul străzii se dădeau din cale fără grabă. Am trecut pe cîteva străzi întortocheate, am depășit Piața de Flori. În cele din urmă, trăsura s-a oprit în fața vechii biserici din cărămidă roșie. Bunica l-a rugat pe birjar să ne aștepte și am coborît. Ne-am îndreptat către o casă mai joasă, spoită cu var alb, în fața bisericii. A sunat. O slujnică cu picioarele goale a deschis ușa. Bunica i-a zis cîteva cuvinte. Puțin mai tîrziu a apărut un preot bătrîn cu barbă albă. Și-a încruntat puțin sprîncenele, privind pe deasupra ochelarilor cu montură metalică.

— A, doamnă Hadji-Dima, ce onoare! N-ați mai trecut pe-aici de ani de zile...

I-a luat mîna între mîinile sale, iar apoi s-a întors spre mine:

— El este...

— Nepotul meu, Georges.

— Fiul domnului Iacob?

— Nu, băiatul fiicei mele, Ioana Milescu, o știți...

— Da, sigur, sigur. E deja un tînăr în toată regula, Dumnezeu să-l ocrotească!

S-a apropiat de mine și mi-a pus mîna, protector, pe creștet. Roșisem, ca de fiecare dată cînd mă întreba cineva al cui sînt.

— Trebuie să-i arătăm biserica și mormintele!

M-a luat de mînă și am intrat împreună în biserica întunecoasă. Cîteva lumînări ardeau în capăt, în candelabre mari, străjuind iconostasul. Bunica cumpărase lumînări de la o femeie care ședea în spatele ușii și s-a dus să le aprindă lîngă celelalte. Bătrînul preot a început să-mi povestească:

— Sînt aici de treizeci și șapte de ani, îți dai seama? Treizeci și șapte de ani! L-am cunoscut bine pe

bunicul tău, nu, pe străbunicul tău, generalul Cândescu... Venea în fiecare duminică. Ședea aici, în dreapta, în picioare, aproape de strană. Parcă-l văd...

Mă gîndesc: treizeci și șapte de ani! E o veșnicie, e mult înainte de război! Tot ce s-a întîmplat atunci are pentru mine o consistență nedefinită, aproape mitică. Anii n-au căpătat o identitate proprie decît după război; sînt ca un lanț care începe în spatele meu, mă ocolește prin partea stîngă și-mi iese-n față... De-atunci îi văd, îi știu... A început cînd coboram o pantă și cineva mă ținea de mînă — să fi fost mama? Pe drum — pietriș alb și gri, pietre mai mari, care-mi îngreunează mersul. Panta e înclinată și se deschide în unghi drept spre un alt drum; chiar în fața noastră, într-o curte, era o femeie care spăla rufe. O văd din profil, dinspre stînga, iar în timp ce stă aplecată deasupra hîrdăului, un bărbat o lovește pe la spate, iar ea plînge. Și încep și eu să plîng, înspăimîntat. De altfel, nu e un bărbat, e Dracul! Iată că acum nici nu știu dacă am văzut cu adevărat această scenă!

Bunica a venit lîngă noi. Preotul vorbea mai departe. Sînt atît de intimidat, că nu mai prind decît bucăți din ceea ce spune: Mihai Viteazul, turcii, strămoșii tăi, au ctitorit biserica asta, sînt îngropați aici... Apoi ne-a dus, pe o scăriță, în criptă. Răcoare. Ține o lumînare în mînă, ca să vedem. Pe jos, lespezi dăltuite. Înșiră nume, date. Bunica dă aprobator din cap, din cînd în cînd. Deodată tresar: l-am auzit zicînd „decapitat din porunca lui Șerban Cantacuzino"; se apleacă deasupra unei lespezi, cu lumînarea tremurîndă, și ne citește cu voce tare scriitura dantelată în litere chirilice — Stroe Cândescu, mare vistier, o mie șase sute... Nu mai ascult. Lespedea mi se pare mai mică, pesemne

fiindcă lipsește capul... Da, asta trebuie să fie, nu mai are capul! Ce-o fi sub această piatră? Un schelet. Încerc să mi-l închipui. Unde-o fi capul? I l-or fi pus sub braț, cum am văzut că-și țin soldații casca?! Lumina tremură pe lespede. Părintele tot vorbește. Unde-o fi capul?

*

Marea dramă a bunicii era boala unchiului Iacob, singurul ei fiu, pe care-l vedea ca fiind întruchiparea tuturor farmecelor și virtuților, și căruia visase să-i lase numele Cândeștilor, care se stingea o dată cu generația ei. Acest fiu fusese răpus de boală — iar ei își pierduseră mințile — chiar din primele săptămîni ale războiului, în timpul retragerii de pe Valea Jiului.

E o după-masă de vară. M-am trezit în patul meu cu grilaj de fier, în care adormisem gol sub cearșaf. În fața mea, fereastra deschisă. E foarte cald. Îl văd pe unchiul Iacob încălecînd pervazul și intrînd în odaie. Mi se face frică — are o privire fixă și albastrul atît de deschis din ochii lui pare alb. Se apropie de pat, ridică cearșaful, zîmbește ciudat, mă acoperă, îmi dă niște palme moi pe obraz și iese așa cum a venit.

Încetul cu încetul, bunica își pierduse speranța de a-l vedea vindecat. Consultase specialiști, fusese la clinici din Elveția, încercase totul imediat după război, în ciuda morții soțului și a prăbușirii averii. În zadar. Gîndul de a-l interna o speria de moarte, așa că-l ținea pe lîngă ea. El era deci acolo, în primii ani pe care mi-i amintesc la Cornățel. De cele mai multe ori foarte drăguț, dar cu o privire tristă, parcă mereu departe. Îmi citea cîteodată versuri, cînd

se întîmpla să fim singuri. Poezii terifiante... Țin minte „Grui Sînger" a lui Alecsandri și „L'aigle du casque" a lui Victor Hugo. Însă din cînd în cînd avea crize. Atunci femeile mă închideau grabnic în odaie. Mi-era frică.

În cele din urmă, bunica s-a hotărît să-l trimită departe, însă nu într-un azil, ci l-a încredințat unui bătrîn doctor Vulpe, care avea la Predeal o casă de odihnă, într-o vilă mare și neîngrijită. O vedeam din cînd în cînd din tren, cînd mergeam în străinătate, ascunsă pe jumătate de brazii de pe deal, la cîteva sute de metri de calea ferată.

În septembrie 1939, la cîteva zile după intrarea nemților în Polonia, s-a sinucis, aruncîndu-se pe fereastră de la etajul doi.

În nebunia lui, nebunul nu e oare mai clarvăzător decît noi, „oamenii normali"? În ziua morții lui, un cîine din vecini se strecurase să se culce pe preșul din fața odăii sale. Gonit de mai multe ori, se întorsese de fiecare dată. În momentul dramei era încă acolo...

*

După moartea mamei, Cornățel devenise refugiul meu, cu toată tristețea și ciudățenia locului. La întoarcerea mea de la Nisa, în vacanță, bunica îmi dăduse o altă odaie decît cea în care stăteam odinioară cu mama. Podea de scîndură, pat de fier, cîteva scaune; în spatele ușii, la dreapta, un șifonier mare cu oglindă, în fața căreia stau foarte aproape și contemplu îndelung imaginea pe care mi-o arată. Ăsta sînt eu... eu... chiar eu... Cum de sînt eu? De ce sînt așa și nu altcumva? Ce rost am? De ce m-a creat bunul Dumnezeu *pe mine*? Privesc

intens figura reflectată, pînă cînd încep să mă usture ochii. Deodată mi se pare că m-am îndepărtat, ca într-un vis, că plutesc undeva mai sus, în spate, și de acolo îl văd pe Georges privindu-se în oglindă... Tocmai atunci a intrat Ionel, pe neașteptate.

— Iar stai în fața oglinzii, ca fetele?!

M-am înroșit și-am protestat: „Nu, nu-i adevărat!", dar am simțit că eram absurd, fiindcă într-adevăr mă uitam în oglindă, dar cum să-i explic ce făceam, că n-ar fi înțeles.

Ionel era mai mare ca mine cu patru ani; cred că țineam la el, dar îl găseam brutal. Față de mine se purta cum se poartă de obicei cei mai mari cu cei mici: mă făcea mereu idiot, prost, imbecil... Niciodată nu poți fi sigur că nu-i adevărat! Oricum, mă supăra foarte tare. De altfel, n-aveam mare lucru a ne spune, în afară de momentele cînd catadicsea să-mi dezvăluie niște lucruri tainice, față de care avusesem, dintotdeauna, o curiozitate bolnăvicioasă. Iar el știa asta. Dac-ar fi fost să-l cred, la cincisprezece ani dragostea nu mai avea ascunzișuri pentru el. Îl ascultam cu inima la gură. Însă vizitele lui la Cornățel s-au rărit. Am impresia că în vremea aceea relațiile dintre bunica și mama lui Ionel se mai răciseră. Mătușa Ana, mult mai tînără decît bunica, era ceea ce se cheamă o femeie de lume, modernă. Apartamentul ei de la București, cu mobile Ludovic al XVI-lea sau Biedermeier, era întotdeauna curat lună. Avea zi de primire o dată pe săptămînă și dădea recepții la care-i plăcea să atragă celebrități ale literaturii, Baroului sau politicii, precum și membrii cei mai adulați ai Corpului Diplomatic. De cîte ori o vizitam, găseam la ea cel puțin două-trei doamne din înalta societate („E băiatul Ioanei? O,

ce drăguț e"...). Eu suferea m. De altfel, mătușa Ana nu scăpa nici un prilej să scape mici ironii la adresa surorii ei mai mari, isprăvind întotdeauna cu fraza: „Dragă, Eliza a înnebunit de tot! Închipuiește-ți ce-a mai inventat!..." În acele clipe simțeam că o urăsc. Nu-l vedeam acolo aproape deloc pe bărbatul ei, mare avocat și politician în vogă. Desigur, fusesem măgulit la aflarea veștii că ajunsese ministru, dar nu știu de ce perechea mătușa Ana–unchiul Mircea nu era autentică. Mircea Costescu era un membru influent al Partidului Național Țărănesc, o noutate pentru un om din mediul nostru. Oamenii ăia erau aproape socialiști! Nu erau ei cei care pomeneau de o nouă expropriere și de impozitul pe capital? Ciudat e că bunicii îi plăcea mai mult acest partid nou, condus de un ardelean auster și de un fost învățător, decît afurisitul de Partid Liberal. Mai tîrziu și-a pus mari speranțe în mișcarea legionară, care era mai revoluționară și care stîrnise entuziasmul tinerilor săraci, vorbindu-le de restaurarea moravurilor pure și de credința neclintită a țăranilor de odinioară. A trăit destul ca să guste, din păcate, amara dezmințire a faptelor.

*

Cînd familia Costescu venea la Cornățel, ceea ce se întîmpla din ce în ce mai rar, aveam un sentiment de frustrare. Mi se părea că n-aveau ce căuta acolo. Plecam toată ziulica pe cîmp, fericit și mîndru cînd țăranii mă lăsau să cosesc alături de ei, sau să încarc snopii de grîu sau de orz. Ne întorceam seara, legănați ușor în ritmul carului; femeile mergeau pe lîngă boi, cîntînd doine vechi.

O seară de vară, în curtea din spate. Nu mai dogorea așa tare soarele, însă aerul era greu, încărcat de praf și de miros de băligar. Sînt puțin amețit. Aici, între staul și căpițe, privesc fascinat cerul în lumina asfințitului. Parcă se întețește zgomotul satului — o căruță la trap pe drumul pietruit, voci care îndeamnă vitele, roata fîntînii scîrțîie... Deodată, mugete lungi, tălăngi îndepărtate; se apropie un nor de praf; în spatele gardului de lemn părăginit trece încet cireada de vaci întoarsă de la islaz; una se oprește în fața porții, privește îndelung și pleacă. Alta și iarăși alta... În sfîrșit, Joiana noastră. Dumitru îi deschide poarta și-i varsă de băut în jgheab.

Mă îndrept către șirul de căpițe. Soarele a apus, orizontul a trecut de la roșcat la vînăt-cenușiu. M-am urcat pe o claie de fîn. Să nu văd decît cerul. Mă înțeapă prin cămașă. Zgomotele satului se domolesc. Nu se mai aud decît lătratul cîinilor și cîntecul ascuțit al greierilor. Cîntecul greierilor — mai tare, din ce în ce mai tare, îndepărtat și parcă-n propria-ți ureche totodată. Cri-cri-cri... Îmi sînt prieteni, nevăzuți și totuși prezenți. Au țesut în jurul meu o pînză cîntătoare, care mă izolează de rest. Miroase a iarbă umedă. Mi-e puțin frig, dar nu mă mișc. Picioarele nu-mi mai dau ascultare. S-a așternut noaptea. Apar stelele. Regăsesc Carul Mic. Uite și Carul Mare, și Steaua Polară. Mii de stele tremurînde. Aș vrea să urc, să urc către ele. Și mereu cîntecul asurzitor al greierilor...

— Georges, Georges!

Vocea lui Ionel...

— Sînt aici!

— Ce, ești surd? Te strig de-un ceas!

Cobor de pe claie alunecînd. Șocul picioarelor care ating pămîntul. Furnicături... Sînt puțin amețit. Alerg spre casă. Ionel mă înghiontește în treacăt. Trebuie să ridic portița de lemn, aplecată de vreme. Sînt toți la masă, tăcuți. Două lămpi cu gaz desperecheate; o a treia, mai mică, e pe bufet. Șervetul meu e așezat în inelul de lemn. Recunosc pata de gălbenuș de ou.

— Te-ai spălat pe mîini?

— Nu, bunico.

— Și ce mai aștepți?

*

Bunicul Milescu nu venise decît o dată la Cornățel, după moartea mamei. Era în septembrie, după treieratul grîului, în timpul culesului porumbului. Timp de mai multe zile, două fete din sat fuseseră aduse să o ajute pe bătrîna Maria să lustruiască puțin casa. Mirosea tare a *fly tox* și a ceară de parchet. Bunica scosese din dulap candelabrele și tăvile de argint. Descoperise în pod costumul albanez în fir de aur pe care-l purta odinioară la Cândești vizitiul unchiului Costache. Și Ghiță (tatăl lui Dumitru), om la locul lui, nițel jenat de îmbrăcămintea caraghioasă, mersese cu mine, în trăsură, să-l așteptăm pe bunicul la gara din Arsuri. Urcasem lîngă Ghiță, care mă lăsase chiar să țin hățurile, o dată ieșiți pe poarta mare cu două canaturi. Era pe la începutul amiezii, sub un soare alb, dogorîtor. Priveam drumul prăfuit peste capetele cailor, ținîndu-mă drept, cu brațele întinse, și-mi curgea sudoarea încet de-a lungul tîmplelor. Copitele ridicau praful care învăluia crupa cailor și ne venea în față, cu mirosul cald al animalelor. Găinile care ciu-

guleau prin băligar se împrăștiau cînd ne apropiam, cotcodăcind speriate. De o parte și de alta a drumului se înșirau căsuțele albe, cu garduri de lemn. Cîțiva țărani care lucrau prin curte se întorceau spre noi și ne dădeau binețe.

*

Seara, după cină, mesenii au trecut în salon. Au jucat ecarté, au discutat despre literatură, au comentat evenimentele de actualitate, au evocat amintiri. Bunicul a povestit chiar (de cîte ori n-am auzit, de-atunci, această istorie!) cum demisionase din fruntea Corpului 2 de Armată, cu cîteva zile înainte de bătălia de la Mărășești.

Timp de cîteva zile, Cornățel luase un aspect mai monden. Eu simțisem însă că acest schimb de amabilități era de suprafață. Era la mijloc nepotul orfan, de creșterea căruia trebuiau să se îngrijească de comun acord. Se discuta despre acest subiect discret, între oamenii din lumea bună. Nimic mai mult. De fapt, temperamentele celor doi cuscri erau prea deosebite. Și mai întîi, bunicul Milescu era liberal! Din anii de internat la liceul Louis le Grand din Paris, în perioada imediat următoare războiului franco-prusac din 1870, păstrase o înclinație sinceră către democrație și, de asemenea, cîțiva prieteni masoni. Îl considera snob și fanfaron pe vărul său Gheorghe, fiindcă acesta din urmă pretindea că familia cobora din spătarul Nicolae Milescu, fără să poată lămuri prin ce întîmplare primul nostru strămoș dovedit apăruse la celălalt capăt al țării, la un veac după dispariția ilustrului boier moldovean. Bunicul era un om prea serios ca să nu știe ce vorbea, iar eu mă temeam prea mult de ri-

dicol, de aceea răspundeam întotdeauna „nu" colegilor care mă întrebau agasant de des: „Te tragi cumva din spătarul Milescu?" Însă cred că în străfundul inimii îmi dorisem ca unchiul Gheorghe să fi avut dreptate...

*

Oaspetele obișnuit al Cornățelului era unchiul Alexandru Ipsilanti. Petrecea aici o lună în fiecare vară și mai venea cîteodată și duminicile sau în zilele de sărbătoare. Cînd mă duceam cu trăsura să-l iau de la gara Arsuri, simțeam o emoție, o neliniște pe care astăzi le consider ca semn neîndoielnic de mare afecțiune, deși era un om sever și distant. Aproape chel, cu un profil acvilin, ochi albaștri deschis, aspect atletic. Mare vînător, foarte bun călăreț, fost campion la scrimă, excelase în toate sporturile și-i ascultam pasionat povestirile despre performanțele sale sportive sau despre aventurile din război. Mă țineam după el peste tot, sorbindu-i vorbele și admirîndu-i gesturile.

În zilele în care bunica n-avea nevoie de ajutor, mergeam cu el la vînătoare. În primii ani, țin minte că venea cu setter-ul lui, Dicky. Acesta murise apoi de bătrînețe și n-am mai avut cîine de vînătoare. Mergeam prin miriști, la întîmplare, cu pușca sub braț. Ne întorceam cîteodată cu cîteva turturele, mai rar cu vreo prepeliță sau un iepure. De fapt, era mai mult un pretext de plimbare, iar eu nu țin minte să fi împușcat vreodată ceva. Încercam să-l distrez, cîntîndu-i canțonete deocheate, pe care le știam de la liceu, de la Nisa. Dar cel mai adesea tăceam. Seara, cînd încă era zăpușeală, contemplam asfințitul din mers; nori de musculițe ne urmăreau

cu zumzetul lor; satul ne apărea în depărtare într-o brumă de praf. Eram fericit. Cîteodată unchiul Alexandru se întorcea spre mine: „Hai, mai cîntă-mi-o o dată pe aia cu fustița..." Dar tot în aceeași zi era în stare să se supere pe mine pentru nimicuri, sau cel puțin pentru lucruri pe care eu le consideram fără importanță: de pildă, îl întrerupsesem într-o discuție sau trecusem mîna prin fața lui la masă fără să-mi cer scuze și era bosumflat ore-ntregi după aceea. Mă aducea la disperare. Știam că-i intrase în cap să facă din mine un gentleman, dar cum puteam eu, fricosul, stîngaciul, prost-crescutul să visez să fiu ca el? Pe deasupra, nu eram prinț, ceea ce mi se părea a fi un handicap, o piedică definitivă!

Complet ruinat, nemaiavînd nimic din averea strămoșilor fanarioți, unchiul Alexandru era consilier juridic la o mică societate de export de cereale, slujbă care nu mi se părea a fi genul lui. N-am știut niciodată care era natura relațiilor sale cu bunica și de multe ori m-am gîndit la asta. Cu cîțiva ani mai tînăr ca ea, trebuie să fi avut, adolescent fiind, o admirație pasională și nemărturisită pentru tînăra aceea încîntătoare, dar măritată. Patruzeci de ani mai tîrziu, nu încetase să-i poarte aceeași afecțiune de o condescendentă indulgență, căci, prin felul ei de a fi, îl scotea din sărite, dar îi și impunea respect. Conversația lor era agitată. Începută (de el) pe un ton persiflant, se transforma adesea într-o ceartă în toată regula. Pămîntul nu era administrat cu folos; ea se lăsa furată pe față; era de-a dreptul ridicolă cu formule de genul „țăranii, dragii de ei"; dacă el ar sta aici tot anul și ea l-ar lăsa să facă ce trebuie, s-ar schimba lucrurile... Atunci ea se supăra și ple-

ca, trîntind ușa. El fugea după ea și îi săruta mîinile, cerîndu-și scuze.

Bunica avea, cînd era vorba de unchiul Alexandru, un aer misterios. O dată, o singură dată, văzîndu-mă supărat din cauza lui, mi-a spus, cu o voce joasă, ca pe un secret: „Să știi că trebuie să ne purtăm frumos cu el, pentru că e tare nefericit! Să încercăm să-l ajutăm!" Am fost foarte tulburat și n-am reușit să înțeleg cum de un om așa de puternic avea nevoie de ajutor!

Într-o seară, era de fapt pe la miezul nopții, mergînd spre capătul coridorului (terminasem de citit pe ascuns unul dintre primele romane din viața mea), mi s-a părut că aud niște gemete și vaiete. Am ciulit urechea. Zgomotele veneau din camera unchiului Alexandru. M-am apropiat de ușă în vîrful picioarelor. Plînsete întrerupte de cuvinte de nedeslușit... Să fi fost bolnav? Avusese un coșmar? Ar fi fost bine să-l trezesc? Neștiind ce să fac, m-am neliniștit și mi s-a făcut frică. Cu o mînă deasupra lumînării, ca să protejez flacăra, am fugit să bat la ușa camerei bunicii. A apărut după un timp, în capot, cu o lumînare aprinsă în mînă.

— Ce s-a-ntîmplat?

I-am explicat. S-a încruntat ușor și mi-a spus să mă duc la culcare, că merge ea să vadă ce-i cu unchiul. M-am întors în cameră, dar n-am putut să adorm. Lîngă pat, pe scaunul de lemn care-mi servea și ca noptieră, lumînarea ardea încet. Reglez feștila, care se lungise și se curbase, iar lumînarea scotea un fum gros și galben. La bază se făcuse un mic crater de ceară străvezie, din care curgeau, din cînd în cînd, șiroaie subțiri care se întăreau apoi opac, în forme neregulate. Flacăra prea mare tre-

mură, proiectînd umbre jucăușe pe peretele zugrăvit în alb. Un fluture de noapte, stîngaci, își arde în trecere o aripă, cade, prefăcut lamentabil în ceară moale... Bunica intră încet în odaie.

— Nu dormi încă? Trebuie să stingi lumînarea!

— Da, bunică... Ce-avea?

— Nimic, puiule! Pesemne un coșmar. Nu se simte prea bine.

Apoi m-a mîngîiat de două–trei ori pe obraji și m-a sărutat cu o duioșie ce nu-i stătea în fire.

— Dormi, puiule, n-a fost nimic!

Am aflat mai tîrziu că se droga; tristă meteahnă căpătată în timpul războiului, cînd fusese ofițer de legătură pe lîngă Statul-Major rusesc.

*

Bunica nu-mi vorbise niciodată de acel frate al bunicului soțului ei, pe care țăranii îl omorîseră nu departe de Cornățel. Se zicea despre el că fusese o brută. Unchiul Alexandru mi-a povestit despre el și despre moartea lui, iar povestea m-a întristat. Mi-a arătat pe hartă, la încrucișarea drumului de la Tîrgoviște cu cel care duce la Finta Nouă, locul căruia-i zice Crucea Hagiului. Pe hartă era însemnat cu o cruciuliță.

N-am putut să-mi înfrîng curiozitatea și într-o zi, sub pretextul că mergeam să cumpăr ceva de la Petrești, am galopat pînă la locul cu pricina. Era la vreo unsprezece sau doisprezece kilometri. Obosisem, iar Roxi era plin de spume. Am găsit crucea la cîțiva metri de drum. O piatră obișnuită, ușor înclinată, roasă de ploi și acoperită de mușchi gălbui. Acolo se întîmplase drama, acum aproape o sută de ani. Trebuie să fi venit într-o brișcă, bărbos, în ciz-

me, cu biciul în mînă. Țăranii prășeau porumbul de pe lotul lor, în loc să fi venit să muncească pămîntul stăpînului, în dijmă. A ridicat biciul și l-a lovit pe unul dintre ei. Ceilalți au venit încet, cu sapele în mînă. Unul dintre aceștia și-a îndesat căciula pe frunte și a lovit cu sete, iar ceilalți după el, pînă l-au căsăpit. N-au mai putut răbda.

Soarele în asfințit lungește umbra crucii de piatră. Un vînt ușor, încărcat cu miresme de busuioc, îmi mîngîie obrazul. Roxi întinde gîtul ca să apuce firele rare de iarbă care cresc pe miriște. Departe, o prepeliță îngînă șuierînd cele trei note ale cîntului ei.

*

În anul următor (tocmai împlinisem paisprezece ani) s-a întîmplat ceva nou la Cornățel, cel puțin pentru mine. Descoperisem frumusețea Caterinei, sora mai mare a lui Dumitru. Recurgeam la tot felul de șiretlicuri ca să-i ies în cale — în ogradă, în livadă, pe cîmp. Purta veșminte țărănești și umbla cu picioarele goale, dar avea mersul mîndru al fetelor de la noi. De cum mă zărea, îmi zîmbea șiret, dar se ferea de orice fel de familiaritate. Duminicile o vedeam plecînd la horă, îmbrăcată în straie de sărbătoare. Eram gelos și de altfel o găseam mai puțin frumoasă astfel gătită, cu fața albă pudrată și cu părul lins. O plăceam mai mult cu obrajii rumeni de fiecare zi și cu broboada legată la spate. Cele mai îndrăznețe gînduri îmi roiau prin cap. Pîndeam clipa cînd am fi putut fi singuri, într-un cotlon din grădină. Aș fi trîntit-o în iarbă și ar fi fost a mea. Cîteodată, noaptea, săream pe fereastră și rătăceam prin grădină, pîndind cele mai mici zgomote, în speranța unei nesperate întîmplări de a o întîlni.

Într-o seară am surprins-o pe cînd mergea să ia paie din spatele magaziei. Am strigat-o și ea s-a prefăcut că se sperie. Am alergat după ea și-am tras-o în spatele unei clăi de paie. Rîde. Picioarele ni se afundă în pleavă. O apuc de mijloc și o strîng la piept. Îi simt trupul mlădios și tare. Încerc să-i prind buzele. Inima-mi bate tare. Ea mă respinge cu o mînă și-și ferește capul.

— Nu, conașule! Nu e bine, zău!

Îi slăbesc puțin strînsoarea. Ea zice mai departe:

— Știi bine că nu sînt de matale!...

Aș vrea să-i spun: „Dar te iubesc, Caterina!", însă nu scot o vorbă. Îmi las fruntea pe umărul ei, urechea mea înfierbîntată îi atinge obrazul. Mirosul i se amestecă cu cel de praf și de paie. Se smulge dintr-o dată:

— Mi-e teamă c-o să mă caute!

Și o ia la fugă...

*

Iarna următoare am cunoscut-o pe Sofia Wodinska, la Nisa. Locuia cu maică-sa, în același hotel cu bunicul meu. Nu țin minte să fi simțit ceva deosebit din prima clipă cînd am văzut-o. Venise de curînd de la Varșovia, ca s-o însoțească pe maică-sa, grav bolnavă. Prima duminică mi-a cerut s-o ajut să-și facă lecția de franceză pentru a doua zi. Era externă la liceul de fete și, cu toate că era puțin mai mare decît mine, se afla într-o clasă mai mică, din cauza cunoașterii imperfecte a limbii franceze. Eram mîndru să-mi etalez știința. Ea mi-a zis: „Ești tare!" M-am înroșit și-am început să mă umflu în pene. I-am zis că seamănă cu Gioconda. A protestat. Nu-i plăcea Gioconda.

Am început s-o văd la fiecare ieșire de la liceu și după plecarea bunicului. Viața mea se schimbase total. Chiar și azi, oricît m-aș strădui să caut în memorie alte amănunte din existența mea de atunci, nu izbutesc să evoc decît foarte palide imagini care se suprapun, se întrepătrund, se șterg în ceața iernilor care-au precedat sau au urmat prezenței Sofiei. În toată acea perioadă n-a fost decît ea!

Lunea era ziua cea mai tristă din săptămînă, cea mai îndepărtată de ziua cînd o s-o revăd. Însă marți începeam deja să repet o scurtă propoziție cam stupidă, care-mi dezvăluia sentimentele: „Mîine voi putea spune: mîine am s-o văd!" Joia și duminica eram stăpînit de o bucurie sinceră, exaltantă, și totuși, încercat de o inexplicabilă neliniște. Cum s-o fi simțind? Veselă? Tristă? Preocupată de sănătatea mamei sale (această responsabilitate care o maturizase prematur nu cumva adîncea distanța dintre noi?)... Îmi va povesti oare despre trecutul său pe care nu-l cunoșteam, despre prietenii ei care-mi erau de asemenea necunoscuți, despre această Polonie îndepărtată pe care nici măcar nu mi-o imaginasem vreodată? O voi supăra iar cu vreun cuvînt nepotrivit, cu vreun gest stîngaci? Eram dependent de capriciile ei. Căutam înțelesuri în fiecare privire sau cuvînt, în tăcerile ei, iar cînd zîmbea, aveam toate motivele să sper. Și de fapt nu ceream nimic altceva decît să am norocul s-o văd, să stau singur cu ea, s-o ating din cînd în cînd. I-am ținut vreodată mîna între mîinile mele?

Duminica și joia după masă eram liberi de la școală. Într-una dintre aceste zile, cînd mă pregăteam să merg la ea, a început să plouă cu găleata. Nici nu mi-a trecut prin cap să renunț la ritualul

meu bisăptămînal. Mi-am pus impermeabilul și o beretă, și iată-mă urcînd pe Calea Arenelor, sub ploaia torențială, pînă la Pensiunea „Grațiela" unde se mutase împreună cu maică-sa. Am împins poarta de fier. Pietrișul alb de pe aleea străjuită de mimoze în floare scîrțîia sub pașii mei.

Cînd ne-am revăzut, Sofia mi-a povestit că patroana pensionului, văzîndu-mă ud ciuciulete, ar fi spus: „Asta nu mai e dragoste, e turbare!" Parcă aud vocea Sofiei imitînd cu un rîset graseiatul patroanei. M-am înroșit, vexat și măgulit în același timp. Întors la liceu, mi-am repetat de o sută de ori această frază care mă cam făcea de rîs, dar exista acolo un cuvînt, un cuvînt extraordinar, care-mi umplea inima: dragoste. Ce magie au cuvintele cîteodată! Era destul ca acest cuvînt să fi fost pronunțat de alții, chiar ironic, și iată că se și instala, acționa și arunca deodată o lumină nouă, orbitoare — o realitate deja existentă și pe care nu știusem s-o văd. Totuși, e imposibil să fie atît de simplu: dragostea te pune la-ncercare, e o întîmplare minunată, pe care ai senzația c-o prinzi, dar îți scapă, ca în romane. Ca să fii vrednic de ea, trebuie să te lupți precum cavalerul des Grieux pentru Manon Lescaut, sau să te arunci în mare ca Paul pentru Virginie. Nu, eu nu eram vrednic de dragoste!

*

Au venit vacanțele de vară, despărțirea, fotografia pe care o sărutam pe ascuns, apoi nesfîrșita așteptare a corespondenței. Au trecut aproape doi ani. Maică-sa murise, iar taică-său se recăsătorise. Eram de-acum la liceul Louis le Grand, la Paris. Într-o dimineață de noiembrie, am primit o scrisoare în

care Sofia mă înștiința că trecea prin Paris, în drum spre Anglia. Alesese dinadins o duminică, pentru a mă putea întîlni. M-am dus la gară. Era puțină lume pe peron. Frig, fum, zgomote înăbușite. Eram emoționat, oarecum îngrijorat. Trenul a tras încet la ultima linie din dreapta. A oprit. Valul de călători se scurgea din vagoane. O căutam din ochi. Cînd am văzut-o de departe, am simțit un disconfort. O găseam schimbată. Despărțirea transformase încet în mine imaginea dragă care devenise din ce în ce mai hieratică, pe măsură ce se așternea vremea. Șocul realității destrămase farmecul. Sofia era abătută, cum sînt copiii fără cămin. Cu stîngăcie, am încercat să o distrez. Am dus-o la cinema, la restaurant. În cele cîteva ore petrecute împreună, se născuse un sentiment pe care nu încercam să-l definesc. Spre seară, am întrebat-o de ce se ducea la Londra, în loc să rămînă la Paris, la un colegiu sau la un internat de fete. Mi-a răspuns: „Nu pot. Mi-e frică!" N-am știut niciodată precis de ce-i era teamă. M-a părăsit a doua zi, pentru totdeauna.

*

Astăzi mi se pare uimitor că imaginea Sofiei, cu toate că m-a obsedat atîta vreme, nu a făcut parte niciodată din visele tulburi ale adolescenței. Erau două lumi separate, care nu comunicau defel între ele. Și totuși, de cîte ori nu-mi imaginasem prima întîlnire cu FEMEIA! S-a petrecut pe neașteptate, într-o seară de toamnă, în București, la cîteva zile după începerea cursurilor.

Bunicul a plecat la club. Rătăcesc prin casă fără țintă. E ora la care Silvia pleacă de obicei. M-aș duce să văd dacă e în camera ei. Trec prin bucătăria pusă

la punct și urc scara de lemn. Pe palier, la dreapta, odaia ei; ușa e întredeschisă. Stă jos și coase, în penumbră. Pare surprinsă: e prima oară cînd intru la ea. Mă duc spre fereastră, mă întorc, apoi mă apropii de ea, îi iau lucrul din mînă și mă așez pe genunchii ei. Începe să rîdă:

— Hai, n-o face pe copilul!

Îndrăznesc, stîngaci, să-i pun o mînă pe pieptul tare. Rîde în continuare și mă apucă de încheietură. Însă eu insist și, cu buricele degetelor, apuc ceva dur și ciupesc un pic. Ea scoate un sunet slab și încearcă să dea înapoi.

— Nu ești în toate mințile! Dacă intră domnul, o să ne omoare!

— N-o să intre!

I-am descheiat bluza cu un ușor tremur, și acum ating pielea albă cu rotocolul acela negru. Nu mai rîde; o umbră îi tulbură o clipă privirea.

— Ai mîinile reci, îmi spune.

După care se ridică brusc și încuie ușa cu cheia. Mă ia de mînă și se întinde pe pat.

Ce-a urmat a fost ca un vertij, scurt, fulgurant. Cîteva minute mai tîrziu, coborînd scara în semiîntuneric, mă încerca un sentiment de mîndrie și o vagă mirare. Asta era, deci?

*

Dana. O seară de august. Cabana „Peștera". Plecaserăm cu două zile înainte din Bușteni — Ionel, frații Crișan și cu mine. Urcaserăm din nou valea aridă a Mălăeștilor pe un soare de plumb, printre pietrele mari ale grohotișului, și rămăseserăm să dormim în prima noapte la refugiul de pe vîrful Omul.

Coborîserăm apoi a doua zi valea înverzită unde, într-o grotă, e pitită mănăstirea Peștera.

Seara, la cabana Turing, am întîlnit un grup de tineri, printre care era și Dana. După cină am dansat în sunetele unui vechi gramofon. Eram șase băieți și două fete, însă Dana nu dansase decît cu mine. Eu eram un dansator modest și mă scuzam tot timpul, dar ea mi-a spus că e din cauza bocancilor greoi. Știam că nu-i adevărat, însă îi eram recunoscător că încercase să mă scoată din încurcătură. Îi simțeam sînii vîrtoși și coapsele lipite de mine. Își pusese o mînă pe ceafa mea și căldura aceea stranie făcea să urce în mine o dorință violentă. Cu capul plecat pe spate, mă privea în timp ce dansam și-am observat, curios, cu o plăcere și o dorință crescîndă, că se uita un pic cruciș. Eram măgulit că mă preferase, căci la cei șaptesprezece ani ai mei, cu o mutrișoară de copil, mă simțeam inferior prietenilor.

Puțin înainte de douăsprezece noaptea, cineva dintre noi a spus într-o doară: „Ce-ar fi să mergem la mănăstire, să ascultăm slujba de la miezul nopții?" Am plecat în grup, pe o cărăruie ce șerpuia prin pădurea de brazi. Dana mergea înaintea mea și mă ținea de mînă.

În capela miniaturală, cîteva lumînări luminau iconostasul îmbrăcat în icoane pictate naiv. În strană, patru călugări cu părul lung, neîngrijit, citeau pe rînd rugăciuni, vorbind pe nas. Cînd au început să repete precipitat „Doamne, miluiește!" la nesfîrșit, înghițind jumătate dintre cuvinte, am aruncat o privire piezișă către Dana și am pufnit în rîs. Unul dintre călugări ne-a fulgerat cu privirea, așa că m-am strecurat afară, ținînd-o pe fată de mînă. A început să alerge pe potecă, la vale. Am prins-o din urmă;

ea s-a împiedicat de o rădăcină, așa că ne-am prăvălit amîndoi, rîzînd și bătîndu-ne ca niște copii; pînă cînd am dat de gura ei; buzele-i erau proaspete și cărnoase; trupul i s-a destins încet. Am avut atunci poate prima mea noapte de dragoste adevărată. Tîrziu, m-a trezit frigul. Mirosea puternic a rășină, a pămînt umed și a iască. Noaptea liniștită acoperise totul. Înspre vale, brazi înalți și subțiri își legănau încet vîrfurile. În spatele crengilor a răsărit luna, desenînd lumini și umbre. Totul e încremenit în timp, parcă în afara binelui și răului. Îmi vin în gînd versuri dintr-un cîntec popular:

De-mpînzit cin' te-a-mpînzit?
Luna cînd a răsărit
Pe mine că m-a-mpînzit...
De-gropat cin' te-a-ngropat?
Trei brazi mari s-au răsturnat
Pe mine că m-a-ngropat...

Mă uit la Dana, care zîmbește în somn și-i trag încet bluza pe pieptul descoperit.

*

Iunie 1941. Noapte cu lună. Căruțele de aprovizionare urcă încet coasta dealului. Șed pe scîndură, alături de soldatul care ține moale hățurile. Roțile scîrțîie și scrîșnesc pe pietrișul șoselei. Nu se mai aude altceva. În spatele colinelor, în dreapta, va apărea Valea Prutului, granița.

Sîntem cu toții șase nou repartizați la Regimentul 32 infanterie. O să fie război, nu încape îndoială. Altfel, de ce s-ar fi întrerupt manevrele din munți, abia începute, care deja îmi par îndepărtate și ne-ar

fi trimis aici în doar douăzeci și patru de ore, fără să fi isprăvit școala?

Căruța începe să coboare. Dintr-o dată văd rîul, foarte aproape, o panglică argintie. De partea cealaltă sînt rușii. Ni se dau de pe acum consemne de război. Așa că vorbim încet și nu fumăm.

Cum să-mi închipui războiul în peisajul ăsta? Sînt oare neliniștit, mi-e teamă? Nu, dimpotrivă, simt un fel de exaltare, un entuziasm reținut. Să recucerim această provincie românească, să ștergem crunta umilire de anul trecut, cînd în fața ultimatumului sovietic am părăsit Basarabia fără să tragem un foc de armă... În prezent, situația s-a schimbat. Nemții sînt alături de noi și cum putem pune la îndoială victoria — într-o confruntare cu rușii — a acestei armate de neînvins?

*

Sîntem de o săptămînă întreagă înghesuiți într-un cort minuscul, la patru kilometri de Fălciu. Plouă neîntrerupt. Nu te poți bărbieri, nu te poți spăla. Cînd ploaia contenește pentru scurt timp și vrei să ieși, te afunzi în noroi pînă la glezne. E primul meu contact cu ostașii. Sînt stînjenit, fiindcă ei au mai multă experiență decît mine. E sergentul Tănase, un „bătrîn" de vreo patruzeci de ani, cu o mustață îngălbenită de tutun — se pricepe la toate. Ne vorbește de tunulețul care mi-a fost încredințat, spunîndu-i „măgăoaia". Acoperit cu o foaie de cort, n-apucasem încă să-l examinez. Mai era Georgescu, mecanic într-un garaj din București, care spunea zeflemitor că va da bir cu fugiții la primul foc de tun. Va fi cel mai isteț și mai curajos din-

tre noi. Vlad Ilie, voluntarul de 19 ani, nu mai contenea din cîntat...

Șapte mere-ntr-o basma
Ș-am plecat la Moscova
Trala lalalala lalala...

Priveam prin lunetă, ore-n șir, dealurile de dincolo de Prut. Nici cea mai mică mișcare. Să fie rușii niște ași ai camuflajului sau se retrăseseră — după ultimul zvon?

*

Ziua fatală 22 iunie 1941. În ajun, pe înserat, ne chemase în cortul lui căpitanul Lupașcu — o namilă de om, jovial, semănînd cu Francisc I al Franței.

— Domnilor, pregătiți-vă oamenii! Atacăm la noapte la ora două!

Stau la postul meu, proaspăt ras, cu uniforma spilcuită, cu cizme de-acasă. Orele se scurgeau îngrozitor de greu. Visurile deșteptate reîncepeau să-și urzească leneș pînza. Apoi, în noaptea liniștită, s-a auzit o primă salvă de tun în spatele nostru, sec, solitar, izolat. Așa a început pentru mine cel mai mare război din toate timpurile.

*

De trei zile, batalioanele 1 și 2 au traversat Prutul și și-au stabilit comandamentul în flancul nostru stîng. Am primit ordin să dublăm numărul santinelelor pe timp de noapte. Am trimis doi oameni la vreo douăzeci de metri în față. Stăteam și eu de veghe. Întuneric beznă. Din cînd în cînd, scurte rafale de mitralieră în sectoarele vecine.

Frica de întuneric, ca întotdeauna. Ca în noaptea aceea, la Cornățel, cînd aveam cincisprezece sau șaisprezece ani...

Cer greu. După puțin timp, am suflat în lumînare și, sprijinit de pervaz, am încercat să pătrund obscuritatea. Ți-e frică. De ce? De cine ți-e frică? Trebuie să fii mai tare ca ea!

Gimnastică pe marginea ferestrei. Salt pe pietriș. Cîinii încep să mîrîie. Îi strig șoptit: Corbea! Mira! Îi simt neastîmpărați, foarte aproape de mine. La poarta pentru vehicule îi alung cu o voce moale și ies singur. Am traversat un capăt al satului, pe ulița nepietruită. De fiecare parte a drumului sînt cîmpurile de porumb pe care mai degrabă le ghicesc, fiindcă nu le văd, înalte cît un om călare. Cea mai ușoară boare face să tresară frunzele uscate. Dacă era cineva? Mă uit în toate părțile: degeaba; îmi țin brațele întinse puțin în față. Noaptea e groasă; aproape că pot s-o pipăi. E ca și cum, la fiecare pas, aș pătrunde într-o materie opacă, ostilă, care îmi face loc să intru în ea, după care se închide în spatele meu, acolo, după urechi (e senzația pe care o aveam cînd eram foarte mic, în pat, sub cearșaf). Cred că am mers așa vreo oră, dacă nu chiar două, și apoi m-am întors. Cîinii au lătrat pînă m-au recunoscut.

În cameră, totul încremenit. Liniște de mormînt. Trag un scaun, iar parchetul scîrțîie. Întins pe pat, nu reușesc să adorm. Deodată, cîntecul unui cocoș sfîșie tăcerea nopții. Un altul răspunde departe, mai ascuțit. Din aproape în aproape, tot satul se umple de concertul neprevăzut și familiar; plutește în aer ca o prezență; apoi pace...

*

Un foc plecat din tabăra noastră se mișcă lent, la stînga mea, desfășoară o lumină oranj pe toată va-

lea, descoperă silueta scheletică a podului de lemn, se reflectă o clipă în rîu, apoi moare. Scurte rafale de mitralieră trosnesc, nervoase, în față.

Cînd cerul începea să se albească încet în spatele crestelor, în fața mea, am schimbat pentru ultima dată santinelele și, frînt, m-am rostogolit în tranșee. O oră mai tîrziu, artileria rusă a început să ne bombardeze neîncetat liniile.

Să citești atîtea cărți, să vezi atîtea filme despre război, să-ți imaginezi atîtea despre el și, straniu, în prezent să trăiești pe propria piele proximitatea permanentă, prezența morții... Diferență de natură. Fiecare șuierat de glonț, fiecare explozie care ne izbește auzul și se repercutează brusc în pămînt, în trupul meu, îmi pot fi destinate.

Mi-am făcut cruce și am murmurat o rugăciune... „Doamne, ai milă de mine! Îndură-te de noi!" Ah, ce brusc ne amintim de Dumnezeu cînd sîntem la nevoie! Și asta fiindcă nu mai poți controla în nici un chip realitatea. Nu mai poți, de fapt, absolut nimic!

Privesc deasupra mea cerul parcă prea luminos. Pămîntul tremură fără contenire, iar inima mea bate doar un pic mai repede. Nu trebuie să mă mișc. „Doamne, facă-se voia ta, nu a mea!"...

*

Încă o zi dusă. La vreo douăzeci de metri de mine, camaradul Rotaru și sublocotenentul din compania a doua s-au îngrămădit, față în față, într-o tranșee mică, individuală. Joacă pe genunchi, pe un porthart, ecarté. A început să plouă. Și-au pus pe capete o foaie de cort și continuă să joace.

A început din nou bombardamentul. Oare nu se va termina niciodată? Și pînă la urmă s-a oprit, nu

mai știu bine cînd. Ca și ploaia, de altfel. Se face din nou o după-amiază frumoasă, cu miros de pămînt reavăn. Totul foșnește proaspăt — păsările, insectele, viermii; cîțiva camarazi se pun pe hartă. Însă cei doi erau — cînd cineva a ridicat pînza ciuruită de schije — încremeniți, cu cărțile de joc în mîini. Nici o urmă vizibilă de sînge. Doar capetele puțin aplecate. Jocurile au fost făcute...

*

Ordin de adunare, în această noapte, la cinci sute de metri în spatele liniilor de luptă. Trebuia să fim pregătiți să ajungem la Fălciu.

Zece noaptea. Stare de confuzie, enervare, înjurături. Lipsește un car cu muniție. Căutări în întuneric. Era împotmolit. Am împins la roți, am biciuit caii. O atelă se rupe. Înjurăm. Am reparat-o cu ce am avut la îndemînă. S-a dat semnal de plecare, iar noi nu eram încă gata. „Vă așteaptă Curtea Marțială!", urla căpitanul, care ne dibuise.

Miezul nopții. Ajunseserăm din urmă coloana. La orizont, luminile orașului pîlpîiau ușor. Ne-am oprit. Artileria rusă bombarda orașul. Am așteptat, culcați pe marginea drumului. Foamea mă chinuia. Ratasem supa din cauza deplasării. Soarele urca pe cer încălzindu-ne. Am ațipit.

Ne venise rîndul. Orașul era în flăcări. În pas alergător prin mijlocul străzilor. Trebuia să respectăm distanțele. Barajul se intensifica. Din cînd în cînd, bucăți mari de ziduri înnegrite, dantelate, se prăbușeau cu vuiet. Bărbații de-abia puteau să stăpînească armăsarii care fornăiau și se cabrau nervoși. De ce Dumnezeu trebuise să străbatem acest in-

fern, în loc să tăiem de-a dreptul cîmpul pînă la vad? Însă nu aveam voie să punem întrebări.

În sfîrșit, în afara orașului. Din nou așteptare, pînă seara. Apoi, pe un drumeag săpat în pămînt, coborîm spre Prut — coloana din care făceam parte pe partea stîngă, în șir indian. La dreapta mergeau în sens invers răniții: doi dintre ei, fiecare cu cîte un braț în bandulieră, îl susțineau pe un al treilea, care mergea ca un bețiv, cu ochii spre cer, cu buzele atîrnînd; din colțurile gurii se prelingeau firicele de sînge. Orbii lui Breughel.

*

Am traversat Prutul cu un bac, noaptea. Apoi am împins tunurile pe cîmpia mlăștinoasă, ore-n șir, epuizant. L-am căutat pe comandantul batalionului 2. Am așezat tunurile în poziție de luptă. Pe deasupra, începuse să plouă din nou. Sub pelerină, în raniță, am găsit o bucată de pîine de care uitasem. Am scăpat-o pe jos, am ridicat-o în grabă și am început să mestec lacom coaja umedă; nisipul îmi scrîșnea în dinți. Apoi am ațipit, frînt de oboseală.

Dis-de-dimineață, pătruns de frig pînă la oase, am fost trezit de canonadă. Mii de obuze brăzdau panta din fața noastră și, la o fluierătură, siluete ieșite dintre trestiile din jurul meu se avîntau înainte, ghemuite, apoi dispăreau încet.

Soarele e acum la zenit. Împușcăturile se auzeau din ce în ce mai îndepărtat. Privesc cerul: nori albicioși se mișcă leneș. Întruchipează două forme — nemaipomenit — doi bărbați, doi uriași, într-o mișcare ca o luptă corp la corp; cel din stînga, dinspre apus, e aplecat înainte și încovoiat; cel din dreapta, de la răsărit, poartă barbă și cizme; ușor aplecat

pe spate, ține cu ambele mîini, deasupra capului, un fel de topor. Amsamblul se deplasează diafan de la dreapta la stînga. Prins fără voie în mișcarea formelor, îl urmăresc. Aproape insesizabil, uriașul din stînga își îndoaie genunchii, se ghemuiește, se șterge, în timp ce cel din dreapta se înalță, se lungește, înghite cealaltă formă. Apoi imaginea s-a subțiat, s-a destrămat la orizont. Uriașul de la Răsărit a ieșit învingător... Nu, nu se poate să fi fost aievea ce-am văzut!

*

Mărşăluiam din ce în ce mai departe, spre est. Nu mai aveam nici un fel de contact cu dușmanul. Sute de kilometri parcurși pe jos, pe o vreme caniculară. Eu mergeam în fruntea plutonului. Cămașa era leoarcă, lipită de piele. Centura, de care spînzurau casca și revolverul îmi sîcîia coapsa. Picioarele mă dureau și de-abia le tîram prin praful roșiatic. Din cînd în cînd, îmi ştergeam sudoarea din mustață cu dosul palmei. Și totuși, destul de straniu, mă încerca un fel de bucurie liniștită.

Înaintam de zile-ntregi prin imensa cîmpie a Basarabiei de sud, pe unde odinioară tătarii au invadat Moldova. Guvernul țarist, după ce ne-a luat-o, cu un secol în urmă, a populat-o cu coloniști nemți, bulgari, turci, găgăuzi. Trecem prin sate mari, pustii, cu ulițe prea largi și case din chirpici.

Am făcut popas într-o veche așezare a coloniștilor nemți. Case spațioase, aproape burgheze. Toată populația fusese evacuată; biserica fusese transformată în magazin de cereale.

Mergînd piezis spre nord, am nimerit într-un sat românesc așezat pe o colină. Poate să fi fost și influ-

ențat de originea mea, însă satul ăsta mi se părea cu adevărat fermecător. Pitite în verdeață, căsuțele albe aveau flori la ferestre... Ce atmosferă tandră și umană!

*

Marș pe timp de noapte. Drum pietruit, pe sub copaci uriași care-și împreunau coroanele într-o boltă neagră. În dreapta, printre arbori, dungi de cer aproape albastru. Cu mîna dreaptă petrecută sub cureaua raniței, simt țesătura aspră și umedă; din vreme în vreme mai ronțăiam cîte o bucată de pîine neagră, cu un gust vag de mucegai. Cu mîna stîngă pe gura tunului, mergeam ca prin vis, fixîndu-mi în umbră picioarele cu privirea, într-un gest mecanic. Nici nu mai simțeam oboseala. Stîng, drept, stîng, drept...

Nu știu cum, dintr-o dată, m-am văzut pe asfaltul din București, pe Bulevardul Catargiu. Mă duceam la Elena acasă. Elena. Figura ei îmi apare ca prin ceață — nasul cîrn și cam gros, gura fină, surîsul inteligent, părul negru, tuns băiețește, contrastînd cu ochii albaștri. Ce prostănac ești la douăzeci de ani! Ne aflam în camera ei. Ne pregăteam împreună pentru un examen de Drept. Învățaserăm destul. Ea l-a „descoperit" pe Gide și vrea să-mi citească cîteva pagini din *Les Nourritures Terrestres*. S-a așezat într-un fotoliu micuț; din spate lumina o lampă înaltă. Am luat o pernă și m-am așezat la picioarele ei. În timp ce citea, am închis ochii și mi-am rezemat capul de genunchii ei. Purta o fustă din tweed, care îmi irita obrazul; însă pentru mine nu conta. I-am luat mîna și i-am așezat-o peste urechea mea; avea palma caldă și netedă. În timp ce

citea, își mișca degetele prin părul meu, într-o mîngîiere moale.

Cum de nu-mi dădusem seama mai devreme că o iubeam? Dacă scap de aici, mă voi căsători negreșit cu ea și fără zăbavă. Ne scriem des — primesc cîte o scrisoare de la Elena prin fiecare curier. Nici nu mai pot trăi fără ea. Proiecte, visuri, îmbrățișări...

Îmi alunecă piciorul de pe o grămadă de pietriș. Înjur sec. Durere înțepătoare în degetele de la picioare și în coapse. Nu se aude decît scîrțîitul osiilor, scrîșnetul roților pe pietre, tropăitul surd al cailor și al bărbaților. Stîng, drept, stîng, drept...

*

Am trecut Nistrul pe un pod suspendat. Am regăsit, pe celălalt mal, sate românești. Marșul a continuat spre sud, prin stepa ucraineană.

Nu prea aveam vești din celelalte sectoare ale frontului. Am aflat doar că unitățile noastre de tancuri pătrunseseră în nord, prin Bucovina, cuceriseră Cernăuțiul, Chișinăul și traversaseră Nistrul cîteva zile înaintea noastră.

Mai la nord, coloanele blindate germane înaintau spre Kiev și spre Moscova. Cine s-ar mai fi putut îndoi de victorie?

*

O escadrilă de Stormovici-uri ne-a surprins în plin marș. Apăruse atît de brusc și de aproape de capetele noastre, încît nici n-am avut timp să fiu surprins.

Stau culcat pe burtă la cîțiva metri de șosea, pe pîrloage. Lîngă mine, sergentul Tănase. Privesc pie-

ziș pe sub cască, însă mai degrabă prin ce aud îmi dau seama ce se întîmplă în jur. Cred că sînt vreo douăsprezece avioane, care coboară spre noi unul după altul, într-un șuierat sinistru. Cînd auzim huruitul accelerat al motorului, știm că va începe să scuipe și mitraliera. La cîțiva centimetri în fața mea se ridicase praful; un șirag de nori minusculi și abia dacă se înălța un avion, că altul îi succeda, coborînd spre noi. Rafalele mitralierei sînt secondate de detunături ritmice mai înfundate — tunurile mici de bord. Două sau trei puști-mitralieră ripostează timid. Caii, speriați de moarte, înnebuniți, trag cu furie pe cîmp un cheson scăpat de sub control, din care explodează obuze, unul după altul, ca un foc de artificii.

Caruselul infernal durează de vreo trei-patru minute — o eternitate. Aud, în dreapta, un plîns sfîșietor: „Mamă!" Era Tănase. Acest țăran de patruzeci de ani, cu mustață groasă și față trecută își striga, suspinînd, mama. Apoi a tăcut. Îi văd gura întredeschisă și privirea fixă. Între picioarele depărtate de o gaură mare îi spînzura sexul însîngerat.

*

Regimentul a întîlnit din nou inamicul pe cele mai apropiate coline, la cîteva zeci de kilometri nord de Odessa. Cu batalionul de rezervă; în vizuinele noastre, împrăștiate pe un lan de grîu; o zi lungă și calmă; culcat pe burtă în iarbă; miros de pămînt; o pădure de fire de grîu, cu spice grele. La umbra lor, cîteva ierburi verzi și, solitar, un mac sălbatic, încovoiat ușor sub greutatea unei viespi; balansul acesteia în căutarea echilibrului; fluturi cu aripi galbene și negre se strecoară stîngaci printre spice, dispar.

Cald; o liniște rară, țesută din mii de zgomote moi: bîzîit continuu de muște, musculițe, albine. O lume minusculă și copleșitoare în același timp, care-și ducea viața mai departe, alături de drama noastră. Toate astea atît de aproape de mine. E cald, iar eu visez, visez... La ce visam oare? Nu mai știu. La Elena?

Un păianjen îmi escaladează brațul, se oprește, se întoarce din drum. Aceste insecte de care aveam oroare pînă acum mi-au devenit prieteni. La ora opt spun că, dacă e păianjen în zori de zi, supărat voi fi; păianjen de amiază — cineva se întristează; cît o fi ceasul? Mă uit la ceas: aproape trei. Pentru ora asta n-am nici o zicere. S-a făcut deja seară? Atunci, păianjen la apus, o dorință mi-am pus. Cald; zumzet necontenit de muște, musculițe, albine...

*

Urcam în linie; era la asfințit. Nici țipenie. Din cînd în cînd, la dreapta, gloanțe trasoare.

Aveam de săpat două șanțuri, la patru-cinci metri unul de altul. Se întrezăresc niște siluete. Căpitanul Lupașcu, care ne-a transmis ordinele. Am continuat marșul în liniște, împingînd tunurile. Ne-am oprit. Restul nopții am săpat amplasamentele și gropile individuale.

În zori, batalionul a pornit din nou la atac, după o scurtă pregătire a artileriei. Noi am rămas pe loc, cu armamentul greu regimentar.

Împușcăturile nu contenesc de doisprezece ore încoace, iar eu n-am nici o veste din primele linii. Ai noștri or fi ajuns în vîrf sau sînt încă la poalele colinei?

Dintr-o dată am auzit un vuiet surd, apoi din ce în ce mai puternic — prima siluetă a unui tanc se contura pe cerul palid. În cîteva clipe, imaginea se

multiplica și douăzeci de astfel de tancuri au apărut pe creastă, legănîndu-se spre pantă, poluînd sonor zona cu huruit de motor și zgomot greu de fier. Mitralierele trosneau din nou. Cei de lîngă mine îmi așteptau ordinele. Am luat binoclul; simțeam un clocot interior, un soi de exaltare. Secundele se scurgeau; tancurile erau pe la jumătatea pantei. Am ridicat brațul drept, apoi l-am coborît:

— Foc!

Se trăgea cu toate patru tunurile, pe rînd. Din nou. În față, cîțiva nori mici țîșniseră din lanul de grîu și încadrau tancurile. Unul dintre ele virează scurt, se oprește brusc și se aude dintr-acolo o bubuitură de nedescris. Din turela ridicată au sărit doi bărbați. Bravo! Încă o dată!

Au urmat riposta și aproape în același timp acel șoc la brațul stîng, ca un bobîrnac. Am dus instinctiv mîna la arsura vagă pe care o simțeam și am privit mirat, în palmă, pata roșie, vîscoasă.

În spate, canonada începuse în forță. În lumina soarelui la asfințit, artileria lovea colina din față. Cînd ultimul spic de grîu auriu a fost înghițit de umbră, nu se mai vedeau decît cinci sau șase carcase de tanc arzînd.

M-am ridicat și, strîngînd cu palma dreaptă brațul stîng, pe rană, am plecat în căutarea infirmierului.

*

Am fost evacuat a doua zi. Am petrecut ore-ntregi hurducat pe drumuri, într-o mașină albă cu cruce roșie. Șoferul se apleca tot timpul în afară pe fereastra laterală și se uita la cer, ceea ce ne dădea o teribilă neliniște.

Au urmat șase săptămîni într-un spital de campanie la Chișinău. În prima noapte am dormit în

curtea spitalului militar, alături de sute de răniți români și ruși. Apoi — spitalul Crucii Roșii, la liceul de băieți. Un acoperiș deasupra capului! Și liniște. Raze de soare filtrate prin transperante. Cearșafuri albe. Nu mă mai gîndeam la nimic. Era ca-n paradis.

Cînd, într-o bună dimineață, doctorul mi-a zis: „E totul în regulă! Puteți pleca deja!", am simțit o strîngere de inimă. Însă am făcut-o pe curajosul — a trebuit să plec.

Mă și văd coborînd din tren, seara, în gara din Tighina, ticsită de militari. Destinația: centrul de „recuperare" din Tiraspol, dincolo, pe celălalt mal al Nistrului.

În penumbră, zăresc bătrîna citadelă de pe vremea lui Carol al XII-lea, care s-a încăpățînat să aștepte ajutorul turcilor după dezastrul de la Poltava. Să trec podul în seara asta, ori să caut un loc de dormit? Din cauza măsurilor de apărare antiaeriană, pe străzi era întuneric. Așa că nu prea ratam nici o băltoacă. Pe străzile largi și noroioase, defilau încet și neîntrerupt camioane grele, cu lumina farurilor camuflată. La intersecții, ele luminau cîteva secunde imensele panouri indicatoare. Panourile erau scrise în română, în germană, în italiană. Erau italieni pe-aici, în noaptea asta! M-a cuprins un sentiment curios de milă.

Am ajuns în biroul unde fiecare era îndrumat spre unitatea sa. Eram puțin derutat de lumina prea puternică. Un du-te-vino necontenit de bărbați în uniformă. Și-l zăresc pe Nonel Paulescu! Ce coincidență! Nu ne văzuserăm de ani de zile. Îmbrățișări. A văzut pe mîneca mea V-ul răsturnat.

— Ai fost rănit?

Îi povestesc pe scurt. Parcă surprind pe fața lui compătimire, ba chiar un ușor dispreț. Îmi vorbește apoi despre el: cumpărase cu un an în urmă mai

multe autocare pe care le folosea pe diverse rute în Oltenia. De cum începuseră ostilitățile, automobilele lui fuseseră rechiziționate de Armată și el se „aranjase", în sensul că fusese mobilizat în aceeași armă, în calitate de comandant al acestei mici unități de transport. Din una în alta, a început să-mi expună cu un soi de complezență avantajele de care se bucura, în comparație cu un biet pifan. Apoi mi-a spus ultimele vești de pe frontul din Odessa, proaste, de altfel. Toate atacurile noastre erau „încununate" de insucces și se izbeau de centura de fortificații care împrejmuia orașul. Pierderile erau enorme. Se părea că nemții ne ceruseră doar să încercuim orașul și să așteptăm, însă Cîinele Roșu* vroia victoria.

*

Mi-am petrecut noaptea pe un divan, în camera pe care Nonel Paulescu o avea în permanență la Tighina, portul său de înregistrare. Nu puteam să pun geană peste geană. Eram cu moralul la pămînt, dar n-aveam vreun motiv anume. Teamă? Dispreț pentru că nu puteam suporta ideea îngenuncherii curajului meu? Războiul începuse, perspectivele erau sumbre. Eram oare chiar atît de slab de înger, încît primele înfrîngeri să-mi zdruncine credința în viitor? Găsisem o ieșire în indignarea față de șefii noștri care ne trimiteau la o moarte inutilă.

*

A doua zi dimineață mi-am reluat, singur, drumul spre Tiraspol. Din poarta citadelei de la Tighina

*Poreclă a mareșalului Antonescu (*n.a.*).

vedeam, la picioare, impunătoarea albie a fluviului care șerpuia pînă la podul suspendat și dincolo de el, spre Tiraspolul, pe care îl ghiceam în depărtare — două coloane fără sfîrșit; pe un mal — tunuri, chesoane, camioane încărcate, șiruri de infanteriști; pe celălalt — camioane goale, ambulanțe, cîțiva răniți mergînd pe jos, ale căror bandaje (la cap, la braț) se vedeau ca niște pete albe în peisaj.

Soarele era deja sus, iar noroiul din ajun se întărise și forma brazde mici, dure. Prin zarva de vehicule și voci, m-am îndreptat cu pas molcom spre podul Tiraspol.

O cazarmă rusească mătăhăloasă, aflată în stare jalnică. Prin curți, nici un fir de iarbă. Pe pămîntul bătătorit, de culoarea argilei, cîteva șiruri de castani pipernicíți.

Stăteam culcat pe niște paie așezate pe pămînt, într-o cameră la parter, așteptînd ora supei. Semiîntuneric. Pe ușa întredeschisă intra, înăbușit, rumoarea din cazarmă. Ultimele secții de răniți „recuperați" veneau de la instrucție. Într-o zi, cel mult două, se vor întoarce pe front. Patruzeci de voci bărbătești răspund, în același timp, la salutul ritual al ofițerului: „Bună seara!" „Să trăiți!"

Ave Caesar, morituri te salutant.

*

Cînd mi-a venit rîndul să plec după unitatea mea, am aflat vestea că Odessa căzuse. Fusese evacuată într-o noapte și trupele noastre intraseră în oraș fără a întîmpina rezistență.

Cîteva zile mai tîrziu, spre seară, eu, încă doi ofițeri și douăzeci de bărbați ne-am urcat într-un camion ce se alăturase unei lungi coloane care cobora

spre Odessa. Plouase toată ziua. Drumul era prost și noroios. Mergeam în viteza întîi și ne opream de nenumărate ori. De vreo două ori camionul nostru s-a împotmolit. Coboară prin întuneric, pune saci și rogojini sub roți, împinge prin noroiul care ajungea pînă la glezne. Începeam din nou apoi să moțăim, zgîlțîiți la contactul roților cu pietrele, legănați de torsul ascuțit al motorului. Spre seară, am ajuns la periferie. Înaintam pe ambele părți ale străzii, de-a lungul zidurilor îmbibate de mucegai și igrasie, păstrînd distanță. Ici și colo, case înfundate și cratere în mijlocul șoselei aminteau de bombardamentele abătute asupra orașului asediat. Femei și bărbați îmbrăcați aproape la fel, cu haine de un gri dubios, adunați în grupuri puțin numeroase, pe la intersecții, ne priveau trecînd, cu priviri golite de sens.

*

A treia zi ni s-a dat voie să vizităm orașul, cu toată grupa. O doamnă în vîrstă, distinsă, în haine sărăcăcioase, care vorbea o franceză excelentă, ne-a servit drept ghid printre ruine; am ajuns la superba scară din marmură, mărturie a vremurilor în care ducele de Richelieu era guvernatorul Odessei și care a devenit celebră datorită filmului *Crucișătorul Potemkin*, al lui Serghei Eisenstein.

În aceeași zi, pe la nouă seara, o explozie violentă a zgîlțîit din temelii un întreg sector al orașului. Cartierul General Român a sărit în aer. S-au scos dintre dărîmături cadavrele mai multor generali și a zeci de ofițeri, printre care și cel al lui Nonel Paulescu...

Spre sfîrșitul lui octombrie, cei care mai rămăseserăm din regimentul nostru au luat drumul țării.

Pe jos, pînă lîngă Chișinău, cu opriri de mai multe zile prin sate ale căror nume le-am uitat. Ploua fără oprire și un vînt iute de iarnă începuse să bată. Țăranii aprindeau deja focuri în sobele de cărămidă. Dormeam pe pămînt sau pe prichici. Uitaserăm de disciplină, de ierarhia gradelor. Deveniserăm maeștri în arta de a pierde timpul. În ciuda lipsei de confort (și a păduchilor!), eram stăpîniți de un soi de dulce euforie. De fapt, pentru noi războiul se sfîrșise, nu?

În fine, în niște vagoane de transportat animale, am ajuns în două zile de la Chișinău la Ploiești și, pe 2 noiembrie, defilam, cu sufletul plin de bucurie, în București.

Am așteptat ore-ntregi înainte de defilare, pe aleile care dădeau în șoseaua Jianu. Era plăcut afară, în ciuda anotimpului. Cei din plutonul meu s-au pus în mișcare într-o ordine impecabilă. Cu privirea fixă, cu trupul drept, mergeam printre aclamații, purtat de o forță ca o beție, iar entuziasmul atîtor oameni ajunsese să șteargă într-o clipă amintirea suferințelor, a angoaselor, a neajunsurilor.

*

Reușisem s-o văd pe Elena pe fugă, în după-amiaza acelei zile memorabile. Se strecurase între noi, pentru puțin timp, un vag sentiment de jenă pentru ceea ce îndrăzniserăm să ne scriem în tot acest răstimp. Dar gheața s-a spart neînchipuit de repede. Elena, de obicei reținută în gesturi, avea ochii năpădiți de lacrimi și s-a aruncat la pieptul meu. Am sărutat-o cu nesaț. Va fi a mea pentru totdeauna!

A doua zi îmi reluam viața de cazarmă la Ploiești.

*

Săptămînile, lunile care au urmat nu-mi revin clar în minte, în pofida exaltării crescînde la gîndul căsătoriei. Îmi apar estompate într-un trecut mult prea îndepărtat. Ce mister au „feliile" din trecutul nostru care ne sînt mai aproape decît altele? Pentru memoria afectivă, timpul nu-și urmează curgerea firească.

Pregătirile pentru nuntă fuseseră întîrziate din cauza mobilizării mele la Ploiești. Apoi a apărut un alt obstacol, la care nu mă gîndisem nici o clipă: Elena era catolică (din cauza bunicii franțuzoaice) și-mi cerea să-mi iau angajamentul că ne vom crește copiii în spiritul religiei ei, lucru care-mi displăcea profund. Pentru mine, a fi român însemna a fi ortodox. Ideea că prin propria-mi voință descendenții mei aveau să abandoneze credința strămoșilor îmi apărea ca o trădare. Am argumentat din răsputeri; la rîndul ei, Elena a fost de neclintit. Cea mai afectată fusese bunica. „Cândeștii se vor răsuci în mormînt!" Însă apoi, ajungînd într-un punct destul de periculos, de ruptură, m-am gîndit să cedez. De cealaltă parte, Elena înclina acum să-mi dea cîștig de cauză, fără ranchiună, mai ales că Biserica noastră era eminamente tolerantă. În cele din urmă, am lăsat de la mine, însă din această primă înfruntare, din care am ieșit învins, mi-a rămas pitit acolo, undeva, un gust amar.

*

Nunta a avut loc pe 15 februarie. O scurtă formalitate la Primăria din Piața Amzei, apoi ceremonia la Sf. Iosif. Frigul îți intra în oase, zăpada proaspăt

căzută scîrțîia sub tălpi. Autoturismele patinau pe străzile prost curățate. Era prezent tot Bucureștiul, într-o atmosferă de veselă exaltare. Războiul era departe. Dar în timpul oficierii căsătoriei, pătruns pentru prima dată de importanța pasului pe care-l făceam, am devenit grav, aproape trist. Am dat apoi o petrecere cu mulți invitați, la părinții Elenei.

Cînd am încercat să retrăiesc acele momente, am realizat că parcă fusesem absent, că toată acea tevatură era legată de altcineva, nu de mine și de Elena. Revăd mereu un film jucat de actori necunoscuți. Chiar bunica și celelalte rude ale mele erau altele decît personajele copilăriei mele.

*

Am avut două zile de permisie pe care le-am petrecut la Brașov, în noul hotel „Aro". Totul era „lux, calm și voluptate". A trecut iarăși atît de repede, încît, în subconștient, a fost înregistrată ca ceva aproape ireal.

M-am întors la Ploiești, orașul de provincie, la cazarmă. Elena își petrecea timpul mai mult singură, într-un hotel dărăpănat. Seara, pe străzi, din precauție, luminile erau cît mai rare. Duminicile după-amiaza ne plimbam, cu oprire la cofetăria plină de soldați germani, care devorau prăjituri cu frișcă.

Elena se plictisea. Au apărut primele certuri, care mă mîhneau. Urmau nopți de dragoste, care ne făceau să uităm. Însă, pe nesimțite, noțiunea de bucurie a conviețuirii se despărțea simțitor de pasiunea fizică. Elena a rămas însărcinată. S-a născut astfel, mai întîi, un sentiment de responsabilitate, care dă vieții o nouă dimensiune. Nu mai dispui practic

de propria existență, dar în același timp răspunzi de cea a altuia.

Pe la sfîrșitul lunii martie am fost nevoiți să ne separăm pentru prima dată: eram trimis, vreme de trei luni, la un centru de instrucție la Vălenii de Munte. În zadar mă străduiam să-mi spun că asta era soarta a milioane de cupluri și că totuși noi eram norocoși, fiindcă nu plecam pe front; tot credeam că era o nedreptate. Elena stătea încruntată și nu puteam să-mi dau seama cît era la ea supărare, cît revoltă împotriva sorții și cît reproș că nu putusem să mă „descurc" cumva. Nu fără reticență, s-a mutat apoi la București în fostul apartament al bunicului meu (mort în ajunul războiului).

La Văleni am regăsit atmosfera de școală militară — la început cam plictisit (noi „făcuserăm războiul", iar ofițerii din spatele frontului aveau pretenția să ne învețe abc-ul artei militare!) — apoi cu o oarecare duioșie. Instrucția era aspră, în schimb disciplina nu ne încurca prea tare. Stăteam la localnici, cîte cinci sau șase, în case țărănești și, o dată cu căderea serii, programul nostru nu mai cunoștea rigoare. Citeam, hoinăream, unii umblau după fuste, alții jucau pocher pînă în zori. În fiecare zi exerciții, manevre, marșuri cu cîntec. Bucuria primară a cîntatului în grup... Camaraderia necondiționată cu acești necunoscuți veniți din orizonturile cele mai îndepărtate. Ce simbioză admirabilă putea să realizeze acest ritm simplu!

Zăpadă mai era doar pe creste. Primăvara izbucnea exuberant în acest colț de paradis. Dacă n-ar fi fost dorul meu nebun după Elena, m-aș fi considerat fericit.

Nemții reluaseră ofensiva în Est. Sevastopolul căzuse. Avangarde ale lor ajunseseră deja în Cau-

caz. Fără nici un fel de îndoială, războiul urma să se sfîrșească în cîteva luni.

În iunie am fost lăsat la vatră. La puțin timp după aceea, am aflat că Ministerul Finanțelor recruta tineri „referenți" pentru Departamentul de Relații cu Străinătatea. M-am prezentat la concurs, mai mult de formă, după vreo patru sau cinci zile de pregătire în pripă, care nu-mi slujiseră decît să aflu în ce cumplită ignoranță mă aruncaseră cei doi ani de inactivitate intelectuală. Convins că n-aveam nici o șansă, am susținut proba foarte relaxat. Și am fost admis.

Astfel a început o cu totul altă viață pentru mine. Am descoperit Administrația (cu A mare) dinăuntru, nu din exterior și, pe legea mea, mașinăria m-a impresionat mai degrabă favorabil. E adevărat că de-abia ieșisem din Armată... Mă familiarizam cu arhivele; am fost pus în scurt timp să fac cîteva cercetări, apoi chiar să pregătesc niște rapoarte. Am prins gust de toate astea.

O dată sau de două ori pe zi, buletinele informative sau ziarele îmi aminteau că acolo, la 2 000 de kilometri, erau bărbați care se băteau în continuare, care sufereau, care mureau... Dar de ce aveam mustrări de conștiință? Regimentul meu se afla în spatele frontului, iar eu îmi făcusem deja datoria. Ajunsesem chiar să mă conving că „eram mai util patriei" aici decît pe front. Și dacă aș fi fost rechemat acolo, să zicem mîine? La această idee simțeam, invariabil, o strîngere de inimă și încercam să mă gîndesc la altceva. Nu vorbeam despre asta cu nimeni. Pe de altă parte, cum aș fi putut să le vorbesc colegilor mei de birou despre război, cînd nici unul dintre ei nu fusese pe front? Un fel de pu-

doare mă făcea să tac. Oricum, n-ar fi putut înțelege. Elena cu atît mai puțin, deși din alte motive. Ea își imagina războiul ca fiind aproape de legendă, prin prisma povestirilor aventurilor tatălui ei, tînăr general, comandînd un batalion de asalt, ale cărui curaj și îndrăzneală frizau inconștiența. Nu l-am văzut decît o dată, după căsătoria mea, cu ocazia unui scurt sejur al lui la București; aerul jovial și seninătatea sa erau într-un contrast izbitor cu fricile și angoasele mele, încît m-am speriat. Cu Elena nu vorbeam despre război decît comentînd la rece evenimentele. Era, de altfel, un subiect de dispută, fiindcă ea era anglofilă pînă la exces.

*

Elena părea fericită. Mă avea aproape, doar al ei. Maternitatea o făcuse mai tandră. Eu eram numai atenții, neliniștit la cele mai neînsemnate indispoziții ale ei. Ființa mică, venită și din mine, care creștea în ea ca un mister nu-mi era încă nimic — o formă nedefinită aproape monstruoasă, la care preferam să nu mă gîndesc; în vreme ce Elena, iubitoare, suferindă, care ar fi putut să moară, era toată viața mea.

O duceam uneori seara să se răcorească după canicula de peste zi, la unul dintre restaurantele acelea aerisite, caracteristice Bucureștiului de altădată, numite grădini de vară. Sub coroanele arborilor sau sub bolțile de verdeață, așezate pe mese acoperite cu fețe de un alb îndoielnic, lămpi zvelte, camuflate, creau o atmosferă artificială, de carnaval. În mijlocul grădinii, un grătar imens, în care scînteia jăraticul din cărbune de lemn, răspîndea un miros îmbietor de mușchi de vacă și de mititei.

Ni se aducea un vin acrișor îndoit cu sifon. Taraful țigănesc venea să ne cînte la ureche. Amețeala ușoară care ne cuprindea se întindea în jur, spoind totul cu optimism. Ne făceam planuri de viitor. Din cînd în cînd, Elena îmi lua mîna, se apleca puțin spre mine și-mi șoptea: „Mă iubești?" O adoram. Niciodată mai tîrziu n-am putut regăsi această bucurie fără umbre, plenitudinea de atunci, fără gînduri tulburi.

*

Pe la sfîrșitul lui septembrie, veștile de pe front nu erau deloc liniștitoare. Ofensiva germană bătea pasul pe loc, de la Leningrad la Kuban. La Stalingrad, situația era deplorabilă. Am aflat nu după multă vreme că Antonescu, care inițial nu acceptase să trimită în afara frontierelor decît cîteva regimente de elită (tancuri, cavalerie, vînători de munte), cedase presiunilor guvernului german și se pregătea să trimită pe front mai multe divizii de infanterie.

Într-una din primele zile de octombrie am primit ordin de rechemare pe front. Ca în fața unor vești care te sperie, am dovedit mult calm. În acea seară Elena a plîns puțin, pentru prima dată. Va rămîne singură, însărcinată, iar eu voi pleca spre un necunoscut absolut.

Fără să-mi spună, directorul meu a făcut demersuri la Marele Stat-Major pentru a-mi obține o amînare, argumentînd că eram indispensabil pentru pregătirea viitoarelor negocieri comerciale cu Turcia. M-au păsuit cincisprezece zile. Restul regimentului plecase de mai multe săptămîni.

Mă uitam cu luare-aminte și cu nostalgie la obiectele care făceau parte din confortul nostru cotidian:

fața de pe masă, argintăria, radioul, patul mai cu seamă — un pat mare, moale, cu cearșafuri bine întinse; ce minunăție! — în care mă strecuram seara cu o voluptate plină de neliniști, ca și cum urma să fiu lipsit de această bucurie elementară pentru tot restul vieții; și Elena venea să se ghemuiască la pieptul meu. Încă cinci zile, patru, trei...

Am plecat într-o seară de sfîrșit de octombrie, din gara Ploiești, împreună cu alți o sută de militari din regimente diferite. Pe peronul cu felinare camuflate, un ofițer mă privește la lumina lanternei și îmi dă o listă: „Răspundeți de acești oameni pînă la Rostov!" Eu salut: „Să trăiți, am înțeles!"

Trenul se leagănă ușor în noapte. Vagonul e vechi, de clasa a treia, fără compartimente, cu banchete din lemn. Un soldat mă ajută să-mi ridic geamantanul în plasă. Ce mi-o fi venit să-mi iau valiza asta, de parcă experiența nu mă învățase că un infanterist nu poate să care decît ce e pe el!... Însă era imposibil să renunți de bunăvoie la cele cîteva simboluri ale omului civilizat: lenjeria de corp, o apă de colonie, o sticluță de coniac, două-trei cărți... Dacă ne prindea războiul în tranșee toată iarna?

Bancheta era tare. La fereastră, perdelele negre erau trase. Una cîte una, luminile din compartiment se potoleau. Numai cîțiva împătimiți mai jucau pocher într-un colț. Aproape liniște, fum opac de tutun. Trenul înainta cu o încetineală exasperantă, oprind des cu scrîșnet de roți și zgîlțîituri. Dormitam.

Trenul a oprit mai demult într-o stație. Tremuram de frig. Gura îmi era uscată. Îmi trec degetele prin părul care mi se pare bolnăvicios, străin. Unde-om fi? Dau la o parte un colț de draperie: orizontul din fața trenului, împuns de o dungă de lumină, îmi vestește mijirea zorilor. Înseamnă că am

dormit mult. Înecată într-un nor de vapori albi, o locomotivă de cînd lumea pufăie și șuieră, trăgînd după ea cîteva vagoane de marfă.

Da, e-adevărat, pleci în Rusia... chiar în Rusia... campania de iarnă în Rusia... Mă apucă din nou tremuratul. Să fie oare frica de moarte? Nu cred. Era un alt soi de frică: frica de noapte, din copilărie. Rusia imensă și misterioasă, simbol, pentru noi, al terorii traversînd secolele; de la invaziile barbare; din secolul al XV-lea, cînd Ștefan cel Mare, după ce i-a dat-o de soție marelui cneaz al Moscovei pe fiica sa, n-a mai primit nici o veste de la ea... Rusia, de care nu ne separa decît un fluviu, pe care noi o ignoram complet și care, de fapt, era la mii de kilometri depărtare de noi; era ca țările de dincolo de mări. Acum, la orizontul tivit de coline și de livezi, sate de țărani... Ne vom aventura în stepele fără de sfîrșit de unde nu ne vom mai întoarce...

*

Locomotiva ne trage o idee în spate, apoi oprește vagoanele în fața unui șir de magazii cu cereale. Gara trebuie să fie pe cealaltă parte. O să cobor să văd unde sîntem. Mă trezește aerul aspru al dimineții. Trece prin fața mea un impiegat cu o lanternă.

— Unde sîntem?

— Sihlea.

(Fac un calcul rapid; n-am făcut decît vreo 120 de kilometri.)

— Și ce-așteptăm?

— Rapidul de Iași.

— Va dura mult?

Răspunsul se pierde o dată cu zgomotul pașilor pe pietriș.

Traversez calea ferată. În sala de așteptare prost luminată, cîțiva țărani dorm pe banchete. Miros închis. Mă strecor pînă la șeful gării.

— Da, rapidul are întîrziere. Douăzeci de minute. Așezați-vă aici, domnule locotenent! E mai cald!

Îmi face semn spre un scaun pe care îl așază lîngă o sobă din fontă, a cărei căldură mă pătrunde imediat, o dată cu o plăcută toropeală. Șeful gării iese pe peron, cu un fular în jurul gîtului. O pală de vînt rece. Pe masă pîlpîie slab o lampă cu petrol. Telegraful își continuă țîrîitul neregulat. Ce spune? Fîșia de hîrtie se derulează încet, alunecînd pe jos. Șeful gării se întoarce, își aruncă o privire pe hîrtie, bate cîteva clipe ușor pe maneta telegrafului, apoi iese din nou. Șuieratul unui tren mă face să tresar.

— Domnule locotenent, rapidul de Iași! E cazul să urcați, fiindcă nu oprește aici.

Ies. Șuieratul răgușit se ascute, apoi coboară un ton și se pierde într-un horcăit slab. Rapidul intră în gară cu un zgomot greu de fier și de vînt. Pornim și noi.

Astfel, zi după zi, înaintam spre Est. Iași, Pervomajsk, Kirovograd, Dnepropetrovsk... Tristețea toamnei mi se părea mai dezolantă ca de obicei. Pe alocuri, un praf fin de zăpadă vestea frigul ce urma să vină. Peisajul monoton nu mă prea interesa; priveam fără să văd. Din cînd în cînd mă cufundam în *Evoluția creatoare* a lui Bergson; era singura carte pe care o luasem cu mine, în afară de cronica veche a lui Ion Neculce, care descrie exilul lui Dimitrie Cantemir chiar în țara în care ne aflam.

Dimineața și seara făceam apelul ostașilor din detașamentul meu. Un singur om dispăruse pe drum,

chiar din prima noapte. Am aflat că era de prin părțile Buzăului și că nu rezistase ispitei de a-și vedea soția încă o dată înainte de plecarea pe front. Îi spusese unui camarad că se va alătura primului convoi, care venea spre Est. Nu știam cum va ieși din belea; deocamdată nu mă preocupa decît gîndul necazului pe care lipsa acestui om din grupul ce-mi fusese încredințat mi-l va pricinui la sosirea la unitate.

Nu mai țin minte cîte zile de tren ne-au trebuit pînă să ajungem la destinație. La Dnepropetrovsk, aflaserăm că divizia noastră era dislocată la sud-est de Stalingrad, în Stepa Calmucă. Nu știu de ce numai acel nume, acea sintagmă, „Stepa Calmucă", fusese de ajuns ca să-mi infiltreze în inimă un fel de neliniște — „stepa" îmi evoca o întindere nesfîrșită, fără vegetație și, în toamna înaintată, probabil seacă, vîntoasă, cu totul inospitalieră, iar „calmuc" era iarăși semnul a ceva foarte depărtat, foarte străin, asiatic... Plăcile cu numele gărilor erau camuflate și parcă nici n-am mai avut curiozitatea să aflu unde ne găseam cînd, în noapte, la o nouă haltă, a venit ordinul ca cei din vagonul meu să coboare. Agitație, zgomot, oamenii amorțiți de somn și de nemișcare... Cine mă ajută să-mi car lădița?... Restul nopții, încartiruiți într-o școală nu departe de gară. Ne-am trîntit pe jos sau pe bănci prin sălile de clasă. Frig și miros de igrasie. Cînd am ațipit, am primit o fasole caldă, cu bucăți de slănină, așa că mi-am revenit puțin. A doua zi trebuia să vină niște camioane, să ne ducă pe poziții, care erau cică la sute de kilometri de gară.

Am plecat a doua zi în două camioane cu doar două bănci laterale, pe drumuri proaste, care ne scuturau mațele. Cum nu legasem prietenie cu nici

unul dintre ceilalți ocupanți și fiindcă zgomotul motorului și al roților te silea să zbieri ca să fii auzit, nu țin minte să fi vorbit toată ziua cît am mers. A doua zi, ne-am oprit din cînd în cînd ca să coboare cîțiva oameni, în preajma unui comandament de divizie sau de regiment. Ceea ce mă impresiona era lipsa forfotelii din spatele frontului, așa cum o cunoscusem în Basarabia și în Transnistria. Am trecut abia pe lîngă o singură baterie de artilerie grea, chesoane, cai, cîteva mașini — apoi o impresie de gol imens. Poate eram încă departe, în dosul frontului? Am ajuns în sfîrșit la postul de comandă al regimentului. Se săpase un adăpost mai adînc, acoperit cu scînduri și un strat gros de pămînt deasupra. Înainte de a ajunge, într-o mică vale, am văzut ascunse două mașini, una militară, deschisă, vopsită în kaki, cealaltă — un cupeu de oraș. Nu departe, două Brand-uri de 120 pe jumătate îngropate și un pîlc de cai cu îngrijitorii lor.

Colonelul Iliescu, care comandase regimentul înainte de Odessa, fusese grav rănit la Tatarka și era acum înlocuit de colonelul Damian, pe care-l cunoșteam de cînd era locotenent-colonel. Mi-era mai simpatic decît Iliescu și primirea călduroasă pe care mi-a făcut-o acolo, în vizuina lui, parcă m-a îmbărbătat. Poate-i făcea plăcere și lui să regăsească un fost subaltern, pe care nu-l mai văzuse de aproape un an. Așa că, în loc de a mă pune îndată în temă, s-a grăbit mai întîi să-mi ceară mie vești „de-acasă" — cum e moralul în țară, cum trăiesc civilii, ce se mai aude cu politica. Încercam și eu să-i satisfac curiozitatea, cu toate că nu aveam nimic senzațional să-i raportez. Dar el insista. Vădit îi era dor de țară și se simțea aruncat în necunoscut, atît

de departe. Ar fi putut, desigur, ca unii să resimtă un fel de mîndrie și să dea chiar în fanfaronadă la gîndul că eram noi, acum, românii care merseserăm cel mai departe cu arma, dar nu era felul lui!

M-a tratat cu o țuică fierbinte și cu un biscuit, și abia apoi mi-a expus situația. De față era numai adjunctul său, maiorul Grosu, nou în regiment și pe care, deci, nu-l cunoscusem. Damian n-a ezitat să-mi facă, fără ocol și fără teamă, un raport foarte sumbru al situației. I se dăduse diviziei un front de apărare cu totul disproporționat față de mijloacele ei. Era întinsă pe o distanță cel puțin dublă față de ce era „scris la carte". Soldații se aflau răsfirați în gropi individuale la cîteva zeci de metri unul de altul, prin urmare cu un sentiment de „abandon". În spate nimic sau aproape nimic. Artilerie prea puțină pentru întinderea frontului. Rezerve? Cică trebuie să avem încredere în puterea armatei germane, care avea rezerve, unități de tancuri, nu departe de frontul ținut de noi.

— Ai văzut ceva cînd ai venit?...

— Nu.

Maiorul Grosu intervenea ca să tempereze pesimismul lui Damian.

— Domnule colonel, știe Comandamentul german ce face! Are divizii în rezervă la cîteva zeci de kilometri!...

— Nu la cîteva zeci, la cîteva sute, sărea Damian. Rușii s-au pregătit intens și, ajutați masiv de americani, pregătesc o lovitură la care nu putem face față! Moralul trupei e zero! Vă dați seama că la data asta, cînd se apropie gerul, nu ne-a sosit încă echipamentul de iarnă? Soldații tremură de frig în groapa lor individuală și nu pot să le distri-

bui țuică fiartă tuturor! Lucru nemaivăzut pînă acum, au dezertat oameni, trecînd noaptea la inamic!... Chiar cîțiva gradați!... De aceea știe dușmanul totul despre situația în liniile noastre. Cînd difuzează cu megafoanele lor, citează și numele comandanților noștri de unități... Domnului mareșal i-au propus nemții să ia comanda frontului de la Stalingrad. Era normal să refuze, că tot ar fi trebuit să asculte de ordinele venite de la *Oberkommando der Wehrmacht*! Dar barem să fi venit în inspecție, să fi văzut că avem încă echipamentul de vară... că sîntem înșirați pe zeci de kilometri și fără sprijin în spate — și atunci să amenințe cu retragerea întregii armate române de pe acest front!... A venit însă domnul general Șteflea și și-a dat seama de situație. Va fi raportat mai sus... Ne-a dat de altfel și nouă informații de pe dispozitivul din cotul Donului care nu erau deloc liniștitoare... Cică, nu de mult, linia precisă între armata a 6-a germană și armata a 4-a română nu fusese încă fixată!... În zona noastră, intrarea în dispozitivul de iarnă s-a făcut în condiții extraordinar de grele... Ai văzut și dumneata, aproape nu se găsesc deloc localități... Iar în stepa asta de unde să iei lemne de foc sau pentru adăposturi, dacă nu ni se livrează? Nu ni s-a adus destul furaj pentru cai... slăbesc bietele animale văzînd cu ochii — multe ne mor — or, noi sîntem o armată hipomobilă! Cu ce ne mai mișcăm de aici?

Mai stătea o clipă îngîndurat, apoi relua cu un fel de furie:

— Pe tot frontul Armatei a 4-a, organizarea pozițiilor s-a realizat într-o măsură foarte mică, fiindcă nu ni s-a repartizat destul material... sîrmă, pari, mine, explozive... aproape nimic... În prezent, oamenii și animalele se găsesc sub cerul liber, după

cum vezi... Doar o mică parte în adăposturi, care nu-i feresc decît de vînt! Comandamentul german ne tratează inadmisibil, ca și cînd n-am fi decît figuranți!... Mi s-a raportat că în spitalele germane răniții români primesc o alimentație mai redusă decît răniții lor — scandalos!...

Vădit, colonelul Damian nu-i avea la suflet pe nemți. După o pauză a reluat:

— Domnule, oamenii noștri politici sînt orbi! N-au înțeles că, de aproape un an de cînd a intrat America în război, Axa a pierdut partida!...

A mai protestat Grosu:

— Ei, domnule colonel, exagerați!

— Ba ai să vezi!

*

Simțeam că în față se pregătește ceva. Era un du-te-vino vizibil și vîntul dinspre nord-est ne aducea în rafale zgomotul înfundat al tancurilor. Sovieticii părăsiseră consemnele de tăcere și camuflaj, și foloseau din plin armele războiului psihologic. În fiecare zi, megafoanele lor difuzau către noi vești din spatele frontului, de pe frontul din Stalingrad și din liniile noastre, alternînd făgăduieli și amenințări:

— Români, peste opt zile, Armata Roșie, cu unități proaspete, va ataca pe tot frontul și forța ei irezistibilă vă va copleși! Români, rupeți alianța rușinoasă cu hoardele naziste! Alăturați-vă neînvinsei Armate Roșii!...

— Români, peste șapte zile...

Mitralierele noastre încercau să acopere această voce venită din altă lume. Dar, cu încetul, teroarea luase locul enervării și fricii.

*

19 noiembrie 1942. În dimineața aceea mă trezisem cu noaptea-n cap, tremurînd. Ciulesc urechea. Nimic. În adăpost, cineva sforăie. Lampa cu abajur se mișcă ușor. Mă dezvelesc. Deși pe jos era dușumea, frigul și umezeala îmi intraseră în oase. Mă dureau toate articulațiile. Cît să fi fost ceasul? Mă chinui să descifrez ora de pe cadranul fosforescent: cinci fără zece. Ies din adăpost. Beznă. O burniță ușoară îmi îngheață fața. Îmi ridic gulerul de la manta. Atent, încordat, aștept. O liniște extraordinară — liniștea dinaintea furtunii. Deodată, se aude în depărtare un bubuit de tunet care crește spre noi. Într-o clipă, peste liniile noastre se abate un bombardament atît de violent, de dens și de intens, că nu mai puteai distinge șuieratul obuzelor de explozia finală; era pur și simplu un clocot înspăimîntător, un neîntrerupt cutremur.

Mă întorc grăbit în adăpost. Era deja agitație în jurul telefonului de campanie, pentru a prinde o legătură cu batalioanele, cu divizia. Rînd pe rînd, Grosu și colonelul Damian încercau să înțeleagă și să se facă auziți în bubuitul infernal de-afară. De-atîtea zgîlțîituri, acoperișul adăpostului începea să cedeze și bucăți de pămînt cădeau cu zgomot înfundat pe căști, împrăștiind praf peste tot. O explozie puternică în spatele meu mi-a întunecat vederea și m-a aruncat la pămînt. Am simțit nisip în ochi, în gură și un miros sufocant de praf de pușcă. Mi-am pipăit șoldul: porthartul era bucăți. „Din nou mi-a surîs destinul", îmi zic. Aud niște țipete; cineva mă îmbrîncește. Ies cu greu dintre dărîmături și inspir cu nesaț. Ne strîngem încet mai mulți, ne numărăm, vorbim despre ce s-a întîmplat, în timp

ce ne îndreptăm spre cele cîteva gropi săpate în jurul adăpostului, în care ascunseserăm armele. Lipseau Grosu și colonelul Scharf. Cobor din nou în adăpost cu un infirmier; strigăm, orbecăim. Auzim niște gemete: era Grosu. O schijă îl atinsese direct în stomac. Infirmierul i-a pus un pansament improvizat, iar eu l-am convins să rămînă pe loc, înfofolit în pături. Puțin mai departe l-am găsit pe colonelul Scharf, mort.

*

Cînd s-a sfîrșit barajul de artilerie — vai, după cît timp? un ceas? mai puțin? — s-a așternut subit o liniște apăsătoare. Nu îndrăznea nimeni să miște, să caute să evalueze pierderile, căci știam că acesta nu putea fi decît preludiul unui atac general. Și, într-adevăr, răgazul n-a fost lung. Mai întîi surd și îndepărtat, apoi din ce în ce mai puternic, ne-a ajuns vîjîitul motoarelor, umplînd parcă spațiul întreg și ne-au apărut, încet, la orizont, siluetele tancurilor, parcă în șir neîntrerupt, în față, spre stînga, spre dreapta...

Artileria noastră — iată că exista, totuși — a început să tragă intens. Carele au încetinit, au început să înainteze în zigzag. Cînd au fost la 400–500 de metri în față, au început tunulețele noastre antitanc Schneider și Bofors să tragă, destul de eficace, dar am primit îndată o ripostă intensă. Apoi, spre mirarea noastră, tancurile s-au retras, afară de două sau trei, probabil lovite, dar bubuitul neîntrerupt se auzea jur-împrejurul nostru, iar peste cîteva ceasuri au reapărut tancurile și, spre disperarea noastră, artileria din spate nu s-a mai manifestat. Am rezistat singuri ore de-a rîndul și cu tunurile anti-

tanc, și cu scurte contraatacuri de infanterie pentru a-i respinge pe eventualii însoțitori ai tancurilor. Nu ne-a salvat, temporar, decît căderea nopții, devreme în acel anotimp. Mai grav era că regimentul, care abia își putea evalua pierderile și menține legătura între batalioane și companii, pierduse orice legătură telefonică și cu unitățile din flancurile stîng și drept și cu comandamentul diviziei. Vîjîitul motoarelor se auzise îndelung în stînga și-n dreapta. Vădit, rămăseserăm singuri într-o pungă, cu riscul de a fi încercuiți.

Colonelul Damian a ordonat plecarea, ca să putem profita de noapte. Retragere „în arici", direcția sud-vest. Și cum ordinul fusese transmis mai departe, în desăvîrșita învălmășeală în care se găseau unitățile, față-n față cu inamicul, nu știu în ce măsură a fost executat. Mă gîndeam cîți răniți și cîți negăsiți fuseseră abandonați în felul ăsta?!

— Ajutor, fraților, nu mă lăsați!

Cum s-auzi strigătul ăsta în noapte, dus de vîntul înghețat, și să nu înnebunești?...

*

Mărșăluiam în fața dispozitivului central, cu grupa sergentului Savu, pe care o avusesem în subordine și anul trecut. Automitraliera făcea parte din avangardă, încadrată de patru sau cinci oameni. Trecînd pe lîngă fostele poziții de artilerie, am văzut tunurile și chesoanele abandonate. Ne izbeam în noapte de cadavre de bărbați și de cai. Am recuperat mai departe cîțiva cai priponiți și cîteva căruțe în care i-am urcat pe răniții care fuseseră în stare să ne urmeze. Automobilul colonelului Damian fusese lovit în plin de un obuz, dar l-am găsit aproape

intact pe cel al colonelului Nicolescu, de la Statul-Major. Era acum în spatele nostru, cu farurile stinse, cu cei doi colonei și cu locotenentul Ionescu.

*

Sergentul Savu. Un tînăr nemaipomenit, despre care se spunea că avea milităria în sînge. Mă întrebam, în starea mea de oboseală extremă, de unde mai avea putere să-mi istorisească volubil peripeții din timpul zilei... Acea incredibilă întîmplare cu el, la căderea serii, în vremea învălmășelii de nedescris de după contraatacul nostru. La un moment dat, se trezise întins lîngă un bărbat, amîndoi epuizați de oboseală și de stres. S-au strîns unul în altul, spate în spate, ca să se încălzească. Savu a ațipit, nu știa cît — cinci minute, o oră — și s-a trezit tremurînd, auzindu-l, ca într-o glumă proastă, pe cel de lîngă el vorbind în rusă. Într-un final a înțeles: era un ciolovec, așa că, dintr-o mișcare a sărit pe el și-a început să-l strîngă panicat și nebunește de gît, pînă ce corpul de dedesubt a încetat să se zbată, devenind o masă inertă și moale.

*

Ne-am strecurat prin partea de sud a sovhozului, ale cărui clădiri erau cuprinse de flăcări, în dreapta noastră, înroșind cerul pe care parcă puteai să-l atingi. Epuizării fizice i se adăugau tensiunea și frigul. Aproape că nu-mi mai simțeam mîinile, înghețate bocnă, pe care le îndesam în buzunarele aspre ale mantalei; pe pămîntul zgrunțuros, mersul îmi era din ce în ce mai clătinat. Savu a venit lîngă mine.

— Vă e rău, domnule locotenent?

— Mda.
— Ce-or mai aștepta nemții, cu blindatele lor?
— Cu siguranță vor contraataca!
— Sigur, cînd vom fi deja în Siberia...
Liniște.
— Nu mai scăpăm de-aici, domnule locotenent! Așa a fost scris!
„Așa a fost scris!"

*

„Așa a fost scris!" Se alătura astfel răbdării milenare, infinite a rasei noastre. „Așa a fost scris!" El făcuse ce trebuia, dar, așa cum spunea și cronicarul, nu vremile sînt sub noi, ci noi sîntem sub vremi. Putea să-i fie foame, sau sete, sau rău, sau frică — nu mai conta. Timpul resemnării totale începuse.

*

În timp ce întunericul nopții se îngălbenea încet-încet, cu o ceață subțire, ni s-a părut că vîntul dinspre nord-est se potolea și din cealaltă parte ne parvenea, în valuri, un zgomot îndepărtat de motoare. Automitraliera a făcut un semicerc și a venit spre noi, căutîndu-l pe colonel. În spatele nostru, din aproape în aproape se transmitea ordinul de oprire. M-am întors spre grupul care se formase în jurul celor două vehicule.
— Sînt Panzerele care contraatacă!
— Pot fi foarte bine rușii, care vor să ne strîngă ca într-o menghină...
Colonelul a hotărît să-l trimită în recunoaștere pe maiorul Lupu, împreună cu locotenentul Stepan, care știa limba rusă. Automitraliera, cu un șervet în chip de fanion alb, a pornit lent spre vest.

*

Emisarii au revenit, transmițînd un ultimatum din partea comandantului tancurilor rusești care ne împiedicau retragerea: vor declanșa atacul în cazul în care în următoarea jumătate de oră regimentul nostru nu se preda.

— Părerea dumneavoastră, domnilor!

Colonelul ne privește pe fiecare în parte: pe colonelul Nicolescu, detașat de la Statul-Major, pe maiorul Lupu, pe locotenentul Ionescu, observator de artilerie, pe maiorul Bărbat. La dreapta mea, pe maiorul Popescu, care ședea un pic în spate.

Fulgi mici de nea, în formă de minuscule sloiuri de gheață, îmi ciupeau obrajii, silindu-mă să-mi închid ochii. Gulerul ridicat al mantalei îmi acoperă urechile și-mi ridic umerii ca să fac puțină căldură cefei. Îmi tremură dinții, agasant de altfel, fiindcă pare că mi-ar fi frică. Mi-e frig și n-am înghițit nimic cald de mai bine de 24 de ore. Dar nu asta contează, ci faptul că mă simt prost. Încerc să-mi strîng fălcile. În zadar: dinții îmi clănțăne în continuare. Atunci îmi mușc buza inferioară. „Părerea dumneavoastră, domnilor!", spusese colonelul mai devreme.

Eu n-am ce să răspund. (Ce ciudată metamorfoză declanșează în noi responsabilitatea: *n-aveam nici o responsabilitate*; eram un simplu obiect, un obiect conștient că e obiect, satisfăcut cumva de starea sa de fapt... Să ne predăm? Să rezistăm? Astăzi fac un efort serios de memorie ca să-mi dau seama cum se ciocneau în mintea mea cei doi termeni. Fără îndoială că acum, *a posteriori*, reconstituirea era mai rațională și artificială. De bună seamă că în mine nu se dăduseră atunci lupte contradictorii, ci mai

degrabă eram într-o stare generală de stupoare și de tulburare. Nici n-am apucat să-mi dau seama dacă era vorba de vreo pendulare interioară între doi termeni, căci răspunsul colonelului mi-a revelat faptul că mai exista și o a treia posibilitate)... Maiorul Lupu a rupt tăcerea.

— N-avem, în nici un caz, mijloace de apărare. N-avem artilerie, n-avem adăpost, ci doar o trupă epuizată...

Nu se auzea nici musca. Atunci, colonelul Damian a spus:

— Sînt de aceeași părere. Prin urmare, domnilor, fiecare pe socoteala lui.

Și, cum nimeni nu se mișca din loc, repetă nervos:

— Nu m-ați auzit? Am ordonat că, începînd de acum, *fiecare e pe socoteala lui*!

Ofițerii au plecat în pas alergător la oamenii din subordine.

— Nicolescu, ia mașina! Și pe locotenentul Ionescu, pe maiorul Grosu și pe... (mă caută din ochi) Milescu!

— Și dumneavoastră, domnule colonel?

— Eu rămîn!

Încerc din nou:

— Haideți, domnule colonel!

— E un ordin! Plecați!

Îl salut. Într-o clipită mi-am recăpătat complet energia. Mă reped, cu locotenentul Ionescu, la căruța în care zăcea Grosu.

Vestea s-a răspîndit ca focul. Soldații fugeau în toate părțile. Cîțiva dintre aceștia au deshămat caii și s-au aruncat pe ei fără șa și fără hățuri. Răniții ne implorau să nu-i lăsăm. O căruță pornise în galopul cailor...

Ne-am chinuit să-l așezăm pe Grosu, care țipa ca din gură de șarpe la fiecare mișcare. Colonelul Nicolescu și locotenentul Ionescu s-au așezat în spate, lîngă el. Eu stăteam în față, lîngă șofer, împungînd cu o pușcă-mitralieră geamul spart. Cît ai clipi, automobilul a fost luat cu asalt — oamenii se agățau de trepte, de portiere sau de capotă. Șoferul țipa la ei să coboare, demarînd în forță și așa, încărcată cu fugari, mașina a luat drumul stepelor, spre sud.

Ochii noștri iscoditori încercau să ghicească terenul, să pătrundă prin ceață. Dacă ne pomeneam față în față cu vreun tanc? Încetul cu încetul, vizibilitatea se îmbunătățea, iar șoferul a prins curaj și a început să accelereze mai vîrtos. Nu mai auzeam zbîrnîitul tancurilor. Ne strecuraserăm printre ele. Un sfert de oră mai tîrziu, în spatele nostru a început salva de tunuri.

*

Am parcurs mulți kilometri fără să dăm de vreo pistă cînd, dintr-un luminiș, am zărit la vreo 300–400 de metri în fața noastră o coloană continuă care se tîra dinspre nord-est spre sud-vest. Ne-am oprit și am studiat-o atent prin binoclu: erau ai noștri, care se retrăgeau pe șoseaua din Abganerovo. Un șir fără sfîrșit de camioane, căruțe, tunuri, chesoane. Cîteva grupuri de călăreți și, de-a lungul cortegiului, oameni care mergeau pe jos, în ținutele cele mai diverse — mantale, foi de cort, veste, caschete, bonete de blană, broboade, siluete învelite în pături. Ne-am apropiat și ne-am alăturat coloanei de vehicule care se deplasa cu o încetineală care te ducea la disperare. Pasagerii noștri „clandestini" au coborît în sfîrșit. Și-au strecurat mîinile înghețate la

subsuori, strîmbîndu-se de frig, și s-au amestecat în șirul tăcut al infanteriștilor.

La un moment dat, coloana a împietrit definitiv. Siluete de soldați defilau încet de fiecare parte a mașinii. Am coborît să văd ce se petrecea. La cîteva sute de metri în față, un mal rîpos, rîul care purta în spinare fel de fel de obiecte, ce se aglomerau spre podul de vase supraîncărcate de mașini și de oameni. Se pare că ambuteiajul se crease pe celălalt mal. Se vedeau, la jumătatea coastei, mulți oameni care se agitau pe lîngă niște piese de artilerie. M-am întors. Camioane ale Crucii Roșii. Un post chirurgical. În picioare, lîngă o ambulanță, îl recunosc pe doctorul Gheorghiu. Avea fața trasă, dar era proaspăt ras, impecabil. În prezența acestei figuri cunoscute, m-am simțit mai relaxat. M-a luat imediat la întrebări:

— A, dumneata!... Ce unitate?

— 32, infanterie.

— Aha și...

Nu apucă să-și sfîrșească fraza; privește spre podul de unde venea o rumoare confuză, dar nimic nu pare să se miște.

— Vino cu mine!

Am plecat într-acolo, împreună cu doctorul și cu un infirmier, amîndoi purtînd brasarda Crucii Roșii. Am ajuns la locul învălmășelii produse de răsturnarea unui cheson de artilerie, tocmai în curmezișul drumului. Artileriștii încercau în zadar să-l pună iarăși pe roți — puteau ei oare să părăsească atîta muniție? Cei din urmă, exasperați, ajunseseră să dea cu pumnii în ei.

— Nu mai da, mă, n-auzi?

Intră la încăierare și ocupanții unui camion și iese o bătaie în toată regula. Doctorul se aruncă în-

tre ei, strigînd cu putere. După cîteva clipe, reușește să facă liniște — e medic și e căpitan:

— Deshămați calul care-i la pămînt! Împingeți chesonul spre rîpă!...

Artileriștii parcă-s loviți de stupefacție.

— Ați auzit? zbiară Gheorghiu. Executarea!

S-a dat drumul calului și vreo doisprezece oameni s-au opintit să răstoarne chesonul care se rostogolește cu zgomot către gîrlă. Drumul e liber. Camioanele se urnesc la deal, cu motoarele ambalate. Alergăm și noi către spate, ca să ne regăsim fiecare vehiculul. Sus, pe coastă, toți goneau nebunește peste cîmp, către sud. În spatele nostru s-a auzit deodată un bubuit intens și urletul a mii de voci a umplut văzduhul. Începuse bombardarea podului.

*

Am stat cîteva zile la Kotelnikovo, apoi am fost transportați, împreună cu alți supraviețuitori din Armata a IV-a la vreo sută de kilometri îndărăt, la Kutejnikovo. Am trăit aici cam o lună, într-o atmosferă umilitoare și dramatică. Urmăream confuz fiecare moment al bătăliei care se dădea între giganți, de la Don în Caucaz. Mai multe mari unități de-ale noastre, în special divizii de cavalerie, știam că luptau cu disperare să oprească înaintarea sovieticilor. O vreme am crezut că blindatele lui Manstein vor reface joncțiunea cu armata încercuită la Stalingrad, însă au urmat ruptura frontului italo-german la cotul Donului și retragerea pe frontul de sud.

Printr-un fel de intuiție, de filozofie primară, începuse să crească în noi ideea cum că Germania merita, fără doar și poate, această înfrîngere — cu toate că nu puneam la socoteală lagărele de concentrare și camerele de gazare, neștiind de ele. Dar noi? Ce

crimă comiseserăm? Poate aceea de a fi crezut că ne puteam hotărî destinul care fusese crud dintotdeauna cu neamul nostru... Nu dintotdeauna, căci ultimii zeci de ani fuseseră excepția în istoria noastră. Surghiuniți în acest loc de întîlnire a marilor imperii și invazii, ne întorceam la destinul nostru milenar de popor bătut de soartă.

Pe 22 decembrie, divizia a VIII-a de cavalerie, cu detașamentul Korne, care se afla încă la sud de Abganerovo, a fost la rîndul ei hărțuită și nimicită. Cînd Înaltul Comandament a realizat că era imposibil să refaci unități de luptă din ce rămăsese din Armata a IV-a română, ne-a trimis în țară; acest lucru s-a întîmplat cu încetineală, fiindcă depindeam în totalitate de mijloacele de comunicație ale armatei germane, care trata acum cu dispreț rămășițele unei armate în derută.

Am ajuns la București pe la mijlocul lui ianuarie 1943.

*

Micuțul doarme în leagănul căptușit cu cearșafuri albe brodate. Această formă roșie la față, strîmbăcioasă și plăpîndă e fiul meu. Fiul meu! Mă aplec și-l sărut timid pe figura mică și moale, mirosind a lapte acru. Elena mă trage de mînecă:

— Gata, lasă-l, că-l trezești!

N-am simțit nevoia să mă uit mai cu luare aminte la progenitura mea. Oricum trebuia să ne grăbim, fiindcă Elena avea bilete la un mare concert la Ateneu. În program era concertul pentru vioară de Beethoven, cu George Enescu. Soacră-mea renunțase la biletul ei, ca să pot eu merge cu Elena. Îi voi povesti mai tîrziu „aventurile mele de război"...

Baia caldă, cămașa albă de poplin, costumul bleumarin din lînă subțire, atît de ușor... Nu mai sînt învățat.

Privirea-mi părăsește încet scena; arcușul lui Enescu, întreaga orchestră se estompează, trec în planul doi. Fixez intens un punct de pe cortina grea de catifea gri care încadrează scena. Pe un pliu, acolo, e un cerc verde cu portocaliu și o lumină îl împrejmuiește. Dintr-o dată, în interiorul lui a apărut cîmpul de luptă, atît de viu și mult mai puternic vizual decît îl simțeam ca prezență interioară apăsătoare, monstruoasă... Sînt toți aici, cu mine, încremeniți într-o frică ucigașă... în vreme ce muzica mă prinde blînd și mă pătrunde. Cum pot cele două imagini să conviețuiască în același timp? Sfîrșit de allegro. Orchestra a lăsat să glăsuiască doar vioara. Cadențele își învolburează fioriturile disonante ca o căutare dureroasă a melodiei. Neliniștea arcușului se potolește și laitmotivul revine, surprinzător de iscusit, senin. Ultimele acorduri s-au stins. În sală, fotoliile scîrțîie, tuse, șușoteli. Eu nu-ndrăzneam să-mi întorc capul, de teamă să nu mi se vadă lacrimile ezitante din colțul pleoapelor.

*

Am fost din nou mobilizat pe loc, la minister; însă nu prea mă interesa munca de-acolo. Aveam niște presimțiri teribile în legătură cu ce uragan o să se abată asupra țării, încît nu mă puteam în nici un chip sustrage stării de permanentă neliniște. Majoritatea colegilor mei erau, ca Elena, „anglofili" și de un optimism debordant („trebuie să fii nebun să crezi că anglo-americanii le vor permite rușilor să se instaleze la noi" etc.). Da, într-adevăr, trebuia să fii nebun.

Căutam instinctiv un refugiu în dragostea Elenei, însă se părea că nu mai avea resurse de tandrețe decît pentru copil. Recunosc că eram chiar iritat cînd o vedeam că o preocupa exclusiv creatura asta mică, că o mîngîia, o giugiulea și o striga cu niște nume pe care altădată mi le dădea mie; evident că-mi era rușine de ce simțeam, mai ales că sentimentul putea fi numit chiar gelozie.

După ce plecasem pe front, Elena se mutase la maică-sa și închiriase apartamentul nostru. N-aveam nici un reproș de făcut în această privință, și totuși, mă simțeam straniu în această casă și din ce în ce mai ușor de enervat, pornind de la cele mai mici detalii. Soacră-mea, de obicei eclipsată de puternica personalitate a soțului ei, își lua revanșa în absența lui și avea pretenții de autoritate.

În zadar încercam să regăsesc prospețimea sentimentelor din primele luni ale căsătoriei mele cu Elena; mereu se găsea un obstacol între noi: cînd grija ce i-o purta copilului, cînd familia ei, cînd vreo invitație pe care nu putea s-o refuze... Dispăruse orice urmă de intimitate. Ajunsesem să-mi caut refugiu în ieșirile acestea frecvente care, de fiecare dată, mă plictiseau pînă la dezgust.

*

Eram, la vremea respectivă, prieteni cu familia Bencescu. Pe Dan Bencescu îl cunoșteam de cînd lumea. Era unul dintre numeroșii mei veri îndepărtați, pe care însă îl pierdusem din vedere. Pilot de vînătoare cu 17 victorii omologate; avionul său fusese doborît în Ucraina, cu cîteva luni în urmă. Grav rănit, fusese salvat datorită curajului comandantului de escadrilă, care-și riscase viața ca să-l

recupereze. Trecut în rezervă — în urma accidentului șchiopăta ușor — simțeam că nu se putea acomoda cu viața civilă. Însă umorul și veselia lui o distrau pe Elena, iar eu, cam imprudent, nu puteam decît să mă bucur că o vedeam destinsă, smulsă grijilor cotidiene.

Pe Lola, soția lui, n-o cunoscusem înainte. Se spunea că era cam ușuratică; eu găseam că avea o senzualitate ascunsă. Se purtase de la început foarte familiar cu noi. Mie începuse să-mi placă s-o tachinez. Benceștii ne sunau aproape zilnic și, de multe ori, ieșeam serile împreună la petreceri sau la „Melody's". Prima dată cînd am dansat cu Lola, se lipise de mine atît de ostentativ, că mi se făcuse aproape jenă. Apoi m-a fixat în albul ochilor, cu un surîs triumfător, care mă enervase, de parcă m-ar fi prins în cursă și eu nu-mi dădusem seama.

Am făcut Revelionul cu ei la familia Dona. N-am părăsit-o nici o clipă pe Lola la petrecere. Ipocrit, am încercat s-o duc în alt salon decît cel în care se aflau Elena și Dan. Însă observasem că veneau tot timpul după noi, iar dacă Elena părea indiferentă, Dan ne urmărea atent cu coada ochiului. Am crezut că era gelos și i-am spus Lolei, care mi-a răspuns rece:

— Te-nșeli amarnic! Îl excită să mă vadă în brațele altuia...

Căuta să se justifice, sau îi era complice? În taxiul care ne ducea spre casă, tîrziu în noapte, pe străzile acoperite de zăpadă, Dan o ținea pe Elena pe genunchi. Lola stătea între ei și mine și mă mîngîia îndrăzneț pe întuneric. Dan i-a dat șoferului adresa lor, insistînd să terminăm cheful la ei. Elena n-a fost de acord. Îi eram recunoscător, în ciuda voinței mele.

Întorși acasă, în camera prin ale cărei persiene se strecura o lumină cernită, m-am simțit dintr-o dată foarte obosit, cu capul și cu picioarele grele de dans și de alcool. Ne-am dezbrăcat în semiîntuneric, fără să schimbăm vreo vorbă. În pat, Elena a fost cea care a preluat inițiativa, iar eu am continuat, de parcă aș fi fost beat, cu un soi de ostilitate, de sadism. Am avut impresia că lucrul care se întîmpla acolo cu noi nu era altceva decît un dublu adulter.

*

Calmul prefăcut al Capitalei a fost curmat brusc de o serie de bombardamente puternice ale aviației americane. Asta se întîmpla în ziua de 4 aprilie, pe la începutul amiezii; bombardamentul coincidea cu un exercițiu de alertă aeriană, așa că nimeni nu l-a luat în serios. Au murit atunci, în cîteva minute, cîteva mii de oameni. Bucureștiul, atacat aproape în fiecare zi, avea aspectul unui oraș asediat.

Am realizat că se apropia sfîrșitul și am hotărît ca Elena să ia copilul și să plece în Franța, la bunică-sa. În așteptarea vizei, i-am dus pe ei și pe soacră-mea la Cornățel, într-un DKW paradit, pregătit de Dan.

Am plecat la drum în zori. Timpul era frumos, iar la țară liniște. Pe alocuri, pe cîmp, zăreai căruțe, cai deshămați și pîlcuri de țărani semănînd porumb. M-am întors în București pe la prînz. Coborînd pe strada Popa Tatu, am văzut trecători rupînd-o la fugă. N-am înțeles imediat, așa că am frînat și am scos capul pe geam; atunci am auzit sirenele. Eram pe lîngă Cișmigiu. Mă gîndeam să rămîn afară, în grădini, căci decît să mori sufocat printre

dărîmături, mai bine sfîrșeai la aer curat. Am parcat mașina lîngă trotuar și am intrat în parc. Culcat pe spate în iarbă, cu mîinile la ceafă, cu ochii pe jumătate închiși, aproape de lac, așteptam. În copaci, păsările ciripeau. O briză ușoară clipocea apa. După vreo 20 de minute s-a făcut auzit zgomotul motoarelor și, din înaltul cerului, dinspre vest, au apărut bombardierele. Orașul parcă își ținea răsuflarea și viața se oprise scurt. Nu mai erau decît zumzăitul înfundat, ușor cadențat, crescînd, și această armadă de minuscule cruci albe mișcîndu-se maiestuos pe cerul albastru deschis. Am început să număr: 30, 31, 32... Treizeci și doi sau treizeci și trei în fiecare grupă. 20 de grupe... Ansamblul a descris un arc, s-a îndepărtat spre nord, apoi s-a întors. Apărarea antiaeriană a tunat violent. Au izbucnit buchete mici, cu formă de ciupercă, prea jos însă. Cînd formația se afla din nou deasupra noastră, zgomotul puternic al motoarelor a fost acoperit dintr-o dată de un șuierat ciudat, transformat la scurtă vreme într-un urlet groaznic de sirenă, ca și cum întreaga escadrilă s-ar fi năpustit asupra noastră în picaj; însă avioanele, sclipitoare, își urmau cursul acolo sus.

O ploaie de bombe! Din instinct, am regăsit nevinovatul gest de apărare al copilului: mi-am strîns capul între mîini. Inima mi-a zvîcnit, o dată cu pămîntul, timp de cîteva minute.

La capătul peluzei, un imobil mare și alb se fărîmița fără zgomot, într-un nor de praf; jerbe firave de apă țîșneau pe suprafața lacului. Fumul incendiilor cucerea încet întreg orizontul. Orașul ardea pe kilometri întregi.

Uitasem de mașină, așa că am plecat pe jos spre centru. Totul îmi părea îndepărtat, domolit, atenuat.

*

Formalitățile pentru plecarea Elenei s-au încheiat la începutul lunii mai — pașaportul, vizele franceze, elvețiene, germane și ungare. În ultimul moment începuse să ezite: aliații vor debarca în mod sigur în Franța; era doar o problemă de timp; prin urmare, riscurile războiului nu ocoleau ferma din Dordogne unde se refugiase bunica ei. Și apoi, nu vroia să se despartă de mine; ar fi trebuit să împărțim aceeași soartă. Eu am ținut-o pe-a mea, sfătuind-o să se gîndească la copil și la faptul că nu era nimic mai rău decît să cazi în mîinile rușilor. Dacă rămîneam singur, chiar dacă aș fi fost făcut prizonier cu întreg regimentul meu, tot găseam o cale să fug în Occident, chiar pe jos. Trebuia să facem asta pentru cîteva luni; decizia mea era definitivă.

În timp ce stăteam pe peron în Gara de Nord și vedeam trenul îndepărtîndu-se greoi în noapte, purtîndu-i pe Elena și pe micuț, simțeam un nod încleștîndu-mi gîtul, însă în același timp și o ușurare. O mînă înmănușată a fluturat de cîteva ori la geam, apoi a dispărut. Umbra închisă a trenului s-a strecurat pe după o cotitură.

Îmi dădeam seama că era începutul unei noi aventuri, însă nu și că așa se sfîrșea relația noastră.

*

Ministerul a fost evacuat la Corbeanca, un sat la nord de București, în cîteva vile rechiziționate. Continuam să muncim ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, în ciuda dificultăților materiale de tot felul. Acest efort de conservare mi se părea în același timp admirabil și derizoriu, iar pofta noastră de viață

mi se arăta monstruoasă. Coabitarea „boemă“ favoriza o atmosferă fără constrîngeri, care încuraja familiaritatea, aventurile fără speranță de viitor. Seara, între două buletine de știri, beam, dansam, iubeam.

Pe frontul de est domnea acalmia; situația părea stabilizată, în ciuda debarcării în Normandia a aliaților, ale căror peripeții le-am urmărit cu pasiune, nu numai fiindcă mă temeam pentru ai mei, ci pentru că, din moment ce războiul era pierdut pentru noi, măcar să ne fi rugat ca aliații să ajungă în Europa Centrală înaintea rușilor.

Așa s-au scurs săptămîni întregi. Pe 19 august, armata sovietică a reluat ofensiva și a făcut o spărtură largă în dispozitivul germano-român la est de Iași. În aceeași zi am fost rechemat pe front.

La Ploiești, am aflat că regimentul se va poziționa în sudul Moldovei, între curbura Carpaților și Dunăre, undeva lîngă faimoasa linie Focșani-Nămoloasa-Galați, acolo unde-i opriserăm pe nemți, în celălalt sens, în 1917. Am primit ordin să mă alătur Batalionului 3, ținut în rezervă.

A doua zi în zori am luat trenul, împreună cu un sergent și alți patru oameni. Cînd am coborît în gara Cotești, trebuie să fi fost cam două după-amiază. N-aveam nici un mijloc de transport la îndemînă. Așa că nu puteam decît să mergem pe jos cei șapte kilometri pînă la Jiliștea. Era o căldură nesuferită. Îmi pierdusem antrenamentul și mersul pe jos m-a obosit cumplit. Pe drum, dar din sens invers, venea un șir lung de căruțe burdușite cu obiecte de tot soiul, deasupra cărora erau cocoțați oameni — femei și copii cu ochii stinși. Exodul lamentabil al țăranilor basarabeni care fugeau din calea invaziei.

În timp ce mergeam, am observat că de ceva vreme aveam ca partener de drum un cîine pierdut, o potaie mică și tristă, fără nume, cu o privire rugătoare. Din mers, i-am pus mîna pe creștet și l-am mîngîiat leneș. Mi-a lins palma și a continuat mersul alături de mine.

La un moment dat, am auzit în spate un zgomot de motor: era un camion militar. I-am făcut semn șoferului. A oprit ceva mai încolo. Am alergat să-l prindem și-am mai făcut un efort ca să ne cățărăm înăuntru. De-abia urcați, camionul a și pornit. Cîinele! Uitasem cîinele! A fugit un timp după noi, apoi s-a oprit, descumpănit. Din urma unui nor de praf, privirea lui mă urmărea. Și ce privire... Colegii mei, bucuroși de un asemenea noroc, se așezaseră cum putuseră, rîzînd și țipînd ca să se poată auzi între ei. Mie-mi venea să plîng.

La Jiliștea mi-am regăsit cîțiva camarazi și pe maiorul Popescu, care-și stabilise postul de comandă la școala comunală. Mi-au arătat unde urma să șed. La popota ofițerilor, care se găsea într-un han destul de mic, era o atmosferă posomorîtă și apăsătoare. Puțin după orele zece seara, un ofițer a intrat valvîrtej în sală și, de-abia respirînd, ne-a anunțat lovitura de la Palat. Stupoare. L-am înconjurat apoi, l-am bombardat cu întrebări, am dat fuga la aparatul de radio din camera vecină.

Regele tocmai comunicase Puterilor aliate și asociate că accepta condițiile capitulării puse în aprilie de către guvernul sovietic. Îl arestase pe mareșalul Antonescu și informase comandamentul german că trupele sale vor primi autorizație de a se retrage fără opreliști de pe teritoriul român. Era 23 august 1944. Am petrecut cu toții o noapte albă, cînd ascultînd cu sufletul la gură comunicatele de la ra-

dio, cînd discutînd între noi aprins, punînd pe tapet ipotezele cele mai contradictorii, într-un haos intelectual total. Mă simțeam golit, împărțit între o senzație de ușurare și o alta de amărăciune, de vagă neliniște.

A doua zi, joi, 24, nu a intervenit nimic care să ne împrăștie confuzia. Am aflat de la București că, în ciuda cuvîntului dat, comandantul forțelor germane își îndrepta trupele spre Capitală, în dorința de a o cuceri. Spre seară, batalionul nostru a primit ordin de la regiment de a fi gata să plece spre Ploiești. Regimentul a fost ajuns, 36 de ore mai tîrziu, de unități sovietice și luat prizonier, contrar tuturor uzanțelor și în ciuda faptului că luptele împotriva nemților începuseră deja la București și în alte locuri.

Și cum nu primisem încă vreo locație unde trebuia să merg, comandantul mi-a ordonat să plec înaintea grosului batalionului, cu căpitanul Vasilescu, fostul șef al Biroului de Mobilizare, căci în partea sedentară erau mai multe companii de recruți insuficient instruiți. Trebuia să plecăm în zori, cu un camion al Regimentului 2 de artilerie.

Vineri, la orele patru dimineața, încă adormiți și cu burțile goale, ne-am urcat în camion — căpitanul Vasilescu în față, lîngă șofer, eu cu doi artileriști în spate, pe cutiile cu muniție.

De n-ar fi fost cortegiul refugiaților din Moldova și din Basarabia, ale cărui căruțe umpleau șoseaua, nimic din ce era acolo, la țară, în satele pe care le străbăteam cît puteam de repede, atît cît ne permitea starea proastă a șoselei, nu te-ar fi dus cu gîndul la gravitatea situației. Ridicaserăm puțin capota, ca să alungăm praful care se năpustea prin partea din spate. După cîteva ore, în ciuda vitezei cu care

mergeam, aerul era fierbinte, de nerespirat. Cînd ajungeam din urmă alte vehicule, praful devenea opac, de puteai să-l tai cu cuțitul.

Într-un sat de pe lîngă Buzău, șirul de camioane s-a oprit. După ceva vreme, șoferul nostru a coborît și s-a dus să vadă ce se întîmplă. Văzînd că întîrzie, am coborît și noi, unul cîte unul. Jandarmii blocau șoseaua. Ce era? Spuneau că ei nu știau decît că primiseră ordin să oprească convoaiele spre Ploiești. Se auzise că nemții trimiseseră un ultimatum guvernului numit de rege și că se pregăteau să atace Capitala. La orizont se înălța o coloană infinită de fum negru. Ardeau niște rezervoare de benzină sau sonde de petrol.

Eu și căpitanul Vasilescu am intrat într-un han, ca să ne potolim foamea și setea. Orele treceau. Căpitanul era impacientat. Își făcea griji pentru soția sa pe care o lăsase la București, la părinții ei. Și s-a gîndit că, șoseaua spre Ploiești fiind blocată, se putea încerca un ocol prin București. S-a ridicat brusc:

— Veniți să vedeți!

Am ieșit. Vasilescu s-a apucat să parlamenteze cu subofițerul de jandarmi, fluturîndu-i pe sub nas ordinele misiunii noastre, cu un ton de comandă. Jandarmul, la atîtea insistențe, a cedat. Mai trebuia convins șoferul, care s-a lăsat mai greu intimidat (spunea că nu era subordonatul nostru, ci aparținea Regimentului 2 de artilerie și nu primea ordine decît de la comandanții lui direcți etc.). Căpitanul s-a făcut roșu de furie, a scos revolverul, zicînd că va conduce el însuși camionul. Atunci șoferul s-a întors la mașină, mormăind că el era responsabil pentru acest vehicul și că dacă nimerea pe o mină sau cădea în mîinile nemților? Într-un sfîrșit am plecat,

croindu-ne cu greu drum printre camioanele din față și printre nenumăratele căruțe.

Am ieșit la scurtă vreme de pe șoseaua principală, luînd-o de-a curmezișul spre sud, pentru a încerca să ajungem la București prin est și de asemenea pentru a evita unul dintre punctele de comandă germane, a cărui dispunere o știam. Mergeam în viteza a doua, pe drumuri proaste. Pe măsură ce înaintam, distingeam zgomotul de canonadă. Artilerie? Bombardament de aviație? Am încetinit din nou. Ajunseserăm la periferie, în cartierul Pantelimon. Dughene de vînzători de zarzavaturi, primele pîlcuri de case. Ici și colo, oameni în pragul ușii, privind spre oraș. Zgomotul necontenit al canonadei îl acoperea pe cel al motorului. Începeau să se vadă focarele incendiului. Deasupra orașului, cerul era gri-roșiatic. Mai sus, coloana de fum negru, răsărind de undeva din nord, se îndrepta spre sud și se întindea pe orizontală de-a lungul a kilometri întregi, mascînd soarele, îngroșînd aspectul lugubru al peisajului.

Camionul mergea din ce în ce mai prost, iar la un moment dat s-a oprit. Nu mai aveam benzină, ne-a informat șoferul. Inutil să încercăm a ne continua drumul. Am făcut o mică ședință. Bănuiam că șoferul simulase pana de benzină, dar am tăcut. Era posibil să nu fi mințit și, chiar dacă o făcuse, poate că nu era rău. Căpitanul și cu mine am hotărît să mergem mai departe pe jos.

La capătul a trei sferturi de oră, mergînd la nimereală prin cartiere de case mici și albe, cu străzi pavate cu pietre mari, tăiate rotund, am ajuns pe Bulevardul Pache Protopopescu. A trecut pe lîngă noi, în mare viteză, un automobil venind din cen-

tru. Puțin după noi, am văzut umplînd strada o coloană de camioane militare precedate de o automitralieră, în urma cărora venea o duzină de tunuri de 75 motorizate.

— Ia uite, mi-am zis, mai avem o armată română!

Canonada părea acum foarte aproape. Mergeam cu pas iute, înaintînd spre inima incendiului, ceea ce-mi producea o stranie surescitare. Cu ochii larg deschiși, cu urechile la pîndă, mi se părea că eram încordat la maximum ca să nu scap nimic din acest spectacol extraordinar.

Venind dinspre nord, la dreapta noastră, a țîșnit o escadrilă la mică altitudine, avînd drept țintă centrul orașului. Ne-am oprit instinctiv. Pentru cîteva secunde, bubuitul bombelor a umplut aerul, a făcut să tremure zidurile și ne-a pătruns în măduva oaselor. Avioanele au luat apoi înălțime, au virat într-o parte și au trecut pe deasupra capetelor noastre într-un zgomot asurzitor.

Ne-am reluat drumul în liniște. În dreptul Bisericii Armenești ne-am despărțit, căpitanul făcînd la dreapta, spre strada Romană, unde locuia. Insistase să merg cu el. Refuzasem, pretextînd că trebuia s-o caut pe soacră-mea (minciună sfruntată, fiindcă doar știam că nu se afla în București). Ne-am luat rămas-bun. O dată singur, m-am simțit descumpănit. Încotro să mă îndrept? Să mă duc spre Gara de Nord? Dar de ce? Îmi dau seama pe loc de inutilitatea mea totală. Mergeam fără țintă, prin oroare și absurd. Pur și simplu mergeam...

În Piața Rosetti, un bloc impunător, cu fațada harcea-parcea, ardea molcom. Au trecut pe lîngă mine un bărbat și o femeie, precipitîndu-se spre un imobil. Am auzit, nu departe, sirena unei ambulanțe.

În dreapta mea, la cîțiva metri de strada Vasile Lascăr, am văzut un bărbat întins pe spate, cu picioarele depărtate. Un roi de muște dădea tîrcoale cadavrului, poposind pe buze și pe ochi. Mi-am reprimat o grimasă și, părîndu-mi-se că percep deja mirosul specific grețos, am salivat abundent, timp în care un zbîrnîit crescînd de motoare mi-a ajuns din nou la ureche. M-am auzit strigat: „Domnule locotenent, pe aici, repede!" Un agent de poliție, cu cască pe cap, m-a tras de mînecă spre deschizătura unei uși. Bombele au explodat în serie, făcînd spațiul și pămîntul să vibreze. Geamuri sparte umpluseră strada de străluciri minuscule și cioburi de bombe au despicat aerul în zgomotul lor caracteristic, apoi ne-au căzut la picioare. Valul trecuse. Fusese îndreptat probabil spre Universitate și viza Palatul Regal și Ministerul de Interne. Trebuia s-o iau din loc.

— Da' unde plecați așa, domnule locotenent? E nebunie curată!

— La Gara de Nord.

Am început să-i explic. Agentul a protestat, ridicînd brațele în aer:

— Dar nici să nu vă gîndiți! N-o să ajungeți în veci! Mai stați aici! Se pare că în noaptea asta vor fi atacate Otopeniul și fortificațiile. Nu plecați! Coborîți aici, în pivniță, unde e un adăpost!

Era înduioșător acest bărbat, cu mustața suflecată și casca mare pe cap. În fond, n-aveam nimic de pierdut. Am traversat holul imobilului și am coborît cîteva scări spre pivniță. În beznă, am dat peste cineva.

— Scuze!

Cînd ochii mi s-au obișnuit cu întunericul, am zărit cîteva persoane așezate pe scări.

— Se poate merge mai departe?

— Încercați!

Am început să înaintez cu precauție, la lumina brichetei. Erau niște bărbați, femei de toate vîrstele, copii, care în picioare, care așezați pe taburete, pe cutii, pe pături sau pe jos. Răcoare și miros de mucegai. Puțin mai departe, o dîră de lumină. Am mai mers — la dreapta era un intrînd; am văzut o lucarnă prin care mi s-a părut că zăresc trotuarul. M-am apropiat cît am putut și m-am sprijinit de peretele din ciment. De-afară venea un aer fad și cald și iar m-am gîndit, obsedant, la cadavru și la mirosul lui...

Și s-a făcut noapte. Am căutat să mă așez și mi-am aprins o țigară. La pîlpîitul flăcăruii am aruncat rapid o privire în jur. La dreapta un domn bătrîn, la stînga o femeie tînără. Se vorbea șoptit, se comentau tot felul de lucruri și toate astea într-un du-te-vino necontenit.

— Nu putem sta toată noaptea așa...

— ...atacă orașul prin Băneasa și prin Grivița...

— ...se poate să ne apărăm, căci regele a concentrat trupe...

— Dar gîndiți-vă că e imposibil: toate unitățile disponibile sînt în est...

— Numai dimineața au fost 10 000 de morți!

— Se pare că rușii sînt la Galați.

— Trebuie să mîncăm neapărat, așa c-o să urcăm!

— Nici să nu vă gîndiți!

Vecina din stînga m-a împins ușor cu cotul:

— Vreți un biscuit?

M-am grăbit să accept, dar în scurt timp mi s-a făcut sete. Circula din mînă-n mînă o sticlă cu apă călduță. Vecina mi-a spus să mă învelesc cu un colț din pătura ei îndoită. Artileria continua să bombardeze intens orașul. Nici măcar nu-i mai dădeam atenție. La fiecare 20 de minute, un stol de avioane își deversa bombele. În obscuritate, tensiunea creștea. Una dintre femei a izbucnit într-un plîns cu sughițuri.

— Nu mai pot! Chiar nu mai pot!

Bărbatul de lîngă ea a încercat s-o potolească cu un glas scăzut și ne-a spus:

— E nervoasă! E însărcinată, înțelegeți, iertați-o!

Nu după multă vreme, în liniștea adăpostului nu s-au mai auzit decît gemetele sale. Tirul se mai rărise. Am ațipit.

Din nou tunurile, șușoteli, femeia care plînge... Ceva cald pe genunchiul meu. Vecina își pusese mîna pe coapsa mea și-și sprijinise capul de umărul meu. M-am tulburat pe neașteptate. Îmi lipesc mai tare piciorul de ea și-mi petrec brațul pe după spatele ei. Nu doarme. Îi caut gura, i-o găsesc, întredeschisă și cu buzele calde. De-abia i-am atins pieptul, iar ea își descheie bluza, lăsînd drum liber mîngîierilor mele. Chiar atunci a reînceput bombardamentul și, în timp ce în colțul ei femeia însărcinată începea să plîngă din nou, primeam avid gemetele sufocate ale necunoscutei; mirosul dorinței ei l-a acoperit pentru ceva vreme pe cel de mucegai și de moarte. Un val de rușine mi-a acoperit obrajii și, dezmeticit, m-am prefăcut că adorm.

După încercarea eșuată a armatei germane de a cuceri Capitala, n-a mai trebuit să mă prezint la regiment. L-am întîlnit la minister pe fostul meu șef,

care tocmai fusese numit de noul guvern secretar general; acesta m-a luat pe lîngă el ca șef de Cabinet. N-aveam cine știe ce sarcini, însă postul era destul de important. Așadar, lăsat la vatră, mi-am reluat munca la minister.

După două zile, aflînd că rușii se apropiau de București, m-am dus cu niște amici în Piața Victoriei, în fața Ministerului Afacerilor Externe. Chiar acolo dădea șoseaua principală care ducea la Ploiești și era în mod sigur drumul pe care ar fi sosit primele detașamente. Nu era multă lume pe stradă. Fețele erau grave. Din strada Buzești am observat la un moment dat un grup compact care se apropia, purtînd drapele roșii și scandînd sloganuri pe care nu le descifram încă. Eram mirat și în același timp, mi-era frică. Manifestanții au dat roată pieței și s-au răspîndit în mulțime, împărțind drapele mici roșii. Cîteva femei cărau jerbe de flori. Nu departe se întinsese o banderolă imensă, cu inscripția: „Bun venit Armatei Roșii, eliberatoarea patriei noastre!" Am respins stegulețul care mi se întindea, nu fără o oarecare neliniște. Grupul a trecut mai departe. Am privit în jur. Aceeași consternare se citea și pe chipurile celorlalți — de unde-or fi ieșit ăștia? Deodată, o rumoare înăbușită: „Iată-i că vin!" Chiar în capătul Șoselei Jianu, au apărut călăreți la trap, ocolind Statuia Aviatorilor. Au ajuns curînd aproape de noi: cu bustul gol sau purtînd maiouri kaki, călărind niște cai de talie mică. Atît bărbații, cît și animalele erau acoperiți de un strat gros de praf alb, peste care sudoarea lăsa dîre adînci. Cîteva țipete au țîșnit, dar fără ecou. Coloana care mergea la trap s-a împărțit în două, o parte apucînd spre Bulevardul Lascăr Catargi, alta spre Calea Victoriei. A apă-

rut după aceea, deplasîndu-se destul de repede, un șir lung de care, zgîlțîind din toate încheieturile, asemănătoare căruțelor noastre țărănești. Mulțimea, mută, contempla hoardele care învinseseră cea mai bună armată din lume.

*

Patrulele sovietice pichetau orașul. Le evitam pe cît posibil. În ciuda noii alianțe, nimeni nu se mai simțea în siguranță. Într-o zi, ieșind de la birou pe la unu și jumătate după-amiaza, am renunțat să iau tramvaiul din cauza aglomerației, fiindcă era oră de vîrf și oricum nu aveam mult de mers. Am luat-o la pas pe Bulevardul Brătianu. Din față veneau alene doi soldați ruși. Dintr-o dată, unul dintre ei a pus pușca la umăr și a ochit un tramvai burdușit de lume care stătea ciorchine pe scări. Am auzit o detunătură. Un bărbat a căzut din tramvai, s-a rostogolit o dată, apoi a rămas nemișcat. Un braț a sfîșiat o clipă aerul, apoi s-a lăsat moale pe asfalt. Cei doi soldați au început să rîdă și să se lovească prietenește pe spate. Am simțit cum mi se moaie genunchii și am cotit pe prima stradă, apoi am grăbit pasul pe o stradă laterală.

*

O dată cu această dramă a unui întreg popor, continua și viața mea personală. Niciodată de-a lungul întregii mele existențe nu fusesem atît de monden. Încercam să-mi fac de cap, cu atît mai frenetic cu cît perspectiva catastrofei finale devenea mai sigură. De altfel, cum aș fi putut să stau singur în astfel de momente, în *tête-à-tête* cu mine însumi?

Locuiam tot la soacră-mea. Îi adăposteam și pe sora și pe cumnatul ei, al căror apartament fusese distrus de bombardamente. Nu mai aveam nici o veste de la socru-meu, căzut prizonier în încercuirea de la Iași.

De multe ori nu veneam seara acasă. Din cauza semnalului de stingere, îmi luasem obiceiul de a petrece nopțile cînd la unii, cînd la alții, la nimereală.

Într-o dimineață, în drum spre minister, am reîntîlnit un vechi prieten, Andrei Bîrsan.

— Hai să ne vedem diseară la Carada!

— Habar n-am unde stau, plus că nu sînt invitat...

— Și ce, e vreo problemă? Mai aștepți încă invitații oficiale, ca în vremurile bune?

Am ridicat din umeri.

— Vine și Sanda Ranet.

— Aha!

— Cum adică, „aha"? Nu te mai place?

— Nici măcar n-o cunosc!

— N-o cunoști pe Sanda Ranet, cea mai drăguță fată din București?

— Sînt atîtea...

— Nu ca ea! Și apoi e singura virgină la 25 de ani...

— Știi tu...

— Cel puțin, așa se spune și tot e ceva! Mi se pare de necrezut că n-ai întîlnit-o încă!

— Am auzit vorbindu-se despre ea, dar n-o cunosc!

— În schimb, ea te știe, nu știu unde te-o fi văzut și zice că nu ești rău deloc.

Eram deja intrigat.

— Oricum, nu sînt invitat, așa că hai s-o lăsăm baltă!

Sînt oameni care se transformă în unealta destinului cu o încăpățînare inconștientă. Așa și Andrei, după ce ne-am văzut fiecare de drum, nu s-a lăsat și l-a pus pe Dinu Carada să mă sune și să mă invite la petrecerea din seara respectivă.

— ...Vor veni toți prietenii noștri și cîțiva ofițeri aliați. Trebuie neapărat să vii! Nu te-am chemat fiindcă nu mai aveam adresa ta... etc.

Seara, după serviciu, m-am dus acasă să mă schimb. Mă simțeam în formă, poate doar puțin nervos. Cum o fi această Sanda Ranet?

Din primul moment în care am văzut-o, am avut acel șoc ușor perceptibil, dureros și excitant deopotrivă, ceea ce se cheamă pompos *le coup de foudre*. Purta o rochie mulată, din catifea verde, în ape. Era fără îndoială frumoasă, însă nu mă întrebasem și nici nu mă gîndisem la acest lucru nici o clipă. Mi-am zis doar: „E Ea"! Parcă ne cunoșteam de cînd lumea și am dansat împreună toată noaptea. Rețin în special o conga. Mîna mea pe talia ei îi simțea toate unduirile corpului. Îmi închipuiam că sub rochia de seară nu purta nimic. Iar mișcarea bruscă de șold la fiecare patru măsuri era extrem de sugestivă. Ea oare-și dădea seama? Era posibil să fie încă virgină?

Femeile sînt uimitoare: instinctual, ele știu la 20 de ani mai multe decît un bătrîn dibaci. O privesc intens în ochi și remarc că sînt verzi. Îmi vine în minte un adagio vechi:

„În ochii verzi
Să nu te-ncrezi!"

Are un surîs discret în colțul buzelor. Mai tîrziu ne-am așezat pe un divan, unul lîngă altul, în semiîntunericul „salonului turcesc". Despre ce-am vorbit?

Ce mi-a spus? Nu mai știu. Cred c-am discutat vrute și nevrute, despre oameni și Dumnezeu, sau poate doar despre ea. Aveam o senzație de atemporalitate, ca sub efectul unei magii.

Întotdeauna am crezut că femeile au o forță care nouă ne lipsește, o putere de a comunica dincolo de cuvinte, fără să se împiedice de logica neputincioasă. Anticii înțeleseseră acest lucru foarte bine, din moment ce aveau ca oracole pitii și sibile.

În noaptea aceea am dormit la Carada — ea în camera Monei, eu în salon, pe jos, cu alți cîțiva băieți. Am început s-o văd după aceea aproape în fiecare zi. Lucra ca traducătoare a delegației britanice de pe lîngă Comisia aliată de control. Mîncam la prînz împreună la restaurantele din centru, iar seara ne întîlneam pe la prieteni comuni. Nu știu dacă soacră-mea și-o fi dat seama de ceva. Nu știam, de asemenea, dacă-i scrisese ceva Elenei despre asta, deși nu cred. Nu îndrăzneam s-o invit pe Sanda acasă și nici eu nu mă duceam pe la ea, fiindcă stătea cu ai ei. Însă în saloanele pe care le frecventam, am fost considerați repede un veritabil cuplu ceea ce pe mine mă flata, dar în același timp mă stînjenea. De altfel, ce puteam spera din această situație? Nu încercam să-mi analizez sentimentele. Mă înșelam singur, temîndu-mă, mai presus de toate, să nu cumva să mă trezesc din această vagă și exaltantă reverie. Mă abțineam pînă și să pronunț cuvîntul „dragoste" și, dacă m-ar fi întrebat cineva cum aș caracteriza relația noastră, aș fi vorbit cu mîna pe inimă despre prietenie, fără gînduri ascunse.

A fost însă o noapte la Gina Bujor, cînd am rămas singuri mult timp și cînd ea s-a lăsat sărutată, la început reticent, apoi din ce în ce mai pasional, așa

cum nu mă sărutase vreo femeie pînă atunci. Și i-am surprins o privire — de-o clipă, dar care face cît o viață — extraordinară, de care am fugit, căci prevestea o dragoste imposibilă. Din acel moment m-au asaltat îndoielile, remușcările. În fiecare zi luam hotărîri pe care a doua zi le uitam. Am făcut un efort supraomenesc în momentul în care nu i-am dat nici un semn de viață vreo două-trei zile. Însă prietenii noștri comuni făceau pe dracu-n patru să ne împace.

Am rămas în starea asta cîteva săptămîni, pînă în ziua în care Gina m-a invitat să mîncăm împreună și să vorbim despre ea. Mă punea în gardă, în numele prieteniei care ne lega: eram un sentimental, un naiv; Sanda nu era așa cum credeam eu... era o cochetă, asta era... sub aerele ei candide urmărea o traiectorie precisă — să mă facă să divorțez și s-o iau pe ea de nevastă — pe care doar dacă aveai orbul găinilor nu o vedeai; oricum, nu eram primul... Cum? Nu cunoșteam aventura ei cu Costea Dănescu? Și istorioara cu Radu Vintilă, care încercase să se sinucidă nu de mult, poate chiar din cauza mea? Sanda nu-mi povestise nimic din toate astea. După acea masă, eram complet zăpăcit și o detestam pe Gina.

În aceeași seară m-am dus s-o caut pe Sanda la birou și s-o conduc acasă. I-am reproșat că nu mi-a spus nimic despre Radu Vintilă. Eu ce puteam să-i ofer, mai ales că eram însurat și țineam la nevastă și la copil? Nu-mi rămînea decît să renunțăm. Era mai bine să ne vedem mai rar. Mă uluia răceala conversației noastre. M-am surprins pronunțînd fraze găunoase despre prietenie eternă, care sunau îngrozitor de fals. În puține cuvinte, ea mi-a zis că mă

înșelasem complet în privința sentimentelor ei, iar comportamentul meu i se părea impertinent și înfumurat. Ne plimbam agale, unul lîngă altul. În fața casei ei, ne-am despărțit. Avea un zîmbet disprețuitor, care-mi făcea rău.

Am încetat s-o văd. Și-acum simt nopțile de insomnie în care beam, fumam și măsuram camera în lung și-n lat. Niciodată n-am fost mai nefericit!

O lună mai tîrziu am aflat că Sanda se logodise cu Radu Vintilă. Eram mîncat, ros de gelozie — o gelozie pe care nu îndrăzneam s-o recunosc și pe care o ascundeam sub cele mai nobile sentimente. Sanda să se mărite cu Vintilă?! Dar era monstruos! O fi fost el un bun violonist — asta nu contesta nimeni — ieșise primul în promoția sa la Conservator, însă era oribil, bietul de el! Pe deasupra, se spunea că era neam de țigan. Dumnezeule, dar ce putea să găsească la el în afară de talent și de pasiunea dementă pe care o făcuse pentru ea? Nu era posibil așa ceva! Nu puteam sta cu mîinile în sîn. Dar ce să fac?

...Și n-am făcut nimic! În cele din urmă, căsătoria lor a avut loc și de atunci n-am mai văzut-o niciodată pe Sanda.

*

Situația din țară se înrăutățea pe zi ce trecea. Convenția de armistițiu semnată la Moscova ne impusese clauze și mai severe decît cele acceptate de emisarii regelui, înaintea loviturii de la Palat.

În timp ce armata noastră continua să lupte alături de ruși în Ungaria, apoi în Cehoslovacia, țara era jefuită după paravanul reparațiilor de război, al confiscării „bunurilor dușmanilor“ și al rechizi-

ţiilor pentru Armata Roşie. Aprovizionarea cu alimente se făcea rar, iar preţurile creşteau vertiginos. În zadar se încerca să se obţină sprijin de la Aliaţi pentru puterea regală. Timpul trecea şi comuniştii puneau mîna pe întreg aparatul de stat.

Pe 7 noiembrie, în ajunul zilei Sfîntului Mihail, am aflat că tinerii din facultăţi şi din licee pregăteau pentru a doua zi o mare manifestaţie prin care să-şi exprime simpatia faţă de regele Mihai, care de mai multe săptămîni făcea grevă în semn de protest împotriva prezenţei guvernului care-i fusese impus de Vîşinski. Pe 8 noiembrie dimineaţă, puţin înainte de orele 10, eram cu Niki Mareş la intersecţia Bulevardului Brătianu cu strada C.A. Rosetti, cînd am văzut venind dinspre strada Vasile Conta un grup de vreo 50 de tineri, într-o ordine perfectă. Primul rînd purta o banderolă lată, pe care se putea citi: „Regele şi patria". Mergeau spre Universitate, intonînd un imn patriotic. Ne-am luat instinctiv după ei, păstrînd totuşi oarece distanţă. Pe măsură ce înaintam, grupul se îngroşa. Cînd am ajuns în Piaţa Brătianu, mulţimea a pornit spre Calea Victoriei, spre Cercul Militar şi spre Palatul Regal. Atmosfera era de o efervescenţă extraordinară. În ciuda vremii răcoroase de toamnă, la ferestre erau ciorchini de oameni. În piaţa Palatului, o mulţime imensă, sute de pancarte şi banderole. Cînd şi cînd se ridicau ţipete, creşteau şi piereau sub alte ţipete sau sloganuri. Era chemat regele la balcon. Din timp în timp se înălţa firav cîte un cîntec căruia i se alăturau mii de glasuri. Mulţimea era compactă în faţa grilajului Palatului. Pe străzile care dădeau în piaţă, afluxul de lume era necontenit.

Deodată am auzit în față, destul de departe totuși, în partea de nord a Căii Victoriei, un vacarm insolit, care a captat numaidecît atenția mulțimii. Urlete, busculadă. Am zărit camioane care intrau brutal în oameni, apoi am auzit clănțănitul unei mitraliere.

— Trag în noi!

Piața, neagră de lume, a început să se onduleze ca marea sub vînt. Unii fugeau, alții se aruncau pe burtă, iar alții se rostogoleau sub camioane. Primul camion reușise să despice mulțimea pe toată lungimea pieței, pentru ca apoi să dispară înspre Teatrul Național. Manifestanții se agățaseră de scara celui de-al doilea camion și izbeau în geamuri; l-am văzut apoi virînd brusc pe trotuar. Al treilea, forțat să încetinească, a fost răsturnat și asaltat. În urlete, mulțimea s-a dat în lături dinspre camioanele care acum ardeau ca niște torțe. N-am mai stat și am plecat pe strada Wilson. Mă pierdusem de Niki, așa că am hoinărit singur pînă spre seară.

Pe bulevardul Elisabeta, pe partea Cișmigiului, era îmbulzeală. M-am dus și eu într-acolo. Rezemat de gard, un ofițer sovietic. Un bărbat îl ținea de tunica căreia îi săriseră nasturii. Asupra figurii sale se abătea o ploaie de pumni, de țipete și de amenințări:

— Bolșevici! Bandiți!...

Era livid. Tînăr și, fără doar și poate, străin de toate acestea. Alte voci s-au ridicat:

— Dă-i drumul! Lasă-l!

— Du-te și spune-le șefilor tăi că ne-am săturat să fim „eliberați"!...

Apoi l-au lăsat în plata Domnului. S-a strecurat tiptil și a fugit. Pe stradă, mai erau unii care-l în-

ghionteau. Fugea, în timp ce-și strîngea tunica pe lîngă corp, pînă a dispărut...

Poliția fraterniza cu manifestanții. Mulțimea era regina străzilor, dar fără să dea directive sau ordine, nepricepîndu-se să-și exploateze victoria.

Începînd de a doua zi, ziarele Partidului își prezentau propria versiune a evenimentelor: „huligani fasciști", în camioane, trăseseră asupra mulțimii pașnice, care manifesta în favoarea guvernului... Însă „poporul" nu se dădea bătut. Acești criminali, dușmani ai clasei muncitoare, vor fi pedepsiți... Teroarea se instala comod și sigur în uzine, în birouri și prin case.

*

La sfîrșitul lui noiembrie, șeful meu de la minister a fost disponibilizat. Mie mi-a venit rîndul în ianuarie. Mă gîndeam ce să fac. Mi-a trecut prin minte să mă stabilesc la Cornățel, lîngă bunică-mea. Însă n-avea nici un rost. Date fiind circumstanțele, era mai bine să stai într-un oraș mare, în care treceai mult mai ușor neobservat. De altfel, chiar și bunică-mea, conștientă de situația precară în care se găsea, încerca să vîndă pe parcele mici cele 50 de hectare pe care le mai avea după noua expropriere din 1945.

M-am apucat să-mi caut de lucru la întreprinderi private, la instituții de stat, însă primele îmi închideau ușa în nas, iar celelalte încercau să mă facă să înțeleg că aveam o „origine socială nesănătoasă". Soacră-mea avea niscaiva venituri de pe urma unei vii destul de mici, care scăpase exproprierii, însă nu puteam trăi chiar așa. Am găsit să dau meditații unui copil de inginer, apoi lecții de

franceză pentru doi sau trei elevi de liceu. Însă tot nu ajungea. Am fost sfătuit să învăț cît mai repede posibil o meserie tehnică. Oricum aveam de gînd să fug în străinătate de îndată ce se ivea prilejul. Vorbeam despre acest lucru — poate prea mult chiar — cu cîțiva colegi. Și așa au trecut primăvara și vara, fără ca să ne punem în practică planul. În așteptare, ne întîlneam în fiecare seară la redacția ziarului *Dreptatea*, unde încercam să dăm o mînă de ajutor. Cînd, după acordurile de la Moscova din august 1946, s-a pus din nou problema alegerilor libere, țara a fost cuprinsă de febră. În ciuda prezenței străine și a presiunii poliției politice, nu ne îndoiam o clipă de rezultat. Totuși, arestările și dispărițiile erau mai vîrtoase. Din fericire, mai aveam încă niște prieteni siguri prin ministere, în poliție, care reușeau să ne mai prevină asupra măsurilor care se mai luau.

Așa se face că, într-o seară de octombrie, în 1946, am fost avertizat de un funcționar de la Ministerul de Interne că, din moment în moment, voi fi arestat. Degeaba mă pregătisem pentru această eventualitate și construisem mii de scenarii, căci oricum eram luat pe nepregătite. Nici nu se punea problema să mă ascund la familia mea sau la amici mai puțin cunoscuți. N-am refuzat însă ospitalitatea unui tînăr militant național-țărănist, D., care era ospătar la Corso și pe care-l cunoscusem la sediul partidului. Avea o cameră minusculă, la mansardă, în același imobil în care se găsea cafeneaua, însă etajul avea două scări de acces, lucru avantajos în cazul unei plecări precipitate. Împărțeam același pat! Mai exact, eu încercam să dorm complet îmbrăcat, în orele de serviciu ale lui D. Era de un optimism de-

zarmant, aproape contagios. Despre alegeri? Chiar dacă ar fi arestat ei jumătate din locuitorii țării, tot n-ar fi obținut majoritate de voturi. Și atunci, cînd o să se dovedească că avem majoritate, rușii vor fi nevoiți să accepte, căci fără acest lucru americanii etc., etc.

Totuși, nu puteam rămîne la el la infinit. D. însuși era supravegheat. Era cazul să-mi caut altă ascunzătoare. Trimisesem deja, discret, cîteva semnale soacră-mii, cîtorva colegi și elevi. Și, din aproape în aproape, prin tot felul de asocieri, mi-am adus aminte de profesoara mea de franceză din copilărie, domnișoara Fabre. Înainte de război, o vizitam cel puțin o dată pe an, iar ea îmi purta o emoționantă afecțiune. Însă de cîțiva ani buni nu mai știam nimic despre ea, doar că îi murise sora cu doi sau trei ani în urmă. Domnișoara Fabre fără sora ei era greu de închipuit! Cele două domnișoare bătrîne nu fuseseră despărțite în cei 70 de ani de viață nici o zi! Cum trecuse oare de această catastrofă? Îmi era rușine că o neglijasem atîta vreme, dar merita să-ncerc s-o revăd acum. Trebuia doar să verific dacă mai locuia în căsuța de pe strada Transilvaniei și dacă, de cînd rămăsese singură, nu cumva avea chiriași. Să trimit pe cineva să se intereseze n-ar fi fost prudent. Domnișoara Fabre putea crede că era o capcană. Nimerit era să merg chiar eu. Mă tot gîndeam, să mă duc pe timp de zi sau de noapte? Cel mai bine era în miezul zilei, ca să atrag cît mai puțin atenția vecinilor.

Îmi lăsasem mustăcioară, făcusem schimb de haine cu D. (ale lui mă cam strîngeau) și-mi pusesem pe cap o bască sărăcăcioasă. Chiar și astfel deghizat, aveam senzația că toată lumea mă va recunoaște

fără efort, ba mai mult, că săream în ochi. Nu știam cum să mă controlez să n-o iau la goană.

Draga de ea, domnișoara Fabre! Ce primire mi-a făcut de cum m-a recunoscut! Era cu totul de acord să mă ascundă la ea și toată iarna, dacă ar fi fost nevoie! Însă nu era deloc ușor, întrucît cu cîteva luni în urmă îi confiscaseră una dintre cele două camere pe care le avea, pentru a le da unor bănățeni în care ea nu avea încredere. Bărbatul era ceferist, iar femeia muncitoare într-o filatură. Oameni de treabă, probabil, dar nu poți ști niciodată. Dacă erau înscriși în Partid? Domnișoara Fabre fusese nevoită să le cedeze bucătăria și păstrase toaleta care ținea de camera ei și în care, lîngă vechea măsuță, cu chiuvetă din porțelan, instalase un reșou. Aici dormeam eu, pe jos, pe o cuvertură (motiv pentru care ea se scuza neîncetat, zi și noapte).

Cred că prezența mea în casă îi deranjase obiceiurile de fată bătrînă solitară, ridicîndu-i unele probleme care o nemulțumeau, iar altele care îi dădeau un motiv de a trăi (ca de exemplu, a face cumpărături pentru două persoane fără ca acest lucru să bată la ochi, a procura săpun pentru bărbierit, lame de ras, Gillette)... Tresăririle noastre la fiecare zgomot al soneriei, teama de a nu fi auziți de vecini, plus toaleta comună, unde eu nu puteam merge decît ziua, cînd ceilalți nu erau acasă. Locul în care dormeam era despărțit de bucătăria lor de un perete foarte subțire. Mi-era frică în așa măsură de orice zgomot care mi-ar fi putut trăda prezența, încît uneori mă surprindeam ținîndu-mi respirația, fără îndoială și pentru a trage mai bine cu urechea, însă cu impresia confuză că și cel mai mic suflu putea să mă dea de gol (țin minte noaptea în care

mi-am sufocat între două perne un acces nesuferit de tuse, pînă cînd domnișoara Fabre m-a potolit cu siropuri și somnifere).

Ziua încercam să mă mai destind, ascultînd cu complezență povestirile domnișoarei Fabre, pe care mi le spunea a suta oară, despre moartea surorii ei, despre acuzațiile la adresa acestor „tîlhari" care, la sfîrșitul vieții, o aruncaseră în mizerie. Participa atît de intens la nefericirea acestei țări în care trăia de mai bine de 35 de ani, încît mi se părea că eu n-aveam nici pe jumătate elanul ei.

După cîteva săptămîni de așteptare, domnișoara Fabre a restabilit, pe căi ocolite, legătura cu ai mei, a adunat de la ei niște bani și mai ales a obținut promisiunea că se va face tot posibilul pentru a se găsi o cale de evadare. Însă situația se prelungea, devenind din ce în ce mai insuportabilă. Închis între acei pereți, eram pe punctul de a-mi pierde echilibrul mintal. De cîte ori domnișoara Fabre mă ținuse aproape cu forța ca să nu-mi iau lumea-n cap! Mai nou, de cîte ori ieșea, mă încuia în casă. Băteam ca un nebun camera în lung și-n lat, în șosete, dar mă țineam cît puteam de departe de fereastră. Cînd domnișoara Fabre mai primea cîte un elev, lucru rar de altfel, mă retrăgeam la toaletă. Într-o bună zi, după-amiază, a întîrziat din cauza unui accident de tramvai; elevul care trebuia să vină sosise, sunase, bătuse la ușă de mai multe ori. Apoi a dat ocol casei, a privit pe fereastra camerei, pe cea a toaletei în care stăteam eu. L-am văzut la fereastră, în penumbră, în picioare, cu fața lipită de geam și cu mîinile în jurul ochilor. Îl fixam cu privirea, nemișcat. Domnișoara Fabre a ajuns cinci minute mai tîrziu, cu răsuflarea tăiată, cu vocea tremurată.

I-a trebuit ceva vreme pînă și-a venit în fire, apoi l-am auzit pe puști repetînd încet: *J'aurais-z-eu, Tu aurais-z-eu, Il aurait-t-eu...*

*

16 octombrie 1956. Sînt de două luni la Sétaz, un sătuc din Savoia. Refuzasem să merg într-un stabiliment postcură. Poate că nu făcusem bine, dar aveam o idee fixă: să fiu liber și singur. Închirierea apartamentului din Rue Condé îmi oferea cît de cît un confort. Altitudinea era exagerată pentru nevoile mele: 1 500 m, însă mi-am promis să fiu rezonabil (în tot!) și intenționat am ales un loc fără teleferic sau alte invenții diabolice; o singură plimbare pe zi, cînd va ninge. Deocamdată tai frunze la cîini. Nu-mi place muntele vara. Am încercat să citesc romane, dar ceea ce se numește de curînd „noul roman" nu izbutește să mă miște în vreun fel; mi se pare un exercițiu care e, poate, începutul unui nou gen de literatură, dar nu mai e roman. Nu înțeleg. Cînd mă gîndesc cît de mult vibram, ce lacrimi am vărsat în adolescență citind *Paul et Virginie* sau *Manon Lescaut*! Apoi, spre maturitate, ce pasiune am avut pentru cei trei pe care-i numeam în sinea mea uriașii: Balzac, Tolstoi și Dostoievski! Mai tîrziu, o revelație mai subtilă: Proust. Încercările de acum îmi par o bîlbîială, o bîjbîială în căutarea a nu știu ce... De altfel, probabil că nici un roman de tip clasic nu m-ar mai interesa. Ciudat. De cîțiva ani numai filozofia reușește să-mi stîrnească interes. Carte de căpătîi, îl am din nou pe Aristotel. Uimitor. Cînd mă gîndesc că de cele mai multe ori nu ne-au rămas decît notele unor discipoli de ai lui... Ce luminoasă, ce îmbătătoare tre-

buie să fi fost chiar vorba lui! Și-mi dau seama că nu pricep decît o infimă parte din adevărul pe care vrea să mi-l dezvăluie... Așadar, o cascadă de scăderi în sens, de la gîndirea maestrului de acum 2 300 de ani și pînă la înțelegerea mea: cine a consemnat vorba lui n-a captat pesemne decît o parte; alte părți ale operei lui s-au pierdut; traducerea? *Traduttore, traditore*... Atunci, ce preț mai are fărîma pe care o pricep eu?

Dar de ce-l citești tu pe Aristotel? Ce ai să cîștigi? Unde ai să ajungi? Știi că n-ai puterea să înțelegi în adîncime acea gîndire și, eventual, s-o folosești, să o incluzi într-o gîndire proprie... Atunci de ce te chinui să înțelegi? Să înțelegi mai bine... Să faci un pas cît de mic către o formă de perfecțiune... Ce folos? Ești slab, la trup și la minte. Ai să mori mîine. La ce va fi folosit acel infim progres pe care-l va fi făcut, în taină, înțelegerea ta? Mare mister! Nu pot accepta ideea că nu există undeva un mare contabil al fiecărui gest al fiecărei ființe pentru a ține socoteala cea mare, unde se adună toate, pînă la cel mai mic pas...

M-am împrietenit cu preotul locului. La drept vorbind, n-a fost chiar întîmplător. Căci se întîmpla ceva nou în viața mea: de cîteva luni simțisem pîlpîirea unei speranțe. Atunci, caut. Nu se spune oare că, dacă începi să cauți, înseamnă că ai deja dovada că ai găsit?

Un personaj, acest abate Moreau! Ca și mine, avusese TBC. Trimis aici, pentru aerul bun, la o mică parohie, nu stă o clipă din zori în noapte. Nu există cătun sau cabană pe care să nu le viziteze regulat. E drept că de cîteva săptămîni, de cînd ne-am început „discuțiile libere", și-a mai neglijat unele

dintre îndatoriri. Acest lucru mă nemulțumește. Nu știu dacă din delicatețe, sau fiindcă îmi displace profund să mă simt ca o pradă, chiar și pentru un slujitor al Domnului.

Puțini oameni au avut un astfel de ascendent asupra mea ca acest bărbat, mai tînăr decît mine, amestec de tinerețe și de maturitate. Era cînd vesel, cînd autoritar, mereu binevoitor, cu niște ochi de un albastru stăruitor. Crea o impresie de forță liniștită și de puritate. Puteai să juri, deși era greu de crezut, că nici un fel de murdărie nu-l atinsese vreodată — nici cele trupești, nici cele, mai subtile, ale imaginației și spiritului.

Întîlnirea cu astfel de persoane te reconciliază cu viața și ți-o justifică. În esență, era vorba de altceva, de ceva care venea din altă parte, prin el. „Doamne, Iisuse Christoase, care ai zis ucenicilor tăi: «Pace vă las vouă, pacea mea o dau vouă...»".

19 octombrie 1956. Timp meschin, cu ploaie și frig. De dimineață stăteam în biserica din Sétaz și citeam, îngenuncheat, cîteva pagini din *Imitatio Christi*. (Am început să vin apoi aici în fiecare zi, să simt tihna și dulceața. Am învățat din nou să mă rog.)

M-am pomenit, dus de imaginație, în micuța Biserică Albă din București, unde obișnuiam să merg singur duminicile. Oare cîți ani să fi avut pe-atunci? Zece, fiindcă eram în ultimul an de școală primară. Mă strecuram mereu în același colț din dreapta, unde se sfîrșeau stranele. Aveam în față icoana mare cu Fecioara Maria și pruncul — de care, înainte să plec, îmi lipeam apăsat buzele. Lumînările aprinse, mirosul dulceag de tămîie, ciudatele psalmodieri ale preoților și corul grav mă însoțeau mult timp după slujbă. Eram, într-un fel minunat, feri-

cit. Într-o bună zi a venit înștiințarea că trebuia să mergem la slujbă împreună, toată clasa. Așa s-au sfîrșit încîntările mele.

Apoi a intervenit plecarea în Franța — liceul — un învățămînt din care Dumnezeu și misterul erau, mai mult sau mai puțin discret, făcute să dispară. Mergeam an de an, de Crăciun și de Paști, la biserica rusă, dar nu era același lucru. Tiptil, schelăria raționalistă mi-a acaparat întreaga gîndire și mi-a confiscat lumea. Din credința din copilărie nu părea să fi rămas nimic în structura mea exterioară; poate doar singură, acolo, înăuntru, o flacără cît o gămălie, ca licărirea candelei de lîngă icoane, care nu trebuie și nici nu poate să se stingă vreodată.

22 octombrie 1956. De cinci săptămîni încoace, aproape în fiecare zi, mă învață religia. Sînt mîncat de îndoieli. Îi tot pun întrebări. Are răspuns pentru orice, vorbește despre orice cu seninătate; de la Sfîntul Augustin la Platon, de la Aristotel la Sfîntul Toma, discută despre protestantism, despre teoriile părintelui Teilhard de Chardin. Însă mie nu-mi plac tiparele acestea ale rațiunii, în care misterul e forțat. Mîine îi voi pune următoarea întrebare: dacă cuvîntul lui Christos este ultima revelație, dacă creștinismul este consecința istoriei, de ce Dumnezeu a permis nașterea islamului?

Ce vanitate și dorința aceasta de a ști totul și de a înțelege! Să spunem că aș deține toată știința lumii; dacă mi-ar lipsi milostenia, la ce mi-ar mai folosi știința în fața lui Dumnezeu?

25 octombrie 1956. E imposibil de imaginat această Ființă omniprezentă, omniscientă, atotputernică și veșnică, care ne-ar fi făcut „după chipul și asemă-

narea" Ei. Toate acestea sînt absurdități, nonsensuri, cum spun anglo-saxonii. În afara materiei nu există nimic. Atomi, corpuri, lumi, galaxii. Milioane, miliarde de ani, trecînd prin miliarde de ani lumină, pentru ca un microb ca mine să ridice problema Binelui și a Răului, dialogului cu Dumnezeu.

26 octombrie 1956. Astăzi, cînd își lua rămas bun de la mine, mi-a spus: „Am să mă rog pentru dumneata!" Era ca și cum, în adîncul nopții în care mă găseam, s-ar fi aprins o lumină.

— Am să mă rog pentru dumneata!

Propoziția îmi părea deja auzită. Însă acum îmi apărea ca nouă, diferit nuanțată. Ca și cînd ar fi avut nebănuite profunzimi, nenumărate trepte de înțelegere; ba mai mult, presupunea chiar o natură diferită. În mine se declanșase ceva. Pentru prima oară, înțelegeam.

— Am să mă rog pentru dumneata!

Altcineva vroia să intervină pentru mine pe lîngă Dumnezeu, avea de gînd să-i vorbească în numele meu. De vreme ce singur nu știam să-mi găsesc salvarea, poate că altul va reuși pentru mine...

Am mai schimbat apoi cîteva banalități. Ieșeam de la el purtat parcă de un val de speranță și în minte mi se învîrtea doar:

— Am să mă rog pentru dumneata!

2 noiembrie 1956. În această după-amiază am stat de vorbă îndelung cu părintele Moreau. Stratul de zăpadă proaspăt așezat transfigura peisajul. Se ducea să stea la căpătîiul unui bolnav, la o fermă de pe șoseaua care duce la muntele Galibier. L-am însoțit o bucată de drum. I-am spus că, pe lîngă suferința copiilor, ceea ce refuzam să înțeleg era

aparenta iraționalitate cu care lovea moartea. Simt nevoia unei finalități logice. Cum explică Dumnezeu dispariția prematură a unui om care ar fi putut să îmbogățească patrimoniul umanității? M-a întrerupt:

— Ești încrezut dacă îți închipui că poți judeca ce sau cine îmbogățește patrimoniul omenirii...

Părea că evită să-mi dea explicația pe care i-o cerusem. După o scurtă tăcere, mi-a zis:

— Cred în puterea milosteniei și desăvîrșirii. Nu există frămîntare interioară care să nu atingă și alt suflet, să nu fie comunicată, chiar și printr-o privire încărcată de dragoste sau de înțelegere.

Apoi s-a oprit, iar eu i-am spus:

— Iată, încă o dată, îmi cereți să cred, părinte!

— Pentru a începe orice sau pentru a termina ceva, trebuie să crezi.

Am mers apoi un timp fără cuvinte. Zăpada proaspătă ni se lipea de tălpi. Mai tîrziu a rupt el tăcerea, spunînd încet, ca și cum ar fi îndrăznit cu greu să-și scoată la iveală gîndul:

— Dacă, să spunem, prin absurd, sfințenia unei singure persoane ar rămîne pe veci neluată în seamă, ar fi, în mod sigur, cea mai pură dintre toate. Ar putea fi sfîrșitul experienței umane... Căci eu cred că va fi mai multă bucurie în cer prin desăvîrșirea unuia singur, decît prin credința mai multora.

3 noiembrie 1956. Îmi aduc aminte, de acum trei ani, marea biserică din Irun. Trecusem frontiera spaniolă pe timp de zi. Seara am pătruns în această veche biserică gotică. Încă de la intrare, coborai o treaptă sau două. Înăuntru nu era lumină aproape deloc; se auzeau doar rugile. Naosul era despărțit în două de un grilaj de fier; acolo am îngenun-

cheat. Mi-am lipit mîinile de bare și mi-am sprijinit fruntea. În fața mea, în două candelabre, ardeau multe lumînări galbene. Îmi place mult mirosul lor. Vocea unui preot răsuna sub boltă și prindea un ton de incantație. Zeci de murmure îi reluau spusele, în surdină, ca un val care se varsă pe plajă, apoi se pierde. Din nou vocea clară din amvon, valul surd, corul credincioșilor... Eram ca vrăjit. În fața privirii mele fixe, o lumînare ardea prea intens. O alta se apleca spre sine; nu mai vedeam decît flăcăruile tremurînde, în timp ce litania își urma indefinit ritmul puternic și monoton. Îmi doream să mă amestec cu acești oameni, să am de-a face numai cu acești bărbați și femei care credeau, care sufereau... Însă nu aveam dreptul. Am rămas multă vreme acolo, după ce biserica s-a golit, singur, înspăimîntător de singur.

25 decembrie 1956. Ieri, la miezul nopții, slujba de Nașterea Domnului. Bisericuța din Sétaz era înțesată de lume. Crengi de brad, ghirlande, lumînări; miros de grajd și de lînă udă. Am intonat în cor cîntece de Crăciun, eu murmurînd timid doar refrenele; parcă toată lumea comunica.

Biserica s-a golit încet, în liniște. Afară, aerul tare îmi pișca nările. Zăpada scîrțîia sub pași pe cărăruia strîmtă pe care mergeam în șir indian, luminată din loc în loc de felinare care aruncau în omăt o lumină gălbuie.

Ajuns la stradă, am depășit persoanele din față și am început să alerg, purtat de o bucurie nespusă pe care n-o mai simțisem. O muzică interioară îmi ritma pașii. Fredonam *Aleluia* de Händel. Dumnezeule, de unde-atîta veselie și dintr-o dată? De ce? Ca să cad mai de sus?

1 februarie 1957. Viața liniștită din hotelul Champion a fost tulburată, de vreo două zile, de sosirea une femei tinere cu cele două fiice.

La drept vorbind, nu viața hotelului fusese deranjată, ci pe mine mă afectase noua prezență, căci altfel n-aș fi simțit nevoia să vorbesc despre ea.

4 februarie 1957. Curios că nu observasem din prima clipă ce drăguță era femeia. Avea un aer înțelept și nu se ocupa decît de fete. Oare de ce Dumnezeu își pusese seara pantalonii aceia mulați, care subliniau niște coapse și niște șolduri înnebunitoare?

5 februarie 1957. Mi-am promis s-o evit, însă în această dimineață am întîlnit-o la schi, urcînd singură spre Crey Rond. Am făcut o oprire abilă în fața ei și-am început să tăifăsuim. Am urcat cu ea pînă pe al doilea platou și am făcut coborîrea împreună. Schia excelent. La sosire, parcă ne cunoșteam de cînd lumea. A găsit o fată din sat care să-i țină copilele toată dimineața. Ne-am dat întîlnire pentru a doua zi, ca să urcăm iarăși pînă la Crey Rond.

Căzusem pradă unei plăcute și bizare surescitări. Fluieram, cîntam, eram mai preocupat de felul în care mă îmbrăcam, îmi studiam pozițiile în oglindă. Eram ridicol și neliniștit. Dar, la urma urmei, nu găseam nimic rău în a flirta cu o femeie tînără, pe care o respectam și pentru care aveam toată considerația. Era serioasă, iar eu mă simțeam mai bine ca înainte.

Am făcut o plimbare minunată la Crey Rond. Timp frumos, o zăpadă ca zahărul pudră, nici țipenie de om în jur. Am mers timp de trei ore prin omăt neatins, la adăpostul piscurilor liniștite. N-am

putut să rămînem în vîrf prea mult din cauza vîntului, așa că am coborît în *schuss* pînă pe primul platou. Răvășit de aerul rece și de praful de zăpadă, îmbătat de mirosul albului și de frumusețea care mă înconjura, tăiam cu voluptate mătasea lungă care ni se întindea la picioare.

De unde vine amețeala aceea cînd schiezi? Poate de la apropierea maximă de visul cel mai vechi al omului — zborul. Oprirea pe primul platou ne-a dezvăluit, dincolo de valea Arvelle, lanțul muntos Grandes Rousses în toată splendoarea. Ne-am așezat schiurile ca pe niște șezlonguri și am făcut plajă, așezați unul lîngă altul, în cămăși. Brațul meu îl atingea ușor pe al ei; din cînd în cînd mă întorceam spre ea să-i privesc fața tînără, părul prins în coadă de cal, ochii cenușii, mari. Cînd rîdea, îți arunca o privire fugară și piezișă și în mijlocul obrajilor îi apărea o gropiță adorabilă. Aveam mare poftă s-o sărut.

7 februarie 1957. Am vorbit cu ea multă vreme în fața șemineului, cu cîte un pahar cu whisky. E diabolic și exaltant să simți puterea pe care o poți avea asupra altora! A ascultat cu plăcere evidentă toate povestioarele pe care i le-am spus. La un moment dat, jenat de monologul meu, am rugat-o să-mi vorbească despre ea.

— N-am nimic deosebit de povestit, mi-a spus. (Cîtă modestie! Ca și cum nu era chiar viața în sine interesantă!)

În definitiv, ce știam despre ea? Foarte puțin: că o chema Jeannine Aubour, că era fata unui medic din Tours, că își pierduse mama în timpul războiului, într-un bombardament. Tatăl ei se recăsătorise și ea nu se înțelesese cu mama vitregă. Studiase

chimia la Sorbona; se căsătorise din dragoste cu un coleg mai în vîrstă decît ea care, în urma unui concurs, ajunsese profesor de fizică și de chimie la un liceu din Juvisy. Lucrase pentru scurtă vreme la un laborator farmaceutic, fiindcă între timp rămăsese însărcinată. Venise să stea trei luni la munte, pentru că fiica ei cea mică făcuse o infecție destul de îngrijorătoare. Alesese Sétaz pentru a-și putea practica, în același timp, sportul favorit. Cam atît.

8 februarie 1957. De ieri dimineață au sosit la hotel trei studenți din Lyon, veniți pentru week-end, într-o rablă cum rar mi-a fost dat să văd, de prin anii '20. Erau foarte simpatici, însă eu nu prea mă simțeam în largul meu; eram și trist. Și știu și de ce: fiindcă Jeannine își petrecuse ziua cu ei și, în ciuda eforturilor mele, nu-i atrăsesem în nici un chip atenția. Știam perfect că insistențele mă făceau ridicol și stîngaci, dar nici nu mă puteam abține; nu puteam nici să plec, nici să tac. Fusesem nebun să-mi imaginez că o femeie așa tînără putea fi interesată de un tip de patruzeci de ani! Știam că era absurd, ceea ce nu mă împiedica deloc să fiu supărat. Gelos? Ridicol!

12 februarie 1957. Studenții au plecat într-un tîrziu. Viața noastră de zi cu zi și-a reluat firul: plimbările de dimineața, uneori reluate după-amiaza, partide de table după cină, taifas. Jeannine era din nou drăguță și binevoitoare. Înaintea acestui intermezzo fusesem atît de stupid să cred că-i trezisem vreun interes, iar apoi, la fel, să mă amăgesc că atitudinea sa se schimbase. Ea era pur și simplu o tînără care se plictisea și care accepta cu plăcere compania unui bărbat mai în vîrstă, a cărui conversație făcea să treacă timpul mai repede. Și-atît.

13 februarie 1957. În acea seară, după ce și-a dus fetele la culcare, a coborît și m-a întrebat dacă nu jucăm obișnuita partidă de table. Se bucura ca un copil. La un moment dat și-a dat jos jacheta și a rămas într-un jerseu care-i sublinia perfect umerii. Cum în timpul jocului se apleca spre tabla de joc, decolteul lăsa să se vadă rotunjimea sînilor. Am simțit un nod în gît și o ceață pe ochi. M-am disprețuit. O uram că era acolo, tulburătoare, că-mi ștersese cît ai clipi cele mai ferme convingeri. O detestam.

— Nu ești în toane prea bune astă seară! mi-a zis.

O, ce naivă putea să fie! Aș fi vrut să plece cît mai repede. Însă n-ar fi fost mai nimerit să plec eu?

15 februarie 1957. Ce trebuia să se petreacă s-a întîmplat. Ieri seară, spre miezul nopții, dansam în salonul luminat doar de lampa de la intrare. Discurile se schimbau, iar beția dulce a ritmului mă prindea din ce în ce mai strîns. Trupurile noastre se armonizau de minune. Și-a sprijinit tîmpla de obrazul meu, iar eu mi-am plimbat ușor buzele pe fruntea ei, pe sprîncene, pe colțul ochilor. Ea mi-a atins urechea cu buzele fierbinți. Atunci m-am oprit și am sărutat-o lung, lung... Muzica se oprise; nu se mai auzea decît ticăitul discret al pick-up-ului. L-am oprit. În liniștea groasă care a urmat, am luat-o pe Jeannine de mînă și am tras-o ușor spre scară. Ajunși în fața camerei mele, a încercat să se împotrivească, spunîndu-mi șoptit:

— Nu, nu, chiar nu e bine...

Însă în întunericul odăii s-a lăsat dezbrăcată ca un copil. Repeta doar, din cînd în cînd:

— Nu e bine ce facem, Georges!...

18 februarie 1957. Parcă aveam o aventură cu o fecioară care învăța limbajul dragostei. Îmi plăcea nespus să o mîngîi cît mai îndrăzneț, cu mișcări la care revenea cu un amestec de pasiune și timiditate. Să fi fost soțul ei neîndemînatic sau amantele dau iubiților tot ce refuză soților?

25 februarie 1957. Ultimele două duminici am lipsit de la slujbe, așa că atunci cînd merg prin sat ocolesc biserica. Remușcări? Mi-e teamă să mă îndrept sau mi-e frică să nu fiu fățarnic? Nici nu vreau să mă gîndesc. Deocamdată trăiesc ca într-un vis.

26 februarie 1957. Mîine va sosi soțul ei, ca să-și petreacă aici cîteva zile înainte de Lăsata Secului. Mă simt dinainte extrem de jenat. Îmi închipui zîmbetele șirete ale celor care lucrează aici, ale clienților hotelului, care cu siguranță mirosiseră ceva. Ce să fac? Să plec? Ar fi fost și mai rău. Jeannine, aparent liniștită și-a petrecut noaptea tot la mine. Dezarmant.

28 februarie 1957. E aici de ieri. Înalt, puțin deșelat, cu părul blond, zbîrlit, cu o figură de copil dolofan, cu ochi inocenți, ascunși de niște ochelari groși; de o drăgălășenie înduioșătoare față de soția și copiii lui, care nu mai puteau de bucurie că venise.

Astăzi la prînz încercam să nu privesc spre masa lor. Jeannine mi-a zîmbit cu o inocență halucinantă. Am mîncat în cea mai mare grabă desertul, ca să dispar, ca un hoț. Vreau să plec mîine dimineață spre Galibier, cu un grup de tineri, veniți la hotelul Maurienne.

3 martie 1957. Soțul ei a plecat în după-amiaza asta. Am cinat devreme și am urcat urgent în cameră, după ce am adresat un salut larg și general celor din sală. Ea de-abia se așezase la masă. Mă foiesc de două ore prin cameră, fumînd neîntrerupt. Să merg să-i bat la ușă? Nu, în nici un caz! Oricum, ea nu va veni! Poate-i mai bine așa; relația nu putea dura. De altfel, nu e oare nebunie ceea ce fac, nu numai pe plan moral, ci și pentru sănătatea mea?

4 martie 1957. A venit, îmbrăcată într-un capot de mătase albastră. A zgîriat ușor ușa și, fără a aștepta vreun răspuns, s-a strecurat înăuntru. S-a așezat cu spatele sprijinit de ușă, cu mîinile pe clanță, în spate. M-a privit cu ochi rîzători, candid și teribil de excitant. Am țîșnit spre ea, bucuros la culme. I-am acoperit obrajii de sărutări, apoi gîtul, umerii; am dat la o parte mătasea care mi-o ascundea...

Niciodată nu fusesem atît de dependent de o femeie. Putea să-mi ceară orice. Însă nu o făcea. Se mulțumea să-mi repete:

— Te iubesc! N-am mai fost așa fericită...

Atît.

20 martie 1957. Se va întoarce la Paris în cîteva zile. Ce-o să fac fără ea? S-o urmez și să ducem acolo o viață clandestină? Ar fi început o altă dramă. S-o iau de nevastă? De neînchipuit, pentru amîndoi! Nu puteam să mă integrez într-o familie cu care nu aveam nimic comun. Nu, nu vroiam s-o fac să divorțeze, pentru moment. Nici ea nu se gîndea la așa ceva. Nu mai înțelegeam nimic. Se jura că era prima oară cînd își înșelase bărbatul și că eu eram marea ei dragoste, că știa că trebuia să mă părăseas-

că, cu toate că era aproape peste puterile ei. Poate că, după toate cele întîmplate, eu mă găseam la limita normalității.

28 martie 1957. A plecat. Dintr-un fel de decență, n-am condus-o pînă la autocar. Privesc pe fereastră piscurile pe care n-au mai rămas decît pete vagi de zăpadă. Ce simt? Nimic. Foarte precis, nimic. Un fel de buimăceală.

2 aprilie 1957. Eram în dreptul bisericii și, după cîteva ezitări, am împins ușa veche și am intrat. Am regăsit în penumbră, familiarul miros de lemn mîncat de cari. Nu era nimeni. Am înaintat pe vîrfurile picioarelor, ca și cum mi-ar fi fost frică să nu fiu auzit; am mers pînă în dreptul băncii a doua din fund și am îngenuncheat. Am spus Tatăl Nostru și de mai multe ori psalmul 50 al lui David, din care știu pe dinafară prima jumătate... cea mai frumoasă rugăciune, cred... Apoi, cu capul înfundat în mîini, am repetat insațiabil, în limba copilăriei mele: „Miluiește-mă, Doamne, pe mine, păcătosul!" Nu mai gîndeam nimic, cînd am simțit pe nepusă masă că o grimasă mă schimonosește și-am început să plîng. Am văzut cu uimire lacrimi grele, care nu păreau ale mele, căzînd pe bancă. Mi-am șters dintr-o mișcare ochii, obrajii și-am ieșit... Nu e greu să ai remușcări! Însă cel mai adesea sînt tardive.

Să te căiești sincer, să-ți pară atît de rău și totuși să-ți dai seama că ești slab, fără nici o putere și că prăpastia e la doi pași, așteptînd prima ocazie să cazi în ea... Da, e prea tîrziu.

5 aprilie 1957. De cîteva zile am început să tușesc din nou, rău de tot. Cred că am și febră, însă

n-am curaj să merg la doctorul Beau, sau măcar să-mi cumpăr un termometru. Gîndul că aş putea să recidivez mă bagă în sperieţi. Dacă aş avea puţină minte, m-aş duce imediat la spitalul de la Saint-Jean, pentru o examinare serioasă.

Ei, şi? În orice caz, dacă mă îmbolnăveam din nou, nu mai aveam forţă să lupt. Şi la ce bun?

Scrisoare către soţia mea, din 12.04.1955 în tren, între Torino şi Milano

France dragă,

Îţi scriu cîteva cuvinte în grabă, ca să-ţi dau veşti despre Georges. Nu sînt prea bune. Înainte să merg la el în cameră, am vorbit cu patroana hotelului şi cu tînărul preot din Sétaz, care era şi el acolo. Mi-au povestit ce s-a întîmplat: în noaptea de marţi spre miercuri a avut o hemoptizie violentă. Vrînd să meargă spre lavabou şi-a pierdut cunoştinţa. A doua zi dimineaţă, cînd îi aducea micul dejun, femeia de serviciu l-a găsit căzut într-o baltă de sînge. Şi cum fereastra rămăsese deschisă, pare-se, a căpătat şi o dublă pneumonie. Era imposibil să-l transporţi în acea stare la spitalul care se afla la mai mult de 40 de km.

Cu toate că avea febră şi era slăbit, mi-a putut vorbi. Mi-a dezvăluit neliniştile şi remuşcările lui (căpătate mai ales după o aventură cu o tînără care era căsătorită; îţi voi povesti despre asta mai tîrziu şi mai pe larg). Refuza să-l mai vadă pe părintele Moreau; refuza şi iertarea, pentru că se considera nedemn. Mi-a spus de mai multe ori:

— Cum crezi că aș putea accepta să fiu iertat, din moment ce știu că aș face din nou aceeași greșeală?

Era ideea lui fixă. Am încercat să-i spun, făcînd apel, ce-i drept stîngaci, la toate cunoștințele mele despre religie, că această atitudine provenea mai puțin dintr-un sentiment de umilință decît dintr-un orgoliu rănit și că, de altfel, disperarea lui, revolta, erau deja mărturia căinței sincere, că, în fine, n-avea el dreptul să se îndoiască de infinita milostenie a Domnului... Clătina din cap cu obstinație, iar figura lui crispată exprima o atît de cumplită suferință, că am simțit, fără să-mi dau seama, o lacrimă pe obraz, pe care am alungat-o repede cu mîneca hainei. Observase. Și-a pus mîna fierbinte peste a mea și a strîns-o tare, apoi trăsăturile i s-au relaxat încet; cînd am plecat, mi s-a părut că zîmbea molatic. Ți-am spus deja că sînt foarte îngrijorat. Înainte să plec, i-am scris cîteva rînduri părintelui Moreau, care între timp plecase, rugîndu-l să meargă să-l vadă negreșit în acea seară.

Îți voi scrie mai mult de la München. Te sărut,

Neagu

Scrisoare a părintelui Moreau
15 aprilie 1957

Stimate domn,

Am primit telegrama dumneavoastră din München, răspuns al celei prin care vă anunțam moartea prietenului nostru. Nu ne așteptam ca sfîrșitul să-i fie atît de aproape. Așa a vrut Domnul!

V-am urmat sfatul și m-am dus la hotel în aceeași seară. Auzind că sînt acolo de la infirmieră, a vrut să mă vadă. Vă pot comunica faptul că a primit sfînta cuminecare și sfîntul mir. Cînd a sosit doctorul Beau ca să-i facă injecția de noapte, se odihnea liniștit. Infirmiera care avea grijă de el ne-a spus că, în afară de o tuse puternică pe la miezul nopții, nu s-a mai trezit. Moartea a survenit pe la cinci dimineața.

L-am înmormîntat în această dimineață, după instrucțiunile dumneavoastră, în cimitirul de lîngă biserică. Ploua, însă domnul și doamna Champion au ținut să participe, ca de altfel și domnișoarele Parain și doctorul Beau. Am făcut, provizoriu, o cruce din lemn pe care scrie: *Georges Milesco. 2 septembre 1918–6 avril 1957.*

Dacă sînteți de acord, pot comanda o piatră din marmură la Saint Michel de Maurienne. Vă voi trimite chitanțele și vă mulțumesc anticipat. Al dumneavoastră, Jean Moreau.

*

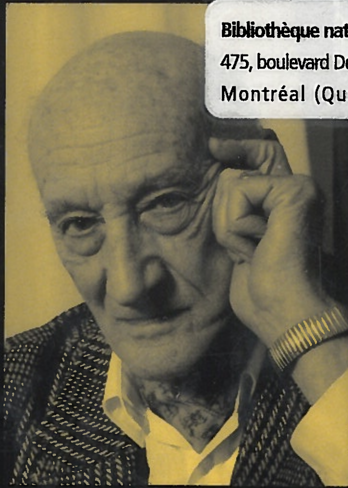
Am considerat, prin scrisoarea lui Georges din capul volumului acestuia, că am acordul de a publica ciornele pe care le lăsase. Nu cred că prin asta i-am trădat în vreun fel încrederea. Am respectat ordinea în care erau redactate paginile la *Alouettes*, în 1956, deși majoritatea nu erau datate și erau amintiri mai îndepărtate. În schimb, am așezat în ordine cronologică notele datate, în mare parte anterioare; toate acestea formează caietul intim din 1948 și pînă în ultima sa zi.

N. D.

La preţul de vînzare se adaugă 2%,
reprezentînd valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. 2511.1–171.1 / ROL,
B.C.R. Filiala sector 1, Bucureşti

Apărut 2004
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Tiparul executat la
Regia Autonomă „MONITORUL OFICIAL"

Scris mai întîi în franceză, la Paris, în anii 1958–1959, *Însemnările lui Gheorghe Milescu* e povestea generației care s-a format în epoca interbelică, a cunoscut războiul, ocupația sovietică, apoi exilul. „E bine scris, dar ai puține șanse să-l publici acum", i-a spus Emil Cioran autorului. „Nu ești în tonul «noului roman»! Apoi, evocarea războiului din Rusia, acum, în Franța!... Dar ai să-l poți publica mai tîrziu, dacă te faci cunoscut în alt domeniu..." 45 de ani mai tîrziu, Neagu Djuvara, devenit între timp una dintre marile personalități ale istoriografiei și vieții publice românești, încredințează cititorilor romanul său.

ISBN 973-50-0666-9

